

UNIVERZITA PALACKÉHO OLMOUC
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA DĚJIN UMĚNÍ

Obor: Dějiny výtvarných umění

**ARCHITEKTURA A URBANISMUS LITOMYŠLE
PRVNÍ POLOVINY 20. STOLETÍ**

Diplomová práce

Bc. Anna Šubrtová

Vedoucí práce: prof. PhDr. Rostislav Švácha, CSc.

Olomouc 2014

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci vypracovala samostatně za použití citovaných pramenů a literatury.

V Olomouci dne 27. června 2014

.....

Anna Šubrtová

Srdečně děkuji

všem, kteří měli nemalý podíl na vzniku této diplomové práce, především Rostislavu Šváchovi za odborné vedení, cenné rady a připomínky. Práce by nemohla vzniknout bez pomoci a asistence Stanislava Vosyky a Stanislava Konečného, pracovníků Státního okresního archivu Svitavy se sídlem v Litomyšli, Miluše Vopařilové a Petra Chaloupky z Regionálního muzea Litomyšl. Za vstřícnou spolupráci dále děkuji Petru Kočímu z NPÚ ú.o.p. Pardubice, Antonínu Dokoupilovi z Oddělení rozvoje Městského úřadu Litomyšl, Josefu Filipi a Janu Kopeckému z odboru výstavby Městského úřadu Litomyšl, pamětníkům a soukromým majitelům pojednávaných objektů, Petru Duškovi, Markétě Flekačové, Pavlu a Marii Waisserovým a mé rodině za bezmeznou podporu.

O B S A H

I/ Úvod	5
II/ Přehled dosavadního bádání	8
III/ Architektura Litomyšle 1900 - 1918	14
<i>Pozdní historismus</i>	16
Smetanův dům	16
Obecná a měšťanská škola dívčí	20
Synagoga	23
<i>Rázovistost</i>	24
Odbor Za zachování starobylého rázu města	25
Dobrozdání Otakara Novotného o novém regulačním plánu (1910)	28
<i>Stavební budoucnost města</i>	31
Polohopisný a regulační plán města	31
<i>Bašta proti německé straně?</i>	33
Soutěž na sokolovnu	33
IV/ Architektura Litomyšle 1918 - 1930	41
Biograf	43
Lidový dům	46
Gymnázium	47
<i>Moderní, ale ne radikální</i>	50
Sokolovna	50
Budova okresních úřadů	51
Obecní činžovní dům	53
Dům pro státní zaměstnance	54
Hošpesova vila	55
Okresní nemocenská pojišťovna	55
Rodinný dům Otokara Karlíka	56
Rodinný dvojdům Františka Vlacha	56
Dům s malými byty pro státní zaměstnance	56
Vila Bedřicha a Amalie Dudychových	57
<i>K poctě...</i>	58
Pomník Jana Amose Komenského	58
Pomník českých bratří na Růžovém paloučku	59
Pomník Bedřicha Smetany	60
Pomník padlým	61
<i>Malebnost</i>	62
Přestavba Občanské záložny	62
Pošta	63
Městská spořitelna	63
Husova čtvrť	64
<i>Velkolepý závěr</i>	65

Krajinská výstava východních Čech	65
Zemská odborná škola	65
V/ Architektura Litomyšle 1930 - 1938 	70
<i>Stavitel vs. stavebník</i>	71
Dům Františka Sotony	71
Freyova vila	72
<i>Za novou architekturou</i>	73
Hotel Hvězda	73
Hotel Slezák	74
Obytný dům Karla Krixe	74
Městské koupaliště	75
VI/ Architektura Litomyšle 1938 - 1948 	78
Úpravy proboštského chrámu	79
Soutěž na pomník Aloise Jiráska	79
<i>Kolektivní vize nového města</i>	80
Regulační plán	81
<i>Dvouletka</i>	82
Státní obytné domy	83
Nemocnice	83
Aukční hala pro dobytek	84
VII/ Závěr 	87
VIII/ Poznámky 	90
IX/ Literatura 	108
X/ Prameny 	112
XI/ Seznam zkratk 	117
XII/ Seznam vyobrazení 	119
XIII/ Summary 	126
XIV/ Obrazová příloha 	128
XV/ Anotace 	170

I/ Úvod

Starobylá, architektonicky bohatá Litomyšl patří k nejzajímavějším českým městům nejen po stránce historické, ale také umělecké a literární. Malé východočeské město, ležící od raného středověku na důležité komunikační tepně spojující Čechy a Moravu, se do dějin zapsalo jako významné centrum duchovnosti, vzdělávání a kultury, jako sídlo premonstrátského kláštera, biskupství, piaristické koleje s gymnáziem a později i jako město okresní. Již od raného středověku se zde setkávaly významné osobnosti našich kulturních a politických dějin. Nezaměnitelné malebné siluety a výtvarné scenérie města vtiskli podobu umělci Giovanni Battista a Ulrico Aostalliové, Giovanni Battista Alliprandi, František Maxmilián Kaňka, ale také sochaři Matyáš Bernard Braun a jeho žák Jiří František Pacák.

Ctít odkaz slavné minulosti Litomyšle a zároveň na něj citlivě navázat i z hlediska stavebního ruchu nikdy nemohlo být snadným úkolem. Obzvláště pak v době po velkém populačním rozmachu v průběhu 19. století, který si neodkladně žádal novou výstavbu budov veřejných institucí i bytů. Daný rozvoj přetrhal zažitý společenský vzorec a způsobil dynamické změny uvnitř i vně městského organismu. Četné, mnohdy bohužel nekontextuální stavební podniky s sebou přinesly také čím dál silnější potřebu historické prostředí chránit.

Předkládaná diplomová práce *Architektura a urbanismus Litomyšle první poloviny 20. století* se právě na tyto aspekty zaměřuje. V kontextu přilehlých obcí pojednává o význačných litomyšlských stavbách, územních a regulačních plánech, ale i o pomníkové tvorbě a aktivitách v oblasti památkové péče. Zvláštní zřetel je brán na činnost místních spolků (Spolek pro okrášlení města Litomyšle a okolí, Pokrokový klub, Hnízdo kosů litomyšlských ad.) a na polemiku a mediální ohlas vztahující se k nově realizovaným i plánovaným stavbám.

Jádro práce tvoří čtyři kapitoly časově vymezené na období 1900–1918, 1918–1930, 1930–1938 a

1938–1948. V každé z nich je na pozadí sociokulturních a politických poměrů chronologicky nastíněn přehled stavebního ruchu, urbanistického plánování a aktivit v oblasti památkové péče daného období. Nejvýznačnější stavby nejsou pojednány jednotlivě formou katalogu. Přirozeně se začleňují do souvislého textu s odkazy v hranatých závorkách na vyobrazení v obrazové příloze v ambici podat ucelený vývoj daného tématu.

Práce si klade za cíl podat čtenáři ucelený obraz o stavebním vývoji daného období v Litomyšli, interpretovat architekturu nejvýznačnějších staveb i nerealizovaných soutěžních návrhů. V neposlední řadě také upozorňuje na dosud málo probádané aktivity v oblasti péče o památky.

II/ Přehled dosavadního bádání

Architektura první poloviny 20. století v Litomyšli představuje předmět dějepisci architektury jen málo probádaný. K poznání zdejší meziválečné architektury významně přispěl Petr Kočí svými dvěma studentskými pracemi z devadesátých let 20. století – *Architektura dvacátých let v Litomyšli*¹ a *Antonín Ausobský*.² Stavby zbylých období však dodnes nebyly prostředky dějin architektury podrobně prozkoumány. Výjimku tvoří Smetanův dům, o jehož výstavbě pojednává Jan Fedorčák v databázi divadelní architektury a Jindřich Lněnička v monografii *Smetanův dům 1905–2005*.³ Stavbou litomyšlské synagogy se stručně zabývá Arno Pařík v knize *Symboly emancipace. Synagogy 19. století v českých zemích* (2013)⁴ a dále seminární práce Dany Christianové *Synagoga v Litomyšli* (1995) a Miroslavy Ludvíkové *Židé v Litomyšli* (2003).⁵ Obecný přehled stavebního ruchu daného období podává Rostislav Švácha v kapitole *Litomyšlský zázrak* v úvodu knihy *Litomyšl a soudobá architektura*.⁶ Populárně naučný průvodce po architektonických slozích v Litomyšli *Stezka staletími* věnuje krátké medailony Smetanovu domu, Dívčí a Zemské odborné škole.⁷

Relativně komplexní nástin stavebního vývoje, přesněji výstavby nejvýznamnějších budov ve městě od poloviny 19. století do roku 1989, podala historická část výstavy *Fenomén Litomyšl. Příběh moderní architektury malého města* v litomyšlském muzeu roku 2009. Bohužel z ní však nevznikl žádoucí katalog.

Předkládaná práce proto vychází zejména z místních dobových periodik,⁸ archivních pramenů, městských kronik, almanachů a spolkových ročenek a věstníků,⁹ díky kterým lze získat potřebné informace o stavebním ruchu a alespoň částečně oživit dobovou atmosféru. Na základě mediálního ohlasu zdejších stavebních aktivit lze poznat neutuchající zájem odborné i laické veřejnosti o zachování starobylého rázu města a snahy o navázání na nové tendence v památkové péči, které se v té době nově prosazovaly v Praze, ale také na neustálé oddalování a vleklost stavebních aktivit. Mezi nejprínosnější patří

periodikum *Obzor litomyšlský: Týdenník věnovaný zájmům města, okresu a nejvýchodnějších Čech*, jenž vycházel v letech 1905–1913 a byl „tlumočnickem zásad pokrokových“; poskytoval čtenáři přehled kulturní a společenské činnosti a s ochotou „otvíral sloupce své každé snaze za zušlechtěním srdce a rozumu i za kulturním a hospodářským povznesením jak okresu litomyšlského, tak okresů sousedních“. Zprostředkovával veřejnosti formou fejetonů živou polemiku, například ohledně výstavby sokolovny či nového regulačního plánu. Od roku 1913 se charakter *Obzoru* mění a získává titul *Stráž východu: Svobodomyšlný pokrokový týdenník pro města Litomyšl, Vysoké Mýto, Choceň, Brandýs nad Labem, Ústí nad Orlicí, Českou Třebovou a Poličku*. Je vydáván v Chocni do roku 1914. Dosavadní dominantní zájem o Litomyšl se postupně vytrácí ve prospěch okolních měst. Významný pramen také představují satirické, Quidonem Šimkem sestavované a bohatě ilustrované noviny *Kosí zobák* spolku Hnízdo kosů litomyšlských, které humorně glosovaly a pranýřovaly *maloměstské* poměry a vycházely v letech 1890–1903.

Z historického hlediska však nelze nezmínit četné dobové monografie města významných historiků, litomyšlských rodáků a patriotů. Z roku 1908 pochází kapitola o Litomyšli v *Soupisu památek historických a uměleckých v politickém okresu litomyšlském* od Zdeňka Wirtha¹⁰ (1878–1939), vzácná díky popisu staveb závrtně přestavěných (Sbor bratrský, soukromé domy na náměstí) či zcela zaniklých (Karlov a Panský mlýn). Pozornost věnuje také soupisu zaniklých sochařských památek a varuje před ničením dosud dochovaných barokních a empírových stavebních prvků, čímž probouzí zájem o zachování historického rázu města.

Wirthův přítel, slavný litomyšlský rodák, kontroverzní politik, historik a muzikolog Zdeněk Nejedlý (1878–1962) věnoval studiu litomyšlských dějin podstatnou část svého rozsáhlého literárního díla. Zejména jeho kniha *Litomyšl: Tisíc let života*

českého města z roku 1934¹¹ čtenáři poskytuje ucelený obraz o kulturním ovzduší, spolkové činnosti i stavebním ruchu v Litomyšli daného období. Cenné jsou zde Nejedlého *subjektivní* poznámky hodnotící některé novodobé stavební počiny, například tolik kritizovanou stavbu dívčí školy.¹²

Obdivuhodnými a neobyčejně vzdělanými osobnostmi byli bratři Josef a František Pátové, absolventi zdejšího gymnázia, které bohužel pojí kromě rodinných vazeb také tragický osud obětí heydrichiády.¹³ Pro touto prací probírané téma vyniká zejména František svými časopiseckými články bojujícími za záchranu starobylého rázu Litomyšle a jejích památek, ale i průvodci a monografiemi města a umělců s ním spojených.¹⁴

Student litomyšlského gymnázia, primář zdejší nemocnice, veřejný činitel a hlavně oddaný purkmistr města František Lašek (1872–1947) je, ač rodák českotřebovský, autorem zásadní monografie *Litomyšl v dějinách a výtvarném umění* z roku 1945.¹⁵ Její poslední kapitola z Laškovy současnosti se významně věnuje architektuře, mimo jiné podává výčet nejvýznačnějších místních stavitelů (Antonín Béba, Josef Kreml, Josef Drahoš, Arnold Racek ad.) a jejich realizací. V ambici býti srozumitelnou a poučnou knihou pro co nejširší vrstvu obyvatel jsou přiloženy stručné životopisy umělců s Litomyšlí spojených a výkladový slovníček odborných výrazů ve výtvarném umění a stavebnictví. Laškově iniciativní a pozoruhodné osobě se pak samostatně věnuje Stanislav Vosyka ve svém příspěvku *K životu a dílu litomyšlského purkmistra MUDr. Františka Laška (1872–1947)* ve sborníku *Pomezí Čech a Moravy*.¹⁶

Z dalších publikací jmenujme kromě monografie města od Květy Reichertové z roku 1977¹⁷ také recentní publikace Martina Boštíka – monografii litomyšlského kupce, sběratele, muzejníka, kronikáře, kreslíře a humoristy Quidona Šimka *Spasitel všednosti Quido Šimek* a *Hnízdo kosů litomyšlských* přispívající

k poznání zdejšího spolkového života přelomu 19. a 20. století.¹⁸

Syntetické dějiny města až do současnosti pak podává nejnovější monografie o Litomyšli z roku 2009, vydaná k 750. výročí povýšení Litomyšle na město. Jejím autorem je historik a emeritní ředitel litomyšlského archivu Milan Skřivánek, jenž mimo jiné sepsal i monografii města z edice Zmizelých Čech.¹⁹ Jeho „monumentální“ dílo přináší řadu nových poznatků a je dosud nejkomplexnější prací na téma dějin Litomyšle. Jako velmi přínosný pro další badatele se jeví obsáhlý soupis literatury a pramenů v závěru knihy. Ambice postihnout více jak tisíciletou sídelní tradici Litomyšle pochopitelně neposkytla autorovi dostatek prostoru pro užší interpretaci staveb období první poloviny 20. století.

III/ Architektura Litomyše 1900–1918

Truchlící Litomyšlenka nad troškami sesy-
pané čtvrti Litomyšlské.
Tuhle ještě začínalo. Znaší stromy v Litomy-
šlích! Co naše předci nám v minulém století tak zá-
nce sehnali, a nám potomkům jako odkaz své slávy
opatrnosti a moudrosti zanechali — to leží všesko-
teř na hromádě, v sátny a v nic oběsco!
Ach, jeh, ach.

Kolem roku 1900 se nezdálo, že by se v „ospalé“ Litomyšli probudil stavební ruch, že by se ukončila vleklá jednání o vybudování toužených veřejných staveb a nové čtvrti a že by město konečně zažilo architektonický rozmach a navázalo na svou slavnou minulost, jak trefně glosuje a ilustrací doplňuje Quido Šimek na titulní straně satirických novin *Kosí zobák* roku 1901:

„Truchlící Litomyšlenka nad troskami sesypané čtvrti Litomyšlské.

Tohle ještě scházelo. Země třesení v Litomyšli! Co naši předci nám v minulém století tak těžce sehnali, a nám potomkům jako odkaz své slávy opatrnosti a moudrosti zanechali – to leží všechno teď na hromadě, v sutiny a v nic obráceno.

Ach, ich, ach!“²⁰

Litomyšl minuly hlavní železniční trati, což jí zasadilo ránu, jejíž osudnost se ukázala teprve potomkům. Až v roce 1882 se napojila lokální dráhou do Chocně a tím na hlavní tah Praha – Česká Třebová. Avšak ani lokálka bouřlivý rozvoj nepodnítila. Litomyšlská stanice dodnes zůstala stanicí konečnou, a to i přes opětovná snažení o její rozšíření směrem na Políčku a dále na Vysočinu.²¹ Město sice získalo soudobým potřebám odpovídající prostředek pro spojení se světem, ale pro to, aby se zde usadily větší průmyslové podniky, to nestačilo. Tradiční tkalcovství ani obuvnictví zde nepřerostly v moderní továrny a tak se Litomyšl, podobně jako Políčka nebo Vysoké Mýto, stala zejména městem drobných živnostníků, řemeslníků, sídlem řady spolků²² a škol, při nichž působily významné osobnosti, které ovlivňovaly společenské a kulturní dění.

Přestože se v poslední čtvrtině 19. století Litomyšl pomalu začala proměňovat v malé moderní město – získala významná zařízení (nemocnici,

sirotčinec, chudobinec, záložnu ad.), moderní kanalizaci a dočasně i elektrické osvětlení – „stavební ruch nebýval zde nikdy valný,“ jak čteme v *Obzoru litomyšlském* roku 1906.²³

V 90. letech 19. století probíhala v Litomyšli – „baště Staročechů“²⁴ – puristická rekonstrukce kostela Povýšení svatého Kříže, na níž se podílel známý chrudimský architekt–novogotik František Schmoranz starší (1814–1902).²⁵ Podle návrhu profesora Čenka Teyšla se v roce 1897²⁶ na hřbitově stavěla honosná novorenesanční pískovcová brána²⁷ s kovanou mříží, jejíž akademismus jakoby vycházel z dávných dogmatických architektonických traktátů. Roku 1898 započal vysokomýtský stavitel Josef Drahoš s přestavbou bývalého hotelu U Modré hvězdy, v němž roku 1861 prožívala poslední týdny svého života Božena Němcová. Spojením se sousedním domem vznikl nový hotel Zlatá hvězda Václava Němce ve stylu české novorenesance, později značně kritizovaný pro svoji výškovou i parcelační předimenzovanost. Oblíbená česká novorenesance našla na konci 19. století uplatnění také u nedalekého hotelu Slezák. Přetrvala zde však až do roku 1910, kdy byla postavena hospodářská škola na severním okraji nové čtvrti podle návrhu Františka Vlacha.²⁸ Stylově pokrokové nebyly v devadesátých letech ani návrhy z architektonických soutěží na městskou radnici (1893) či městské divadlo (1895). Stavebníkům zkrátka stačilo, že stavba vyhovuje konvenčním nárokům na architektonickou krásu a poslouží svému účelu. Jakýsi nedostatek kritického myšlení nejen v oblasti architektury stručně vyjádřil místní rodák Hubert Gordon Schauer už v roce 1887. V dopise Masarykovi napsal: „V kruzích zdejších (u tzv. inteligence, učitelstva atp.) pokládán jste dosud za Antikrista, já pak vedle toho hraju úlohu Vašeho ministranta.“²⁹

Pozdní historismus

V prvním desetiletí dvacátého století se v Litomyšli podařilo realizovat jen hrstku staveb. Jejich formální konzervativismus, stále ještě v intencích pozdního historismu, vystane dobře najevo ve srovnání s nedalekou Českou Třebovou nebo Poličkou, kam se přece jen podařilo proniknout aktuálnější secesi, byť většinou pouze prostředky ornamentální rostlinné výzdoby v eklektickém duchu. V Litomyšli se secesi přibližuje snad jen trochu těžkopádná atika domu čp. 37 (dnes sídlo železářství) a některé vybrané detaily na dlouho toužené stavbě místního divadla – totiž Smetanova domu.

Velkolepý **S m e t a n ů v d ů m** [1–2] vznikl mezi léty 1903–1905 podle návrhu Jana Šuly, Viktorina Šulce a Josefa Velfíka, profesorů české státní průmyslové školy v Plzni a později také v Praze. Divadelní novostavbě musela ustoupit historická budova barokního hostince *Karlov*, původně letohrádku, vystavěného v roce 1741 měšťanem Karlem Seyserem a od roku 1784 užívaného také jako střelnice.³⁰ Smetanův dům, zpočátku zvaný „*Národní*“, byl ve své době společně s o málo starším plzeňským divadlem nejmodernější divadelní budovou na českém venkově.³¹ Plzeňské divadlo se navíc pro architekty stalo významným inspiračním zdrojem i po stránce formální, jako by některé prvky přímo citovali (kupolová střecha).

Geneze a vleklost celého záměru vybudovat v Litomyšli divadelní budovu však byla dramatická, takřka tragická. „*Nehodlám se rozepisovat vo divadle keré eště nestojí a taky zejtra snat stát nebude,*“ satiricky poznamenává Quido Šimek v *Kosím zobáku* roku 1901, přestože se o jeho stavbě začalo jednat o čtyři dekády dříve. Vůbec první krok k vybudování nového divadla město totiž učinilo roku 1860, kdy vypsal veřejnou architektonickou soutěž pro prostranství na Olivetské Hoře, v místech dnešního parku s pomníkem

Aloise Jiráska. Ze sedmnácti dodaných ofert vzešel jako vítězný plán architekta Františka Schmoranze staršího v obloučkovém *rundbogenstilu* [3], takřka totožný s jeho o několik měsíců starším plánem pro dnešní Komenského náměstí [4].³² Stavbu autor pouze uzpůsobil svažitému terénu. Tříosé průčelí s obloukovým portikem a stupňovitým štítem ponechal.

V roce 1862 byla založena litomyšlská *Jednota ochotnická*, která v úsilí o vybudování divadelní budovy pokračovala. Avšak jak uvádí Jindřich Lněnička, od plánované stavby se upustilo, a to patrně kvůli vypuknutí prusko–rakouské války a novým prioritám radnice, které se zúžily na stavbu nové reálné školy.³³ Od dalších snah v této věci se přesto neupustilo. Vždyť divadelnictví mělo v Litomyšli dlouhou tradici již z barokní doby, kdy vzkvétalo při zdejším zámeckém divadélku, zřízeném za Valdštejnů–Vartemberků v 60. letech 18. století. Roku 1883 proto Jednota zřídila *Spolek pro vystavění divadelní budovy v Litomyšli*, jemuž jako první předsedal starosta osady města Litomyšle Josef Kritzner. Po několika následujících let se pro spolek hlavním tématem stala otázka finančních prostředků a vhodného staveniště. Spořitelna roku 1892 věnovala Jednotě ochotnické štědrý částku pět tisíc zlatých a vyslovila přání, aby se v nové budově pamatovalo i na prostory pro ostatní zdejší spolky – Sokol a zpěvácký spolek Vlastimil.³⁴

Roku 1894 spolek oslovil architekta Jana Schmoranze, Františkova syna, s prosbou o dobrozdání o nejvhodnějším z uvažovaných stavenišť (Karlov, Hora Olivetská, Smetanovo, dnes Komenského náměstí a městský sad). Schmoranz doporučil staveniště na městském sadu (dnešní park při řece Loučné u pedagogické školy) a pro spolek zároveň vypracoval formulář pro zadání architektonické soutěže a soupis místností, které by moderní divadlo nemělo postrádat.³⁵

Ve Státním okresním archivu Svitavy jsou uloženy soutěžní skici z roku 1895 pod značkami

„1x1=1“ [5], „Klicpera“ [6] a „H“ [7], které patří do majetku Spolku pro vystavění divadelní budovy.³⁶ Novorenesanční, méně odvážné návrhy „Klicpera“ a „H“³⁷ jsou patrně díly některých z místních stavitelů. Projekt „1x1=1“ se od předešlých liší svou velkolepostí, umocněnou mohutnou centrální kupolovou střechou s věžicí. Značná těžkopádnost navrhované stavby však nesvědčí o autorství některého z význačnějších architektů.

Spolkové protokoly jako autora vítězného návrhu ve stylu severské renesance uvádějí Františka Podhajského.³⁸ Jeho návrh [8] je však překvapivě vypracován pro parcelu na dnešním Komenského náměstí při bývalé Dolní ulici u Dolní brány, které se z finanční stránky jevílo jako příznivější, neboť na rozdíl od Karlova nevyžadovalo náročné terénní úpravy a zbudování mostku. Podhajský stál před složitým úkolem vypořádat se s poměrně úzkou podlouhlou parcelou, již lemovaly nízké, ojediněle patrové domy. Průčelí stavby, která si vyžadovala v porovnání s okolní zástavbou mnohem velkorysejší měřítko (vždyť se jednalo o dosud nejrozsáhlejší stavbu ve městě, mimo zámecké návrší), mělo směřovat do úzké ulice (dnes Havlíčkova). Barokizující průčelí Podhajský akcentoval hodinovou věží a sloupovým vstupním portikem. Po stranách stavby se vypínaly prampouchy tvořící „brány“ do postranních ulic. Na jižním boku, směrem k Panskému mlýnu, se počítalo s arkádovým podjezdem, díky němuž by návštěvník „suchou nohou“ mohl vstoupit do divadla.³⁹

Neblahé okolnosti následně způsobily takřka čtyřletou přestávku v činnosti spolku. Zapříčinily je zejména neshody s majitelem Karlova Antonínem Sauterem a rozpor zamýšlené stavby se stávajícím polohopisným plánem, v němž bylo dané prostranství určeno jako park. Během tohoto „intermezza“ bylo pomýšleno také na zbudování prozatímní budovy, kde by se mohla konat představení, aby se jmění spolku zvýšilo.

Až roku 1900 se obnovuje jednání a spolek znovu oslovuje Františka Podhajského, aby svůj vítězný návrh z let 1894–1895 detailně rozpracoval. V korespondenci z této doby Podhajský jednotě sděluje, že „*p. prof. Myslbek pro Litomyšl daruje odlitek poprsí mistra Smetany*“⁴⁰. Finální verze je však příliš nákladná, proto spolek vyzývá místní stavitele Antonína Bébu [9],⁴¹ Čenka Teyšla a později také Josefa Kremla, aby zhotovili nové návrhy.

V roce 1901 se na již 15. schůzi výboru oživuje myšlenka na stavenišťe na Karlově, kterou následujícího roku během schůze městského zastupitelstva podpořili purkmistr litomyšlské městské obce Jan Laub, místní starosta Čeněk Tobolář a Quido Šimek, kteří vyjednali s vlastníky Karlova jeho koupi. Tak se konečně na jaře roku 1902 přistupuje k vypsání nové architektonické soutěže, do níž bylo dodáno celkem jedenáct projektů.⁴² Vítězným se ale stal projekt Jana Šuly, Viktorina Šulce a Josefa Velfíka, neboť „*programu nejvíce vyhovuje ... Budova dle nich postavená bude vyžadovati poměrně nejmenšího nákladu.*“⁴³

Slavnost položení základního kamene se konala dne 4. dubna 1903. Stavenišťe na místě Karlova při levém břehu řeky Loučné, přes niž byl vybudován malý betonový most, se vyznačuje svažitém terénem obklopeným bohatou vzrostlou zelení. Výškový rozdíl terénu má za následek, že přední fasáda má o patro víc než zadní – zahradní.

Stavba je koncipována na půdorysu písmene „U“ se zkrácenými rameny – postranními rizality, které vytvářejí mělké nádvoří a umocňují dominantní převýšené průčelní křídlo. Symetrii stavby narušuje severní postranní kupolová střecha, nikoliv nepodobná střеше Národního divadla v Praze či divadla v Plzni. Na obě divadelní stavby Smetanův dům navazuje i uplatněním novorenesančního stylu, velmi oblíbeného pro stavby osvětových poslání a chrámů umění. V tomto případě se však novorenesance jeví do jisté míry již jako překonaná. Opožděný historismus však místnímu

konzervativnímu publiku vyhovoval a jeho výběr jako by naznačil cestu, kterou se po formální stránce litomyšlská architektura ubírala i v následujících letech. Na rozdíl od sousední Poličky nenalezla aktuálnější secese v Litomyšli širší uplatnění a tak se zde novorenesance (zejména její česká verze) zakotvuje a přetrvává i nadále. Na exteriéru stavby secesi prozrazují jen některé detaily, například přístřešek nad vstupním portálem a další kovářské práce (lampy, zábradlí) či ženské maskarony a vegetabilní štukatury.⁴⁴

V těsném sousedství Smetanova domu, na místě bývalého Panského mlýna, který se připomíná již ve 14. století jakožto součást městských hradeb a který v souvislosti s četnými požáry města podstoupil řadu přestaveb, vyrostla v letech 1905–1906 **O b e c n á a m ě š ť a n s k á š k o l a d í v č í** [10] podle projektu Dobroslava Hnídky.⁴⁵ Spolu se Smetanovým domem se stala nejrozsáhlejší stavbou mimo zámecké návrší a právě kvůli své monumentalitě čelila v dobovém tisku velké kritice.

Politická obec litomyšlská Panský mlýn za účelem výstavby školy odkoupila roku 1903, kdy se nedostatek místností pro školní účely projevil už jako neúnosný. Téhož roku vypsala veřejnou architektonickou soutěž, do níž bylo zasláno celkem 37 návrhů. Dochované⁴⁶ soutěžní plány nového „*chrámu vzdělání*“⁴⁷ svou velkolepostí svědčí o vysokých ambicích Litomyšle stát se východočeským centrem vzdělávání a navázat na tradici výuky místního prestižního gymnázia. Formálně značně konvenční soutěžní plány svým měřítkem podstatně narušují dosavadní maloměstskou parcelaci i střešní krajinu a v rámci domovního bloku působí až neobratně. Požadavek na moderně vybavenou a zdravou školní budovu však tyto estetické nároky převážil.

Vítězný Hnídkův projekt pod heslem „*Dobromila*“ v intencích české novorenesance porota vybrala vzhledem k dodržení požadovaného rozvrhu místností a

rozpočtu nákladů. Jistě jí však oslovila i malebná silueta budovy s bohatě protvářenými stupňovitými štíty a lunetovou římsou, stejně jako dekorativní, sgrafitovým ornamentem pojednaná fasáda, typická pro českou novorenesanci, která v Litomyšli do této doby našla uplatnění na nové fasádě hotelu U Zlaté hvězdy či Hotelu Slezák. Projekt jakoby odkazoval k pernštejnskému zámku, jemuž se nápadně podobal. Původní drobnější atikové štíty [11] Hnídek později upravil, zprohýbal je a opatřil kuželkami, čímž se podobě zdejšího zámku ještě více přiblížil. Podle Rostislava Šváchy lze smysl těchto odkazů vysvětlit „jako svérázné měšťanské přivlastnění aristokratického mocenského symbolu, jako architektovu snahu vyslechnout litomyšlského genia loci, ale i jako pokorné naplňování vlasteneckého programu české novorenesance“⁴⁸. Vždyť když Miroslav Tyrš ve své stati Ve prospěch renaissance české⁴⁹ doporučuje architektům, aby na „našich“ renesančních stavbách hledali specifické prvky a ty pak napodobovali, pamatuje v prvních řadách nepochybně na zámek v Litomyšli jako jeden z nejreprezentativnějších vzorů. Souvislosti se zámeckým sídlem lze spatřovat i kvůli vybranému staveništi na místě Panského mlýna, jenž k zámku patřil a zásoboval jej vodou vzdor tomu, že byl uvnitř bývalých městských hradeb. „Za života Antonína hraběte Valdštejna však ona služebnost dobrovolně pomínula, anť vrchnost od jinud vodu si zaopatřovala a vodárna tu státi zůstala jako upomínka na bývalou poddanost hraběcí vrchnosti.“⁵⁰

Česká novorenesance byla v 90. letech 19. století prohlášena za národní sloh, a ačkoliv se objevovala na pražských stavbách Antonína Wiehla již v 70. letech 19. století, přetrvávala ještě hluboko do století dvacátého a do jisté míry dokonce bránila vlivům moderny. Dívčí škola v Litomyšli a zejména pak zdejší Hospodářská škola z roku 1910 od Františka Vlacha na severním okraji Masarykovy čtvrti, taktéž ve stylu české novorenesance, prozrazují, že většina

litomyšlských občanů v této době ještě nebyla připravena reagovat na aktuálnější podněty architektonické moderny, jako by jejím vlivům skutečně bránila.

Opačné tendence lze spatřovat v dynamicky se rozvíjející České Třebové, kde se nové trendy v architektuře dokázaly lépe prosadit. V této době se zde stavělo mimo jiné reálné gymnázium s vilou pro ředitele podle projektu Ohmannova žáka Aloise Dryáka (projekt z roku 1910), jehož město oslovilo přímo, aniž by vypsal architektonickou soutěž. Evidentně tak znalo architekty velkých jmen a orientovalo se mezi nimi.

Právě formální konzervativnost dívčí školy a užití napodobivého slohu, kopírujícího místní zámek, se staly terčem dlouhotrvající kritiky v dobovém tisku. Stejně kritizovaná byla i asanace Panského mlýna a nedalekého Karlova, která záhy vzbudila první vážnou diskusi na téma ochrany starobylého rázu Litomyšle. Monumentální školní novostavba s mohutnou věží totiž zásadně narušila městské panorama a ve své době byla považována za zcela nehodnotnou náhradu historického Panského mlýna, „jehož věž naopak vhodně doplňovala obraz městský“⁵¹ [15–16].

Město však novou stavbu – moderní školní palác se *štíhlou* svou věží – oficiálně prezentovalo pochopitelně kladně a vnímalo ji jako překrásný protějšek Smetanova domu.⁵² Probouzející se stavební ruch nicméně většina litomyšlské veřejnosti kvitovala bez ohledu na architektonické pojetí, jak čteme v *Obzoru litomyšlském* v roce 1906: „Smetanův dům a stavba dívčí školy stavební ruch poněkud probudily a doufejme, že otevření nové čtvrti ho ještě více rozproudí a pak ustálí.“⁵³

Hned následujícího roku (1907) bylo založeno *Družstvo pro stavbu dělnických domků*, které počalo řešit dále již neodkladnou otázku bytové výstavby. První zkušební dělnický dvojdomek, postavený roku 1908 při Nedošínské ulici podle projektu místního stavitele Antonína Beby, nabízel moderní a zdravé

bydlení, osvobozené navíc od různých daní a přírážek. Vzdor této výhodné koupi a k údivu samotného *Družstva* o ně nikdo neprojevil zájem ani na druhé vyzvání. K další výstavbě se proto přikročilo až o dva roky později, tentokrát u silnice na Benátky, kde vznikly dva domky zcela oproštěné od veškeré zdobnosti a tedy cenově ještě příznivější. Tato lokalita se osvědčila lépe, proto se zde ve výstavbě typových malých domků, ale i řadovek pokračovalo podle plánů místních stavitelů.

Také místní židovská obec v této době oživila myšlenku na stavbu vlastní **s y n a g o g y**. Přestože se první zmínky o Židech v Litomyšli objevují již v 16. a 17. století, židovská náboženská obec zde vznikla až po polovině 19. století a vlastního stánku se dočkala po zdoluhavých jednáních v letech 1909–1910.

Vzhledem ke staré židovské tradici, podle níž se měly synagogy stavět v blízkosti vodních toků (při *Tašlichu* muži rituálně vhazovali do řeky chléb jako symbol odplavení hříchů), se jako nejpřívětivější jevilo staveniště na *Bernardce* v sousedství říčky Loučné. *Spolek pro zbudování synagogy*, založený roku 1900, vyzval místního stavitele Antonína Bebu, aby vypracoval rozpočet a plány synagogy již v roce 1902. Přestože jednopatrová stavba na jeho náčrtku působí při vší zdobnosti značně těžkopádně, musíme ocenit Bebovu snahu o navázání na proud maurské inspirace, projevující se zde zejména uplatněním atiky s ozubenými trojúhelníky, nikoliv nepodobné granadským palácům v Alhambře [17].⁵⁴ Před takovýmto architektonickým úkolem stál Beba, projektující dosud zejména drobnější soukromé stavby, zcela poprvé. Inspiraci mohl proto hledat například u proslulé Španělské synagogy v Praze od Vojtěcha Ignáce Ullmanna a Josefa Niklase z roku 1868, nesoucí podobné ornamenty a stavební článkoví.

Finančně příliš náročný projekt však židovská obec nakonec nerealizovala. Beba roku 1907 vytvořil další návrh, tentokrát na dvoupatrovou a příliš

monumentálně vyznívající stavbu, který obec taktéž nevybrala [18].⁵⁵ Následujícího roku však přijala plán jiného místního stavitele, Václava Šilhavého. Podle jeho návrhu by stavba díky nárožnímu vstupnímu průčelí sice lépe komunikovala s okolní zástavbou, kvalitativně však nijak nevynikala [19].⁵⁶

Ke stavbě se nakonec přikročilo podle návrhu vysokomýtského stavitele Čeňka O. Staňka z roku 1909. Podobu fasády však opakovaně připomínkovala litomyšlská městská rada a významně ovlivnila její výsledné řešení [20–22]. V eklektickém duchu se na ní mísí prvky románského a maurského stylu, pramenicí z jeho bližšího neporozumění. Dvouvěžové průčelí směřující čelem k řece Loučné působí kvůli horizontálnímu členění klikatou římsou opět značně těžkopádně. Jako výtvarně zajímavý se naopak jeví ornamentální vlys pod korunní římsou obou věží.⁵⁷

Také měšťané oslovovali pro stavby svých domů a vil místní stavitele – Václava Šilhavého, Josefa Bartoše, Josefa Kremla a zejména pak již zmíněného Antonína Bebu, jenž je mimo jiné autorem vily Otokara Karlíka u nádraží zvané „Týnča“⁵⁸ z roku 1906 nebo vily „Svornost“ Otokara Volkara v nové čtvrti z roku 1909. Litomyšlané zkrátka prozatím „nedokázali posuzovat architekturu jako autorský výkon, neznali jména předních českých architektů a nedovedli odlišit kvalitu jejich tvorby od produkce místních stavitelů“, podobně jako v sousední Poličce.⁵⁹

Rázovitost

Situace se v tomto ohledu začala lepší roku 1907, kdy byl založen mladočesky orientovaný a moderní architekturu prosazující *Pokrokový klub*, který pořádal řadu debatních večírků (například přednášku budoucího purkmistra Františka Laška o plánované nové čtvrti a výstavbě budov veřejných institucí).

V dubnu roku 1909 se na titulní straně *Obzoru litomyšlského* objevil článek Zachování starobylého rázu Litomyšle, jímž členové tohoto klubu v čele s gymnazijským profesorem Karlem Polesným (1880–1971) a místním stavbyvedoucím Františkem Trešlem chtěli seznámit širší veřejnost s úmyslem založit klubovní **O d b o r p r o z a c h o v á n í s t a r o b y l é h o r á z u L i t o m y š l e**. Odbor by dohlížel na to, aby se další stavební rozvoj města děl „... s rozumným vyhověním potřebám novým a s respektem ku starému“ a aby chránil jeho půdorys i siluetu, neboť „každým rokem opravami mnohý rázovitý rys starobylých budov je setřen navždy“.⁶⁰ Litomyšl není velkoměstem, proto by novou výstavbu měly charakterizovat společné znaky, jakými jsou „prostota, ne nafoukanost, ráz maloměstský a ne do malých poměrů skrčený honosný činžák velkoměsta“⁶¹ – jak tehdy působila mohutná budova dívčí školy [15]. Článek poukazuje na nezbytnost včasného vytvoření nového regulačního plánu a na výstavbu moderních domů střízlivého tvarosloví, nikoliv historizujících kopií.

Zásady prosazované odborem Pokrokového klubu přímo souzněly s novým názorem na ochranu historických památek i městských celků, který zastával Klub Za starou Prahu (KZSP). Jeho členem se Karel Polesný stal již za svých studií a společně s dalšími stoupenci bojoval proti historismům v architektuře, puristickým přestavbám a asanacím městských částí. Více než významnou událostí, která podnítila další rozvoj města a ovlivnila názor širší vrstvy litomyšlských občanů, se proto stala návštěva členů Klubu Za starou Prahu o svatodušních svátcích v květnu roku 1910.⁶² Tohoto roku prožíval pražský Klub období velkého rozmachu – začal vydávat vlastní periodikum *Věstník Klubu Za starou Prahu* a zakládat odbory na českém venkově, ve městech, kde má své členy nebo alespoň příznivce (například v Pelhřimově, Plzni, Vysokém Mýtě, Hradci Králové, Domažlicích,

Mělníku, aj.). Založení odboru ve starobylé Litomyšli se pro něj stalo jedním z prvních cílů.⁶³ Lze předpokládat, že se hlavní iniciativy v této záležitosti chopil právě Karel Polesný, jenž se proslavil založením odboru KZSP v rodném Pelhřimově roku (1910).

Vazby mezi pražským Klubem a Litomyšlí byly velmi intenzivní také díky přátelství Zdeňka Nejedlého (1878–1962) a prvního předsedy Klubu Za starou Prahu Zdeňka Wirtha (1878–1939). Seznámili se patrně již v době Wirthových studií ve Vysokém Mýtě, během nichž Wirth Litomyšl často navštěvoval a vyhledával její rušný studentský život. Byť nebyl litomyšlským rodákem jako Nejedlý, „se synovskou láskou a porozuměním studoval po desetiletí její minulost“⁶⁴ a roku 1908 se stal autorem kapitoly o Litomyšli v *Soupisu památek historických a uměleckých politického okresu litomyšlského*.⁶⁵ Významnou roli spojky mezi Litomyšlí a Prahou sehrál také František Páta (1885–1942), absolvent litomyšlského gymnázia, člen a knihovník Klubu Za starou Prahu. Profesně působil v Praze jako učitel a později knihovník, nicméně značná část jeho literárního díla je právě o Litomyšli, jejím kraji a osobnostech s ní spojených.⁶⁶ Patřil k nejhornlivějším členům Klubu přátel a rodáků Litomyšle v Praze a redigoval jeho časopis. Bojoval za záchranu zámeckého *Karuselu*⁶⁷ a prostřednictvím svých článků ve *Věstníku Klubu Za starou Prahu* také za barokní *Bečvárnou* na Jiráskově náměstí v Litomyšli.⁶⁸

Návštěva města byla součástí většího výletu do východních Čech, při němž Klub Za starou Prahu zároveň navštívil Pardubice a Vysoké Mýto. Komentovaná prohlídka litomyšlských památek a večerní přednáška Karla Gutha *Litomyšl, ráz města, památky a jejich ochrana* měla mimo jiné podnítit zdejší občany k zájmu o tuto oblast, ideálně k členství v Klubu. K veřejnosti touto cestou bezprostředně pronikl nový památkářský názor a přesvědčení o nezbytnosti hájit historické

architektonické a urbanistické kvality měst proti všem stavebním záměrům, které by narušovaly jejich neopakovatelný půvab. V Litomyšli díky tomuto brzy zdomácněl moderní analyticko-konzervační přístup v památkové péči vycházející z myšlenek Aloise Riegla a Maxe Dvořáka.

Založit samostatnou pobočku pražského Klubu se však v Litomyšli nakonec nepodařilo, a to vlivem již fungujícího odboru Pokrokového klubu. Jak upozorňuje sám František Páta, cíle činností obou klubů jsou v podstatě totožné.⁶⁹ Přesto Pražští sledovali stavební dění v Litomyšli i nadále. Jejich přičiněním se například v roce 1913 podařilo zabránit zničení podloubí čp. 138 na náměstí.⁷⁰ Lze také předpokládat, že se exkurze zúčastnil příslušník mladé generace v Klubu architekt Bohumil Hübschmann (1878–1961).⁷¹ Pro Litomyšl v následujících letech vytvořil několik velmi kvalitních projektů, byť z nich některé nebyly realizovány. Právě při této návštěvě mohl mít příležitost pro navázání nových kontaktů.

Roku 1911 uspořádal akademický spolek Smetana v Malém sále Smetanova domu výstavu *Stará Litomyšl. Ikonografie města a jeho obyvatelů*, kterému věnoval pozornost i Klub Za starou Prahu.⁷² Vystaveny zde byly pohledy na město a kolodiové fotografie, které ukazovaly, jak město vyhlíželo před novodobou úpravou, slovy Zdeňka Wirtha „*před odstraněním kašny na horním náměstí, přestavbou věže a štítu děkanského kostela, před zbořením Panského mlýna a Karlova.*“⁷³ V expozici nechyběly ani malby „*dnešních*“ malířů Jana Honsy, Václava Martínka, Karla Šťastného a Františka Růžičky. Spolek zde vystavil také plány města z let 1800, 1895 a 1911. Výstava tak významně přispěla k oživení zájmu obyvatel o historii, ale i stavební minulost i budoucnost města, která by se propříště měla vyvarovat dalšího bourání a necitlivých úprav.⁷⁴

Aktivity pražského Klubu Za starou Prahu povzbudily k činnosti také *Spolek pro okrášlení města Litomyšle a okolí* (založený roku 1886). Od roku 1909, kdy byl místopředsedou do té doby „*skomírajícího*“⁷⁵

spolku zvolen František Lašek, prožíval svoji renesanci, kterou návštěva Klubu skvěle podpořila. Nový výbor pod Laškovým vedením přikročil k úpravám zanedbaného hřbitova a péči o zeleň, zejména však začal jednat ve věci regulace nové výstavby ve městě i na jeho okrajích, která do té doby probíhala chaoticky a nekoncepčně.

Pravděpodobně opět díky Zdeňku Wirthovi a Františku Pátovi se okrašlovacímu spolku roku 1910⁷⁶ podařilo získat významného architekta, Kotěrova žáka Otakara Novotného, pro vypracování **n á v r h u⁷⁷ n a o k r a š l o v a c í p r á c e a z a c h o v á n í s t a r o b y l é h o r á z u m ě s t a**, podle něhož by spolek řídil svoji další činnost, „*aby nové stavby zejména na okraji města nedály se podobným způsobem jako dosud,⁷⁸ nýbrž aby organicky se ke starému městu připojily.*“⁷⁹ Novotného informativní posudek vychází z polohopisného plánu pražského inženýra Františka Novotného (shoda jmen) a Františka Zvěřiny z roku 1903. Reflektuje moderní trendy ve výstavbě, výsadbě zeleně, ale například i v pohřbívání (v rámci úprav hřbitova doporučuje zřízení kolumbária).⁸⁰ Odráží poučení ze zahraničí, zejména z Nizozemí a Belgie, kam Novotný podnikal četné studijní cesty. Zahraničím inspirovaný koncept na způsob belgických *béguinage*⁸¹ Novotný nabízí pro řešení prostranství na Bělidlech.

Podle Novotného jsou hlavní úkoly města Litomyšle především takové, které se jím zabývají jako celkem a které musí zajistit krásné pohledy na město ze západních i východních návrší. Proto je třeba regulovat výškovou hladinu⁸² nové zástavby, která by neohrožovala působivost starého města. Již nyní ji podle Novotného totiž narušují některé stavby, zejména budovy bývalé reálky a chudobince, před něž bude nutno vysázet alespoň stromy, aby stavby tolik nehyzdily. Ještě více však vadí neuspořádaný, s nepořádkem hraničící sad před novou dívčí školou a její samotná budova, „*jejíž věž*

(pouhé ventilační opatření) je příliš nehodnotnou náhradou za zbouranou věž Panského mlýna a počíná například při pohledu od plánovaného gymnázia konkurovati se starými věžemi městskými.“⁸³ Dle Novotného nezbude než odhodlat se ke snesení jejích stupňovitých štítů a alespoň malé části vížky, umělecky naprosto neodůvodněné a konečně jako ventilace zbytečně veliké. Nepříznivý dojem z této městské části způsobuje i jednostranné zastavění vysokou budovou, jež nemá odpovídající protějšek. Na dívčí školu nepřímo směřuje i další Novotného kritika, která varuje před snahou pořídit v plánované nové části města „jakýsi pendant zámku“ a chrámu piaristického. Nastalo by pak totiž vzájemné soupeření dvou dominant, umělecky zcela zavržitelné a žádné z částí neprospívající. Ve svém článku Novotný o nové škole otevřeně prohlašuje, že je „velkou estetickou závadou, rušící město v celku i mnohých detailech“⁸⁴.

Nejpalčivějším bodem se podle něj stane otázka propojení vnitřní části města a Nové čtvrti. Na základě stávajícího polohopisného plánu nezbude než vytvořit monumentální schodiště v prodloužení ulice u okresního soudu pro pěší komunikaci; pro komunikaci vozovou pak dvě silnice – od nádraží na severním a od Bělidel na jižním okraji čtvrti. Při řešení schodiště se musí pamatovat na to, aby neústilo „zdánlivě v prázdnu“ a aby bylo stavebně akcentováno. Vzhledem k tomu, že napravo od schodiště má na základě stávajícího plánu vyrůst gymnázium, mělo by se ekvivalentně přistupovat k prostranství levému a situovat sem další veřejnou budovu. Mezi nimi by pak vzniklo podélné náměstí, kulisovitě lemované dalšími veřejnými budovami, aby perspektivně prodlužovaly celou „avenue“. Nové stavby by se měly stavět výhradně ve slohu *moderním*, který se s historickým celkem dokáže harmonicky spojit mnohem lépe než sloh historizující. Užitkové stavby (jatkan, tržnice a další) by byly situovány do okolí nádraží, pro

dělnické čtvrti se jako nejvhodnější jeví Záhrad, Dolní a Horní předměstí.⁸⁵

S ohledem na to, jaké má okrašlovací spolek reálné možnosti, jaký má vliv a co spadá do jeho gesce, věnoval se Novotný významně také péči o zeleň a památky přírodní. Doporučoval novou stromovou výsadbu oddělující starou a novou část města v lokalitě *městských valů*, čímž by vznikl „*hygienicky prospěšný element a příjemná promenáda*.“⁸⁶ Výrazný zásah podle něj vyžaduje zejména *Záhrad* za zámeckým návrším a zmiňované prostranství v ose Smetanova domu před dívčí školou.⁸⁷

Doporučuje ustavení umělecké komise vynikajících odborníků, jejíž usnášení by byla závazná pro rozhodování městského představenstva. Komise by také měla za úkol sepsat stavební a přírodní památky ve městě, jež by za každých podmínek měly být zachovány. Snažila by se o zvýšení kulturní úrovně všech vrstev, aby každý jednotlivec v tomto směru cítil zodpovědnost, která by jej nutila k odbornému vzdělávání.⁸⁸

Knihkupectví J. R. Veselíka uspořádalo k veřejnému nahlédnutí výstavku obrazů připojených k plánu, což jen svědčí o zvědavosti, nadšení až nedočkavosti litomyšlských občanů po nových stavebních aktivitách a rozvoji města. Novotného informativní posudek pronikl k veřejnosti také formou fejetonů v celkem šesti číslech *Obzoru litomyšlského*, o nichž se pochvalně vyjadřuje František Páta: „*Článek přichází v době nejvhodnější, v době, kdy podařilo se v Litomyšli snad v hodinu poslední vzbuditi zájem o zachování starobylého rázu Litomyšle, kdy i zachování a rozmnožování přírodních krás měst začíná se věnovati uvědomělá pozornost*.“⁸⁹

Informativní posudek Otakara Novotného podnítil město k zadání soutěže na nový polohopisný a regulační plán Litomyšle. Stávající regulace podle Františka Novotného z roku 1903 se totiž v porovnání s moderními, zahraničím inspirovanými zásadami a požadavky prosazovanými Otakarem Novotným jevila již

jako překonaná. Rozdíl je obzvláště patrný, přihlédneme-li k náčrtku plánované nové čtvrti podle Františka Novotného, která se ještě nedokázala vymanit z intencí pozdního historismu [17]. Nutnost nového plánu také ukázala dosavadní nekoncepční výstavba nových budov po obvodu města (například Melzerova vila, hospodářská škola, Adlerova továrna, domky u nádraží a „u Prokopa“ na Záhradi).

Stavební budoucnost města

Purkmistrovský úřad soutěž na **p o l o h o - p i s n ý a r e g u l a č n í p l á n** vypsal v roce 1912. Podmínky, kterých se zúčastnění měli při zhotovování plánů držet, byly převzaty ze soutěže na regulaci města Kyšperk (dnes Letohrad), které vypracoval Otakar Novotný. Ze sedmnácti dodaných ofert porota vybrala plán⁹⁰ profesora pražské techniky a průkopníka radiotelegrafie a stereofotogrammetrie v českých zemích Jaroslava Pantoflíčka⁹¹ (1875–1951), který stávající soutěžní podmínky ještě zpřísnil, neboť se mu zdály příliš liberální. Úřad k výsledkům soutěže podotýká, že „... nejenom na základě jeho [Pantoflíčkovy] nabídky, ale i s ohledem na jeho postavení lze s jistotou očekávat i přesnou odbornou práci, jak co do zaměření, tak i vyřešení regulace, jíž pověřen má býti architekt Zákrejs, vrchní inženýr královského hlavního města Prahy, všeobecně známý odborník v tomto směru“.⁹² Jako ukázkou svých dosavadních prací Pantoflíček k ofertě přikládá právě zpracováváný polohopisný a regulační plán srovnatelného měřítka – plán pro město Telč (1910–1916).

Autor regulace,⁹³ pražský architekt Vladimír Zákrejs (1880–1948), známý horlivý zastánce historické Prahy, měl na přímý popud zájemců v roce 1912 přednášku o novém plánu, jíž uspořádala městská rada. Jeho péče o zachování starobylého rázu města,

kteřou v plánu prosazoval, jistě nikoho nepřekvapila. Ostatně se jí vyznačují i další regulace menších venkovských měst, jejichž vypracovávání patřilo do hlavní náplně Zákrejsovy činnosti (pro takovéto příklady nemusíme chodit daleko – rok po plánu pro Litomyšl tvořil pro Poličku, dále pro Českou Třebovou, Holice, Choceň či Chrudim a desítky dalších měst). Konkrétně v litomyšlském případě apeloval zejména na zachování dveří, obrub a dalších zdánlivě nepatrných detailů na fasádách historických domů na náměstí, jejichž zničení by ráz města značně ochudilo.

Dnes nezvěstnému litomyšlskému plánu Zákrejse věnoval článek v *Technickém přehledu samosprávném*, který tak společně s jeho vlastním rukopisem o regulaci, uloženým v archivu Národního technického muzea, představují jedině autorské, byť značně obecné zdroje k jeho poznání.⁹⁴ K regulovanému území (vnitřní město se svými předměstími, *Záhrad*, *Zaháj* a *Lány*) by se měla organicky připojit Nová čtvrť, „tvrdý to oříšek pro neobyčejně nepřístupný terén,“⁹⁵ na jejímž území by dle Zákrejse měla mít vedle gymnázia místo také plánovaná sokolovna, jejíž výstavba by zde byla „stejně drahá jako kdekoli jinde.“⁹⁶ Prvně se tak ze Zákrejsova pera dozvídáme jeho názor na vhodné staveniště sokolského stánku, o němž se tou dobou urputně jednalo i v médiích, jak dokládají fejetony Františka Kretšního ve *Stráži východu*, o nichž se zmíníme níže.⁹⁷ Tuto vleklou „kauzu“ měla vyřešit mimořádná stavební komise odborníků, konaná v září roku 1913, která by určila nejvhodnější z uvažovaných stavenišť (*Nová čtvrť*, *Hluchanda*, *Krausovo pole*) za účasti Pantoflíčka, Zákrejse a primáře litomyšlské nemocnice jakožto „znalce zdravotního“ Bedřicha Welze.⁹⁸

Jinou konkrétní zmínku vztahující se k plánu nacházíme v příloze ke kresbě bývalé katovny ze sbírky Quidona Šimka, jenž si s Pantoflíčkem také osobně korespondoval.⁹⁹ Zmínka, pocházející však až z roku 1925, se kriticky vyjadřuje ke stavebnímu

povolení, udělenému majiteli katovny městskou radou, a odkazuje na nutnost další ochrany historických staveb ve městě – „Chalupa č. 467 na Lánech, bývalá katovna, měla, jak vidíme na obr. 90, čtyři mansardové byty na půdě, dva do ulice, dva do zahrady; z těchto dva byty majitel zrušil roku 1925, jeden do ulice, druhý do zahrady a mansardovou střechu změnil na střechu taškama krytou. K této změně svého domu dostal povolení od městské rady, která nedbala Pantoflíčkova plánu, kde stojí: zachovat půdní byty, ostění z ulice a vrata. Kdyby se jednalo podle Pantofl. plánu, byl by majitel dostal na opravu a zachování těchto typických bytů podporu státní, a tak naší vinou mizí kus staré typické stavby.“¹⁰⁰

Podle Pantoflíčkova a Zákrejsova architektonického návrhu bylo roku 1913 vybudováno nové žulové schodiště v prodloužení dnešní Ropkovy ulice, tedy v místě, které navrhoval již Otakar Novotný. Elegantní schodiště střízlivých forem lze považovat za vůbec první progresivní, architektonicky osobitý a s dobovými trendy souměřitelný stavební počin, jehož realizace se Litomyšl dočkala ještě před první světovou válkou [18]. V porovnání s nedávno dokončeným (1910) královéhradeckým schodištěm *Na Kropáčce* od Josefa Gočára, jenž jej pojal jako svébytné konceptuální umělecké dílo s tajemnou *chiricovskou*¹⁰¹ atmosférou, nicméně vyzní svou dvouramennou dispozicí stále výrazně tradičně.

Bašta proti německé straně?

Před první světovou válkou se Litomyšl dočkala ještě jednoho projektu, který mířil ke špičce tehdejšího architektonického vývoje – návrhu z anonymní **s o u t ě ž e n a s o k o - l o v n u**,¹⁰² jenž vytvořil Bohumil Hübschmann

v roce 1913. Kvůli vypuknutí první světové války však naneštěstí nikdy nebyl realizován.

Tělocvičná jednota Sokol byla v Litomyšli ustanovena v roce 1870, i když – jak uvádí Zdeněk Nejedlý – „litomyšlský gymnaziální profesor Hynek Mejšnar chodil a cvičil tu se studenty po sokolsku již roku 1863.“¹⁰³ Už od roku 1862 zde také působil německo-český tělocvičný spolek.

Zřízení vlastní tělocvičny a prostranství pro veřejná cvičení jednota věnovala mimořádnou pozornost už od svého počátku, nicméně fond pro stavbu sokolovny založila až roku 1881. Cvičilo se provizorně nejprve na Karlově, potom střídavě v budově reálky a hostincích Veselka a U Hroznu. V devadesátých letech 19. století, kdy vrcholila jednání o stavbě Smetanova domu, se také uvažovalo o tom, že by nová divadelní budova skýtala prostory právě pro Sokol a další spolky (například pro pěvecký spolek Vlastimil).¹⁰⁴ Tento záměr by znamenal přílišné prodražení stavby, proto se k jeho uskutečnění nepřikročilo. Roku 1895 jednota ustanovila *Družstvo pro zřízení tělocvičny* a postupně podnikala první kroky k jejímu vybudování, například zhotovila dotazník, v němž členové hodnotili přednosti a vady jiných tělocvičen, včetně tělocvičen turnerských (Liberec, Turnov, Drážďany, ad.), aby litomyšlská sokolovna svým uspořádáním a vybavením co nejlépe vyhovovala sokolským potřebám.

Potíže ohledně výběru pozemku se táhly až do roku 1913, kdy byl po vleklých sporech definitivně vybrán reprezentativní prostor na tak zvaném *Krausově poli* – *point-de-vue* Tyršovy ulice¹⁰⁵ – i přes to, že jednota roku 1895 za tímto účelem zakoupila *Hluchandu* (dnes sídlo litomyšlské firmy Litex). O prosazení *Krausova pole* se zasloužil zejména architekt František Kretší, který za ně neúnavně až urputně bojoval prostřednictvím svých článků ve *Stráži východu*. Obšírně s celou kauzou obeznamoval širší veřejnost, která se dosud přikláněla ke *Hluchandě*, neboť na jejím místě by se ke stavbě (či spíše

adaptaci) mohlo přikročit takřka neprodleně podle již zhotoveného projektu Františka Beránka, autora sokolovny v nedaleké Poličce a člena předsednictva technického odboru České obce sokolské v Praze.¹⁰⁶

Kretší apeluje na občany, že se od snah o získání důstojného staveniště nesmí ustoupit, vždyť sokolovna je záležitostí veřejnou. Ze stanoviska architektonického, estetického, zdravotního, citového a sokolského je podle Kretšího *Hluchanda* zcela nevhodné místo pro stavbu moderních nároků. „*Na Hluchandě bude zcela zastrčená – to nebude bašta proti německé straně – jak se říkalo –, to bude Popelka, která jakoby bojíc se světla a vzduchu, skrývá se mezi domy u – hřbitova! Není tudíž ani po této stránce pozemek vhodným, pro svatostánek sokolských myšlének.*“¹⁰⁷ Stavba by zde navíc clonila při výhledu na raně barokní kostel svaté Anny a znemožňovala by budoucímu rozšíření hřbitova.

Na vyžádání Františka Kretšího se dne 7. září konala mimořádná městská stavební komise za účasti autorů právě pracovaného regulačního plánu, Jaroslava Pantoflíčka a Vladimíra Zákrejse, a také primáře litomyšlské nemocnice – „*znalce zdravotního*“ – Bedřicha Welze. Pro *Hluchandu* komise vyzněla nepříznivě, avšak jednotné stanovisko k dalším uvažovaným staveništím (nová čtvrť v sousedství gymnázia; pozemek nad realitou A. Slona při Mařákové třídě; *Krausovo pole*) nezaujala.¹⁰⁸

Situace by se dala označit za více než dramatickou, neboť Kretší tehdy dokonce obdržel výhružné anonymy, čelil kritice a pomluvám, přesto jeho úsilí nepolevilo.¹⁰⁹ „*Na Krausově poli Litomyšl obdrží v sokolovně novou ozdobu i okrasu města, jež by zde tvořila jakýsi přechod z nynější – starší – Litomyšle do vznikající – nové – dělnické – její části a byla by tudíž, obrazně řečeno, přítomností svojí přechodem k budoucnosti a pojila by vlastní město a jeho měšťanstvo s čtvrtí dělnickou, vystihujíc tu svým umístěním symbol pravého, ryzího demokratismu spojujícího všechny bez rozdílu doby a*

stavu v jednotlý celek, a jsou tu zároveň výstižnou baštou naší české Litomyšle.“¹¹⁰

Konečně se dne 16. listopadu 1913 sešla mimořádná valná schůze, na níž porota vybrala *Krausovo pole* a dále rozhodla o tom, že v brzké době vyzve několik odborníků pro zhotovení plánů. Na návrh bratra Lustyky měla nová sokolovna pojmout kromě nezbytného hygienického zázemí, knihovny a čítárny také kolumbárium, což bylo ve své době poměrně neobvyklé. U projektů sokoloven z doby před první světovou válkou, tedy ještě z doby katolické monarchie, se kolumbárium takřka neobjevuje, přestože sokolové žeh prosazovali jako moderní a hygienický způsob pohřbívání. Jeho rozmach přichází až za První republiky, kdy se kremace stala svým způsobem symbolem kulturního boje proti tradici a katolicismu, jejím výrazem bylo vysvobození těla z věčné moci církve.¹¹¹

Do anonymní užší soutěže porota vyzvala celkem pět osvědčených architektů. Ve Státním okresním archivu Svitavy se však dochovaly pouze čtyři návrhy pod hesly „K“ [25], „Naše svatyně“ (varianty A [26–28], B [29]), „1915“ [30], „xxx“ [31].¹¹² Zbývající projekt „Marathon“ (a jeho varianta „Attika“) se nepodařilo dohledat. Ze zprávy o oceňování došlých náčrtků ve *Stráži východu* je uvedeno, že „Marathon“, vypracovaný Františkem Beránkem, získal druhou cenu.¹¹³

První dva projekty stavbu líčí jako honosný tělocvičný a kulturní chrám vzdělání, jenž by svou velkolepostí mohl konkurovat samotnému Smetanovu domu. Sakrální charakter stavby se nejvýrazněji projevuje u novoklasicistního návrhu „K“ od neznámého autora, jenž stavbu podává jako antickou svatyni se sloupovým portikem, reliéfně zdobeným štítem a figurálním vlysem pod korunní římsou, jakoby odkazoval na Tyršův sokolský ideál hlásící se k antické duchovní i tělesné kultuře, řeckému ideálu kalokagathie – vzájemnému podmínění intelektu a zdravého těla.

Obecnou tendenci *sakralizace* sokoloven podle Rostislava Šváchy potvrzují jejich četná označování za „*chrámy*“ či „*stánky*“ (rozuměj svatostánky). Tuto tezi stvrzuje soutěžní projekt nazvaný „*Naše svatyně*“. Neznámý autor jej rozpracoval ve dvou variantách, které se půdorysně víceméně shodují. Liší se pouze umístěním kolumbária – u varianty A by kolumbárium stálo samostatně za cvičišťem, zatímco druhý návrh s ním počítá uvnitř sokolovny. V obou případech zaujme řešení hlavního tělocvičného sálu, jež v hlavní ose ukončuje půlkruhová apside – *presbytář* – podobně jako v nedalekém Vysokém Mýtě v sokolovně od Josefa Podhajského. Ačkoliv se značně eklektické řešení fasády na pomezí novorenesance a secese nedá označit za vytríbené (s výjimkou zajímavě, až wagnerovsky pojatého kolumbária s rovnou střechou v projektu A), musíme vyzdvihnout urbanistické řešení daného prostranství Krausova pole na „*vidlici*“ někdejších silnic Svitavské a Benátské. V jeho dolní, nejužší části vítá diváka přicházejícího od města oválná kašna se sousoším dvou mužských postav, patrně sokolských „světců“ Tyrše a Fügnera. Za nimi se vine dvouramenné schodiště vedoucí přes drobný park k samotné budově sokolovny, jejíž slavnostní průčelí se hrdě obrací čelem k městu. Za ní se rozléhá velké letní cvičiště s kolumbáriem v jeho podélné ose. Vzhledem k některým neumělým detailům na fasádě a zmíněnému eklektismu lze autorství přisuzovat spíše některému z lokálních stavitelů. Sám název „*Naše (!) svatyně*“ by této tezi nasvědčoval.

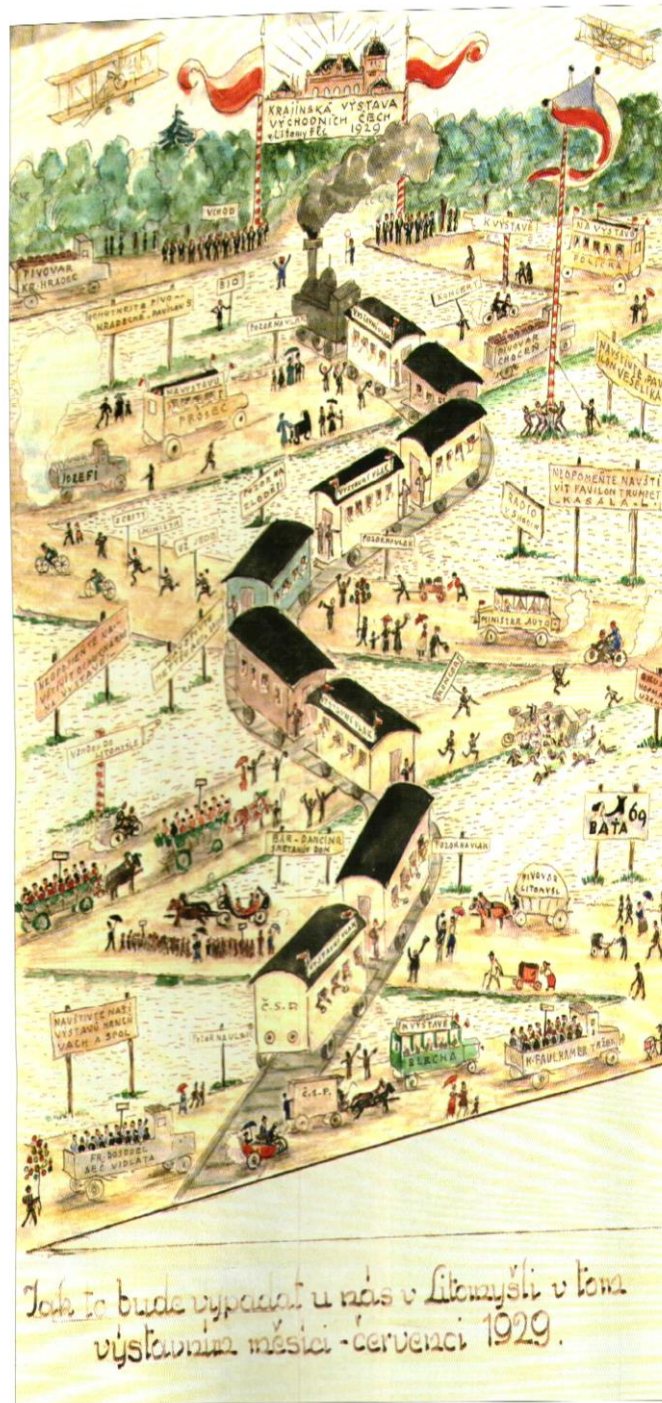
Zbylé dva projekty „1915“ a „xxx“ se takovou honosností nevyznačují. Skromný projekt „1915“ kvalitativně nikterak nevyniká a bezpochyby připadá některému místnímu staviteli. Poslední, též neokázalý projekt „xxx“ porota, v níž zasedali mimo jiné purkmistr Jan Laub, František Lašek, Karel Šťastný a za stavební komisi Sokola Jaroslav Čech, Jindřich Kretší, Jaroslav Caska, Bedřich Dudycha a Josef Melzer, vyhodnotila jako vítězný. Jeho autorem je

významný pražský architekt Bohumil Hübschmann, žák profesora vídeňské akademie Otto Wagnera. V kontextu jeho díla by vítězný návrh ze soutěže jistě nepatřil mezi ty nejvýznačnější, což by naopak nemohlo platit o jeho přepracované verzi [32], kterou Hübschmann vytvořil na žádost sokolské jednoty roku 1914.¹¹⁴ S podivem zjišťujeme, že se stavebníci přiklonili k na zdejší poměry tak moderní stavbě, která by jako vůbec první veřejná budova v Litomyšli měla rovnou střechu a zcela holou, od veškerého dekoru oproštěnou fasádu. Výtvarně hodnotným prvkem se jeví motiv konkávně zalamované průčelní stěny, za níž se skrývá tělocvičný sál. Celé stavbě pak dominuje socha atleta na stupňovitém podstavci na střeše u vstupu.¹¹⁵

Realizaci stavby, pro niž byl připraven už i stavební materiál, aby se v srpnu 1914 mohlo započít s pracemi, však zastavila první světová válka. Po vzniku Československé republiky se naneštěstí od Hübschmannova plánu upustilo. Pozornost byla stavbě znovu věnována až na valné hromadě dne 22. září 1923 za účasti architekta Františka Krásného, autora realizovaného návrhu z let 1924–1925 a rovněž Wagnerova žáka, o němž se zmíníme v následující kapitole.

IV/ Architektura Litomyšle 1918–1930

*Jak to bude vypadat u nás v Litomyšli v tom
vystavním měsíci - červenci 1929.*

Vyhlášení samostatné Československé republiky dne 28. října 1918 zahájilo bohatší kapitolu zdejšího stavebního rozvoje. Válka zpřetrhala zažité společenské vzorce, změnila dosavadní životní styl většinové populace i státní samosprávu. Konstituce nového státu také mezi odborníky brzy vzbudila diskusi o možném jednotném vizuálním stylu mladé republiky.

Litomyšli jako okresnímu městu a centru regionu nastalá epocha nového státu přinesla hned na počátku dvacátých let starost o výstavbu nových veřejných, ale i privátních budov. Tak jako ostatní města nejen v Československu, čelila Litomyšl přílivu venkovského obyvatelstva a s ním související silící potřebě nové bytové výstavby a pracovních míst. Právě na tyto praktické aspekty se veřejnost soustředila v prvé řadě. Naproti tomu zájem o budoucí podobu města a jeho „architektonickou kulturu“ se Litomyšli, z tohoto hlediska jistě provinční oblasti, dlouhodobě vyhýbal.

Prvorepublikové stavební podniky daly základ dlouho očekávaným novým čtvrtím: Masarykově, Fügnerově a Husově. V úzkém údolí sevřená dosavadní Litomyšl konečně rozšířila starý, tehdejšími potřebám již nevyhovující půdorys. Z dosavadních zkušeností bylo zároveň patrné, že pokusy z počátku 20. století vybudovat novou Litomyšl na dnešním Komenského náměstí v sousedství historického jádra, se dobře neosvědčily. Novostavbám musely ustoupit hodnotné staré budovy hostince Karlova a Panského mlýna a nová část přesto působila stejně sevřeně jako někdejší měšťanská Litomyšl.¹¹⁶

Koncepci a charakter jednotlivých nových čtvrtí autoři stávající regulace Jaroslav Pantoflíček a Vladimír Zákrejs dobře rozvrhli. Každé z nich jasně určili povahu. Charakter domových kolonií měly výhradně čtvrti Husova a Fügnerova na severním a jižním okraji města, kam se soustředila výstavba dělnických domků, dvojdomků a řadovek, později také větších rodinných domů. Čtvrť Masarykova na osickém

kopci naproti zámeckému návrší – *Olivetské hoře* s historickými stavbami – měla naopak charakter ryze reprezentativní. Právě zde vznikaly významné školní, úřední a další veřejné budovy, které obracely svá slavnostní průčelí k historickému městu. Své místo zde našly i žádané činžovní domy obecních a státních zaměstnanců a také důstojné vily místních společenských elit.

Situace se v *ospalé* Litomyšli změnila také díky rozvoji automobilové dopravy. Městem totiž vedl hlavní silniční tah z Prahy a Hradce Králové směrem na Olomouc a Brno. Nově se začal rozvíjet i průmysl a obchod, ovšem mimo tradiční obuvnictví, na nějž měl až katastrofální dopad rozmach Baťova zlínského impéria. I přes protesty místního Společenstva obuvníků zde Baťa koncem roku 1926 otevřel obchod a opravnu obuvi v domě zvaném *Peklo*.¹¹⁷ Z hlediska dějin architektury dnes můžeme patrně jen litovat, že zde Baťa nepostavil vlastní prodejnu,¹¹⁸ jak to činil v dalších, zpravidla minimálně pětitisícových městech, mezi něž Litomyšl v této době patřila. Firma si zakládala na vytříbených elegantních funkcionalistických formách svých obchodních domů s neony a jinými světelnými hříčkami, které by bývaly do Litomyšle mohly vnést čerstvého mladého ducha. Ohlas zde však nenašly ani baťovské zlínské dělnické domečky s charakteristickou cihlovou fasádou, které se v jiných městech brzy začaly napodobovat. Litomyšlská veřejnost si patrně vlivy *baťovské architektury* nikdy docela neosvojila a Baťovi neodpustila zánik místních obuvnických závodů.¹¹⁹

Mezi hybatele klasického odkazu města prodchnutého kulturou se kromě tradičních výrazných osobností (zejména Františka Laška, Václava Drbohlava, Bedřicha Dudychy) nově zařadily i postavy tak trochu na hranici mezi oficiálním uměním a podivínstvím – Josef Váchal a jeho mecenáš Josef Portman, jemuž Váchal mezi léty 1920–1924 vyzdobil interiéry domu. Jistě mezi ně patřil i proslulý kronikář a zřizovatel vlastního privátního muzea –

„kabinetu kuriozit“ – Quido Šimek, jehož Ondřej Sekora ve svém článku¹²⁰ v *Lidových novinách* označil za „podivínského muže, který si nepotrpí na přepychový zevnějšek a který obětoval své sběratelské vášni celý svůj život i majetek“.¹²¹

Velké popularitě se dostalo také místnímu sokolskému **b i o g r a f u** [33], jenž se stal vážným konkurentem tradičního divadla a dalších kulturních podniků. V roce 1925 získal vlastní budovu při jižním okraji městských valů u *Bělidel*. První návrhy pro něj vytvořil oblíbený místní stavitel Antonín Beba už v roce 1920.¹²² Ve Státním okresním archivu se z tohoto roku dochovala jeho pozoruhodná skica, která stavbu líčí jako mohutný hrázděný dům s mansardovou střechou. Jakoby Beba opožděně reagoval na ohlas idejí anglického hnutí *Arts and Crafts* a spisů Johna Ruskina a Williama Morrisa, které podle Jindřicha Vybírala významně přispěly k zájmu o lidové stavitelství, malebnou a rázovitou „národní“ architekturu už kolem roku 1900.¹²³ Architekti se inspirovali lidovou tvorbou, gotickou tradicí a za módní začali považovat právě hrázděné zdívo a mansardové střechy.

Pozdní recepcce nejen těchto vlivů svědčí o tom, že místní stavitelé i stavebníci byli stále velmi myšlenkově vzdáleni tvůrcům v architektonických centrech – nejen v poměrně vzdálené Praze a Brně, ale i v blízkém Hradci Králové. Moderní tvarosloví diskutovaného *národního slohu* ve městě nenašlo silnější odezvu, a to i navzdory jeho silnému ohlasu v Poličce a České Třebové. V poměrně čisté podobě se v Litomyšli objevuje na fasádě Městské spořitelny od Josefa Maříka z roku 1926 či později, v roce 1930, na náčrtcích družstevních domků od místního stavitele Jana Maizla. Formální pojetí těchto staveb se přesto značně vzdaluje původní myšlence hledající ryze českou architekturu, vycházející z folklórních motivů, a omezuje na spíše schematické uplatnění plastických ornamentů oblých tvarů.

Diskusi o formě a architektonickém pojetí nových budov bohužel Litomyšlanům nezprostředkoval ani místní tisk. V meziválečné době v Litomyšli totiž nevycházely pravidelné místní noviny, které by líčily atmosféru všedního dne a tlumočily palčivá témata nejen v oblasti architektury, jak tomu bylo v případě *Obzoru litomyšlského* před první světovou válkou. Periodikum *Stráž českého východu* sice v rámci regionu přinášelo informace o dění ve městě, podrobnější diskusi na konkrétní stavební podniky, jako byl v minulosti například plán Otakara Novotného či soutěž na sokolovnu, v něm však nenacházíme. Lakonické zmínky o veřejných aktivitách se dochovaly v kronikách města. V roce 1930 však kronikáře Otto Poplera nahradil František Fiala, v jehož podání se zmínek o stavebních aktivitách a jejich ohlasu či interpretaci jejich architektury mnoho prostoru nedostává.

Soudobé odborné architektonické časopisy o stavební produkci v Litomyšli doslova mlčí. Ani o nejvelkolepější moderní stavbě meziválečné doby – Zemské odborné škole od Karla Tymicha z roku 1929 – zmínky nenacházíme, a to i přesto, že Tymich patřil do okruhu tvůrců kolem pražské funkcionalistické revue *Stavba*. Příčinou by podle Rostislava Šváchy mohl být potenciální úsudek jejích redaktorů o nedostatečné míře modernosti školní novostavby.¹²⁴

Do budoucna plánované stavební práce v Litomyšli (ovšem spíše technického rázu) a obecnou otázku hospodářského a průmyslového rozvoje města se veřejnosti snažil na sklonku třicátých let zprostředkovávat *Spolek československých inženýrů S.I.A. – pracovní sekce Litomyšl*, který na tato témata pořádal přednášky.¹²⁵

Ochránci památek také už tak často nevystupovali. O činnosti Pokrokového klubu a jeho Odboru pro zachování starobylého rázu Litomyšle zmínky nenacházíme. Je tomu tak zřejmě také proto, že se nová výstavba soustředila zejména do právě vznikajících čtvrtí, dál od historického centra,

kteře se naštěstí ve většině děly ohleduplně a v rámci kvalitního Pantoflíčkova a Zákřejsova plánu, jehož částečné úpravy týkající se „nové čtvrti“ dodatečně provedl roku 1922 Bohumil Hübschmann.¹²⁶

V oblasti památkové péče s příznačnou humoristickou nadsázkou vystoupil také Quido Šimek, a to zejména v roce 1920, kdy sepsal stať „Něco o sgrafitech zámeckých (Je něco za sgrafitem?)“ zabývající se opravou omítek litomyšlského zámku, kterou byli jeho majitelé Thurn–Taxisové nuceni provést na příkaz Památkového ústavu v Praze.¹²⁷ Rozhořčuje se v něm také nad ničením a krádežemi svatojánských soch a kácení mariánských sloupů po Čechách.¹²⁸

Nové stavební zásahy na náměstí (poválečné úpravy fasád; Občanská záložna; přestavba hotelu Slezák, úpravy budovy pošty ad.) veřejnost přijímala kladně, o čemž svědčí i Nejedlého hodnocení dosud „nejradikálnější“ fasády na náměstí, totiž fasády Hospodářské záložny s hotelem Hvězda „v novém, již moderním konstruktivním stylu, bez rušivých titěrností dekoračních, ale při tom přece jen zase i se stálým zřetelem k dosavadnímu, tradičnímu vzhledu náměstí“¹²⁹.

Po roce 1933 byly navíc stavební zásahy na náměstí právně pojištěny. Obecní zastupitelstvo totiž přijalo směrnici o městské památkové péči za účelem ochrany architektonického dědictví a starobylého rázu náměstí (šlo zejména o zásady ochrany a údržby fasád, stanovení režimu výkladních skříní a informačních tabulí).¹³⁰ O tom, že se toto opatření nestalo bezpředmětným, svědčí zpráva ve *Věstníku Klubu Za starou Prahu*, kde Emanuel Poche poznamenává, že roku 1939 „u starosty v Litomyšli bylo intervenováno s úspěchem proti obkládání domovních fasád břízolitem“¹³¹. Ve *Věstníku* se také objevují kritické informace o poválečných restaurátorských pracích a s nimi spojených objevech (nástěnná malba v piaristické koleji; sgrafitová rustika v pivovaru), které se

v Litomyšli děly, ať už restaurátorsky „správně“ nebo ne, mezi léty 1918–1923.¹³²

Za prosazení památkářské směrnice u litomyšlského obecního zastupitelstva se zasloužil zejména Václav Drbohlav (1887–1939), klíčová postava kulturního dění meziválečné Litomyšle, učitel, státní konzervátor (od roku 1936), památkář v Litomyšli a v neposlední řadě ředitel Městské galerie, na jejímž založení roku 1926 má spolu s Františkem Laškem rozhodující zásluhy.¹³³

Stavební dění nadále sledoval Klub přátel a rodáků Litomyšle v Praze. Jeho členové v čele s Františkem Pátou se v této době snažili podporovat zejména zdejší cestovní ruch. Pořádali přednášky o litomyšlských památkách, a to nejen v Praze, ale i v jiných městech (Roudnice nad Labem ad.). Jako členskou prémii zamýšlel Klub roku 1926 vydat proslulou kupeckou kroniku Quidona Šimka „*U Šimků 1849–1911*“, poutavě líčící atmosféru života v Litomyšli a dokumentující mentalitu odešlé generace.¹³⁴ Téhož roku začal Klub nepravidelně vydávat *Ročenku Klubu přátel a rodáků Litomyšle v Praze* (od roku 1935 vycházel jako „*Věstník*“). Roku 1926 se v ní pochvalně píše, že „*vzhled města získal oslavami Jiráskovými a Smetanovými, neboť fasády domů, za války zanedbané, byly pečlivě opraveny, posledně pak opraven byl Dům U Rytířů, stará radnice, piaristický chrám a proboštský (uvnitř)*“.¹³⁵ S potěšením též klub konstatuje stavební ruch v nových čtvrtích. Do roku 1926 se podařilo realizovat hned několik významných veřejných staveb, ale i rodinných a činžovních domů. Bohužel musíme opět konstatovat, že ani tentokrát nejde o takové stavby, které by v republikovém kontextu architektonicky vynikaly.

O značném formálním konzervativismu v Litomyšli svědčí už projekt zdejší první poválečné veřejné stavby – víceúčelového **L i d o v é h o d o m u** [34] od Václava Šilhavého z let 1921–1922, architektonicky nepřesahující regionální význam. Na

jeho fasádě se eklekticky mísí prvky novorenesance a secese, v interiéru pak i novobaroka, svědčící o jisté provinčnosti autorovy tvorby. Řešením asymetricky posazené kupolové střechy Šilhavý navazuje na nedaleký, avšak téměř o dvacet let starší novorenesanční projekt Smetanova domu. Secesní ráz stavbě vtiskla zejména bohatá štuková reliéfní výzdoba, kterou vytvořil Luděk Vocelka, žák Stanislava Suchardy z Uměleckoprůmyslové školy v Praze. Hlavní ikonografický program štukové výzdoby se soustřeďuje na západní fasádu čelem k právě budované Masarykově čtvrti. Pětiosé průčelí dělí čtyři pilastry završené symbolickými postavičkami *putti* – alegoriemi Práce, Divadla, Zpěvu a Úrody.¹³⁶ Na polygonálním hrotitém štítě autor zpodobnil v ústřední části dialog mezi okřídlenou ženskou postavou a dětskou dvojicí. Výjev po stranách doplňují další dvě alegorické postavičky symbolizující práci.¹³⁷

Ve své době veřejnost stavbu Lidového domu velmi vítala nehledě na její ornamentální architektonické pojetí. Stavba poskytla prostory pro potřeby lidové strany či katolicky zaměřený tělocvičný spolek Orel, později i pro konkurenční biograf *Trevi* (od roku 1935).

Za nejvýznamnější stavební podnik počátku dvacátých let v Masarykově čtvrti jistě můžeme označit novostavbu **g y m n á z i a** [35] podle projektu Antonína Ausobského. „*Starý obyvatel, litomyšlské gymnasium, opustilo budovu, která jej hostila skoro tři sta let. Přesídlilo z historické půdy na novinu, ze sousedství starobylých budov hory Olivetské na volnou výšinu s rozhledem do utěšeného, českého kraje a do – krásné budoucnosti,*“¹³⁸ slavnostně líčí významnou událost otevření nové gymnazijní budovy v nové čtvrti Alois Jirásek v *Almanachu* vydaném k této příležitosti v roce 1923.

Litomyšlské gymnázium, jedno z nejstarších v Čechách, do té doby sídlilo ve staré budově vystavěné piaristy v roce 1719, již stát zakoupil

v roce 1885. O výstavbu nové prostornější školy město usilovalo už před první světovou válkou, kdy pověřilo vypracováním plánů Ferdinanda Havlíčka (1861–?), uznávaného odborového přednostu pozemních staveb ministerstva veřejných prací. Havlíček se na stavby státních středních škol¹³⁹ specializoval, systematicky prosazoval jejich modernizaci a nové zásady zejména ve dvacátých letech šířil mezi odborníky prostřednictvím svých časopiseckých článků.¹⁴⁰ V této době se ostatně o problematice výstavby moderních a „zdravých“ školních budov debatovalo velice živě vlivem nových požadavků na jejich vnější i vnitřní uspořádání, které se distancovaly od dosavadního modelu „pasivní školy“.¹⁴¹

Jeden z nejdůležitějších úkolů podle Havlíčka spočívá ve výběru vhodného staveniště s „*poLohou úplně volnou*“,¹⁴² aby budova nepřiléhala k okolním stavbám, mohla být obklopena zelení a dobře přístupna vzduchu a světlu ze všech stran. Venkovská města s relativně levnými pozemky by školním stavbám proto měla vyhradit dostatečně velká staveniště, na nichž by mohla vzniknout i zahrada, letní cvičiště a hřiště, v budoucnu případně přístavba.¹⁴³

Litomyšl a její právě budovaná Masarykova čtvrť těmto podmínkám skvěle vyhovovaly. Podobně jako zdejší hospodářská škola z roku 1910, získalo v nové čtvrti gymnázium reprezentativní pozemek, aby vytvořilo odpovídající protějšek stavbám na Olivetské hoře.

Původní Havlíčkův návrh z přelomu 19. a 20. století, stejně jako jeho četné pozdější úpravy, nejsou bohužel známy. Lze však předpokládat, že se od něj uskutečnění projekt, jímž ministerstvo veřejných prací pověřilo profesora pražské techniky Antonína Ausobského (1885–1957), dispozičně příliš neliší. Ministerstvo totiž po Ausobském požadovalo vypracovat plány i všechny detaily na základě dosavadního Havlíčkova elaborátu.¹⁴⁴ Petr Kočí ve své diplomové práci uvádí Ausobského plánové studie z počátku roku 1920, které se vyznačují větší zdobností, počítají

s kaplí a sakristií a také s velkou novorenesanční věží, nikoliv nepodobnou věži dívčí školy.¹⁴⁵ V úvahu připadá, že by mohlo jít o projekt více respektující původní Havlíčkův plán. Názory obou architektů na moderně vypravenou školní novostavbu se totiž nijak zásadně nelišily, většina již stanovených požadavků na stavbu se navíc již nedala měnit kvůli stávajícímu regulačnímu plánu.

Konečný realizovaný projekt Ausobský výtvarně pojednal ve zcela jiném, nadčasovém stylu. Pro fasádu zvolil novoklasicistní aparát, zakládající si na symetrickém střídání hrubého tmavého zdiva a světlých hladkých lizénových rámců. Symetrie se ostatně stává průvodním motivem celého dispozičního řešení – podélného korpusu se dvěma postranními a jedním ústředním, polygonálně zakončeným rizalitem. Ausobský chtěl, aby škola svým zevnějškem působila co „největší jednoduchostí a úplnou účelností“, jež prosazuje ve svém teoretickém textu – rukopise – o školních budovách.¹⁴⁶ Monumentalitu vstupu kromě osovosti a půlkruhových trychtýřovitých zídek – „náruči vítající vzdělání chtivé studenty“ – umocňuje dórský [36] portál s reliéfem Jana Amose Komenského nejvýrazněji odkazující na inspiraci klasickou antickou architekturou, k níž měl Ausobský nesmírně blízko. Vždyť si jako téma své dizertace zvolil návrh na rekonstrukci Teatra Olympica ve Vicenze od Andrey Palladia (1508–1580), jednoho z nejvýznamnějších autorů dogmatických traktátů o klasické architektuře, významně se věnující antickým sloupovým řádům.

Interiér stavby odpovídá dobovým požadavkům na účelnost a „opravdovost“ architektonických forem a prostoru. Ausobský se drží vize hospodárnosti výrazových prostředků, v našem prostředí prosazované nejprve Janem Kotěrou; tvoří čistý, hygienický a prosvětlený interiér odpovídající „vývoji stavebních forem ze soudobých prostředků stavební techniky“¹⁴⁷.

Moderní, ale ne radikální

Střídmý novoklasicismus v Litomyšli našel obecně velké oblíbení. V roce dokončení stavby gymnázia – 1923 – se sešla valná hromada místní sokolské jednoty, na níž byla po takřka desetileté pauze znovu věnována pozornost stavbě **sokolovny** [37].¹⁴⁸ Schůze se konala dne 22. září 1923 za účasti architekta Františka Krásného, Wagnerova žáka a autora realizovaného novoklasicistního návrhu z let 1924–1925. „Pět přítomným litomyšlským stavitelům se projekt líbil a byl schůzí přijat.“¹⁴⁹ Krásný jako čelný pracovník stavebního odboru České obce sokolské bývá považován za „dvorního sokolského architekta“. Z titulu této funkce projektoval až na sto padesát sokoloven v Čechách, na Moravě a Slovensku. Vytvořil prototyp ideálního sokolského stánku, který pro jednotlivé zakázky varioval a jako jeden z mála se také v oblasti výstavby sokoloven literárně činil. Své úvahy, teoretické texty a praktická doporučení publikoval například v příručce editora Ludvíka Čížka *Stavby sokoloven a cvičišť sokolských, jejich vybava a vnitřní vybavení*.¹⁵⁰

„Neokázalá, ale účelně zbudovaná“¹⁵¹ litomyšlská sokolovna vyniká přehledným uspořádáním pronikajících se hranolových objemů a „pročištěnou“ fasádou, jejíž jedině tektonický dekor místy dotváří obnažené světlé režné zdivo jako svébytná estetická kvalita. Stavba se však ještě nedokázala zcela vymanit z intencí dekorativismu, patrných zejména v interiéru tělocvičného sálu s fabionovými římsami. Ve srovnání s dalšími Krásného sokolovnami (například v Novém Městě nad Metují, Českém Meziříčí) je však posun k jednoduché a strohé fasádě patrný. Touto dobou si totiž Krásný již uvědomuje, že „... ozdobovací články plastické jsou jen semeníštěm nečistoty. Linie, plochy a prostory jsou věčně krásné a absolutně prachu prosté“.¹⁵² Stavbu zvenku zdobí pouze

neoklasicistní sochy od akademického sochaře Jaroslava Brůhy (1889–1969) v podobě letícího sokola na bočních štítech a monumentální postavy cvičence u hlavního vstupu.

V porovnání s jenom o rok mladším návrhem na sokolovnu v blízké Sloupnici, který pro své rodiště roku 1926 vypracoval žák Jana Kotěry Vojtěch Vanický (1898–1983) ve stylu holandské moderny, vyzní charakter litomyšlské stavby přesto značně tradičně. Sloupnická sokolovna reaguje na nejnovější podněty ze zahraničí a svým továrním charakterem odpovídá tendenci architektury připodobňovat se nikoliv už chrámům a svatyním, slovy Hanse Sedlmayra tendenci „*asimilovat směrem nahoru*“, s níž jsme se mohli setkat u projektů ze soutěže na litomyšlskou sokolovnu v roce 1913. Ve Sloupnici se naopak připodobňuje stavbám industriálním a „*asimiluje směrem dolů*“. Podle teze Rostislava Šváchy lze v případě sokoloven hovořit o jejich „*desakralizaci*“, projevující se již od sklonku 19. století (sokolovna v Uhříněvsi).

Zatímco sokolovna se stala ojedinělou veřejnou stavbou na Fügnerově čtvrti, Masarykova čtvrť se slibně rozrůstala o velkolepé budovy škol, ale i úřadů. Antonín Ausobský po boku svého gymnázia vyprojektoval roku 1925 rozsáhlou **o k r e s n í ú ř e d n í b u d o v u** [38], jejíž měřítko (zastřešila sedmdesát kancelářských místností a dva byty)¹⁵³ jakoby značilo vysoké ambice Litomyšle coby okresního města stát se „*výstavním*“ administrativním centrem regionu. Mohutný korpus složitě půdorysně koncipované stavby však v sousedství kultivované, symetrické a přehledně uspořádané budovy gymnázia působí těžkopádným dojmem.¹⁵⁴ Ausobský, pravda, o symetrii usiloval i v případě úřední budovy. Objemem a členěním hlavní vstupní části kontextuálně odpověděl činžovnímu domu od Bohumila Hübschmanna na protější straně gymnázia, o němž se zmíníme níže; obě boční křídla, která se k převýšené střední části

připojila, budově vtiskla půdorys písmene „L“. Jejich členitý obrys s mělkými rizalitou trochu neobratně zakončují trojúhelné štíty, jakoby Ausobský oscilloval mezi velkoměstským a maloměstským měřítkem, mezi monumentálním klasicismem a v jeho podání těžkopádným, korpulentním funkcionalismem, slovy Františka Laška v době „slohového přerodu“¹⁵⁵.

Podle Petra Kočího se Ausobský v projektu snažil vyrovnat i s dalšími stylovými etapami, a to jak s těmi historickými (od renesance až po stavby Zítkovy a Schulzovy z 19. století), tak s podněty modernistickými a dokonce i aktuálními *rondokubistickými* (lépe možná s *národním stylem*¹⁵⁶). Vliv baroka, chceme-li jít tak daleko, lze snad spatřovat v dynamickém obrysu stavby, částečně i v řešení vstupního výklenku, jehož fasádu opticky odhmotňují sdružené lizény v duchu barokního *stereotomního principu*. V baroku všeobecně oblíbený kontrast tak vzniká nejen ve hře světla a stínu, ale také ve stereotomním pojetí výklenku a ryze těžce – *tektonicky* – pojatého korpusu ústřední části úřední budovy. Že by se ale klasicistně orientovaný Ausobský apriorně snažil pracovat s barokními podněty či podněty z tvorby architektů 19. století, není příliš pravděpodobné. Ani paralely s *národním stylem* příliš nepřeceňujme. Spíše než ve formálním pojetí, hledejme je, když už, v tom ideovém. Optimistická společenská nálada a politické okolnosti v počátečních letech existence Československa poskytly vhodné podmínky pro vyjádření osobitého výtvarného názoru, pro nějž se vžil termín *národní styl*.¹⁵⁷ Významné východočeské centrum – okresní město Litomyšl – možná zdánlivou snahou o uplatnění jeho vyjadřovacích prostředků (snad jen pestré žluté barevnosti či ojedinělých půlválcových prvků na korunní římsě) chtělo přispět k formování poválečného vizuálního stylu mladé republiky, jíž úřední budova měla významně posloužit.

Očekávání výstavby dávno plánovaných veřejných budov se litomyšlským občanům pomalu naplňovala. Město však nadále postrádalo uspokojivé prostory pro

moderní a zdravé bydlení. Přestože Litomyšl stavbu malých typových domků, dvojdomků a řadovek v nových čtvrtích – zejména v Husově a Fügnerově – podporovala stejně jako v době předválečné, poptávku se stále nedařilo uspokojit. Situaci měla pomoci výstavba obecních činžovních domů. První z nich vznikl po boku klasicizujícího Ausobského gymnázia již v letech 1921–1922 podle projektu Bohumila Hübschmanna. Jako *point-de-vue* Zákrejsova a Pantoflíčkova žulového schodiště se činžovní dům stal druhou výraznou dominantou vznikající Masarykovy čtvrti, která měla na rozdíl od ostatních nově budovaných čtvrtí výsadní postavení jakožto protějšek historických budov na Olivetské Hoře. Avšak ani tento dvoupatrový Hübschmannův **o b e c n í č i n ž o v n í d ů m** [39–40] Litomyšli z hlediska architektonického pojetí nové, v republikovém kontextu progresivní tvarosloví nepřinesl. Jako Wagnerův žák z vídeňské Akademie výtvarných umění se Hübschmann nedokázal zcela oprostit vlivu klasické kultivované tvorby svého učitele, patrné už u jeho projektu na zdejší sokolovnu z roku 1913. Zatímco se v blízkém okolí ve dvacátých letech u vznikajících staveb postupně prosazuje pestrobarevný, „rozverný“ a lidovou architekturou inspirovaný národní sloh, Hübschmann litomyšlský činžovní dům „obléká“ do střídmého klasicizujícího dekorativního pláště, který člení proškrabávaná geometrická mříž pravidelně posetá vystouplým kosočtverečným ornamentem. Stejný motiv se opakuje i ve druhém patře. Tato zóna se však od bělavých spodních pater odlišuje jak okrovou barevností, tak subtilně pojatou mřížkou.

Racionální fasáda jako by zdánlivě odkazovala k Wagnerově modernistické úřední budově Poštovní spořitelny ve Vídni, jejíž exteriér je obložen tenkými bílými mramorovými deskami „přibitými“ hřeby, které tvoří podobně jako kosočtverce v Litomyšli jediný ornament na plášti stavby.

Ačkoliv podélně koncipovaný dům v lehce svažitém terénu lemuje hlavní třídu, jež protíná Masarykovu čtvrť, vstupní průčelí Hübschmann směřoval ze zadní strany a nijak výrazně jej neakcentoval. Autor sousedního činžovního **d o m u p r o s t á t n í z a m ě s t n a n c e** [41–42], pražský architekt a Kotěrovův žák Petr Kropáček (1889–1931), tohoto uspořádání využil.¹⁵⁸ Ve svém projektu z roku 1925 budovu situovanou na horním pozemku za Hübschmannovým domem rozpracoval na půdorysu písmene „U“, jehož ramena se rozvírají dolů – čelem ke vstupnímu průčelí Hübschmannova domu – a vytvářejí tak polouzavřený svažitý dvorek. Architektonické pojetí Kropáčkova dvoupatrového činžovního domu se na prvotní plánové dokumentaci vyznačuje doposud nejstřídmější koncepcí fasády v Litomyšli. Na místo jakéhokoli plastického dekoru Kropáček, po počátečních experimentech s kubismem, v této době ovlivněný zejména puristickým stanoviskem, ale stále i kotěrovskou geometrizující modernou, uplatňuje režné cihlové zdivo – nikoliv však bělavé, jaké použil František Krásný předešlého roku u sokolovny. Kropáček se nebojí odhalit surovou „tovární“ červenou cihlu ve vnitřní střední partii pomyslného „U“ a v zóně druhého patra po obvodu celé budovy. Zbylé plochy, včetně mělkého rizalitu v ose střední části stavby, kryjí světlé hladké omítky, které podtrhují výsledný puristický ráz stavby. Při realizaci se však bohužel od cihlových variací upustilo. Nahradila je klasická, od zbylých světlých ploch barevně odlišná červená omítka, která cihly pouze imitovala v zóně druhého patra. „Kdyby“ se od koncepce původního plánu neupustilo, dům by v tomto ohledu snad jako jediná stavba v Litomyšli předznamenal architektonický vývoj v České Třebové, kde později „v červené cihle“ projektuje další Kotěrovův žák Vojtěch Vanický řadu veřejných budov, ale také v Poličce, kde mezi léty 1927–1928 vznikla velmi příbuzná budova Masarykovy

chlapecké a dívčí školy obecné a občanské podle projektu Bohuslava Šmída.

Kontrast čistých světlých ploch s plochami cihelnými navíc formálně i časově zcela koresponduje se soudobou produkcí Josefa Gočára, podle jehož plánu se v Hradci Králové ve stejné době (1925–1927) buduje komplex školních budov v Labské kotlině s charakteristickým kontrastním pojetím fasády.

Výstavba v této části Masarykovy čtvrti, tedy severně od gymnázia, byla obohacena následujícího roku (1926), kdy si nechal místní továrník Jan Hošpes postavit vlastní obytný dům podle projektu stavební firmy *Vlach a Trešl*, dnes zvaný **H o š p e s o v a v í l a** [43–44]. Autor návrhu, jeden z nejnadanějších místních stavitelů František Vlach, stavbě v prvních projektech vtiskl dekorativnější ráz. Užitím geometrického ornamentálního horizontálního pásu s mřížovitým členěním a kosočtverečnými „svorníky“ mezi okny přízemí a prvního patra kontextuálně navázal na protější Hübschmannův činžovní dům zdobený obdobným dekorem.¹⁵⁹ Realizovaná stavba byla však patrně na žádost stavebníka Jana Hošpese od této zdobnosti oproštěna. Přesto si výsledný ráz stavby zachovává dekorativní charakter jak v exteriéru uplatněním polygonálních výklenků zakončených věžicemi, tak v interiéru s dodnes zachovanými dveřmi s leptanými skly, zdobenými secesními ženskými alegorickými postavami a dalšími květinovými ornamenty. Tyto výtvarně velmi hodnotné sklářské prvky pocházejí z místní sklářské firmy rodiny Šperlovy,¹⁶⁰ která v Litomyšli zanechala mnohé další leptané sklářské skvosty, například v druhé nejstarší litomyšlské lékárně U anděla Strážce na prosklených dveřích s motivem anděla.

Další projekt Františka Vlacha, totiž **b u d o v a o k r e s n í n e m o c e n - s k é p o j i š ť o v n y** [45–46] z téhož roku (1926), postavená v bezprostředním sousedství

Hošpesovy vily, však svědčí o tom, že Vlach dokázal reagovat i na aktuálnější podněty z puristické a funkcionalistické tvorby, byť ve formě příznačné pro periferii. Ačkoliv stavba působí spíše dojmem rodinné vily než budovy veřejné instituce, nelze opominout zajímavý, dodnes bohužel nedochovaný motiv prosklené nárožní verandy v prvním patře domu, poskytující působivé pohledy na protilehlé panorama historických staveb na Olivetské hoře [47]. Horizontální římsy a barevný pás v zóně přízemí člení budovu po celém obvodu, podobně jako Hošpesovu vilu. Obě stavby se díky tomu vhodně vizuálně doplňují a zástavba v této městské části působí přívětivě kompaktně.

Doplňme ještě dva Vlachovy projekty v sousedství Hošpesovy vily na severní straně – totiž úpravu **d o m u O t o k a r a K a r l í k a** [48] a **V l a c h ů v v l a s t n í r o - d i n n ý d v o j d ů m** (č.p. 655 a 656) [49]. Obě stavby k sobě stěnami bezprostředně přiléhají a jejich fasády se rovněž příhodně doplňují, přestože čelní fasáda Karlíkovy vily na rozdíl od dvojdomu mírně odskakuje od uliční čáry. Mezi vizuální prvky propojující obě stavby patří bohatě profilovaná korunní římsa a lizény mezi přízemím a prvním patrem obíhající domovní blok po celém obvodu; další průvodní motiv pak představují trojúhelné frontony nad vstupními portály.

Obytná zástavba se hojně rozrůstala také v okolí budovy okresních úřadů, tedy nalevo (jižně) od gymnazijního průčelí. Ve druhé polovině dvacátých let, konkrétně mezi léty 1927–1928, byl v mírné stráni za úřední budovou postaven další **o b y t n ý d ů m p r o s t á t n í z a m ě s t - n a n c e** s malými byty [50], tentokrát podle projektu pražského architekta Karla Bíbra¹⁶¹ (1887–1972), kolegy Antonína Ausobského z pražské techniky, jenž později působil zejména v Čelákovících ve středních Čechách. Bíbr se na projekty vzorových typových činžovních domů s malými byty specializoval.

Účastnil se několika architektonických soutěží na stavby této oblasti, v nichž se dokonce umisťoval na prvních či dalších předních příčkách.¹⁶² Na první pohled nenápadný činžovní domek se sedlovou střechou a prostou fasádou, oživenou vstupním rizalitem a polygonálními výklenky na zadní straně, předznamenal dlouhotrvající diskusi, která vznikla v reakci na rostoucí hospodářskou krizi a neuspokojivou bytovou situaci nižších vrstev. Tato debata vyústila v založení *Levé fronty* v roce 1929, která sdružovala české levicově smýšlející intelektuály v čele s Karlem Teigem a architektky Josefem Chocholem, Jiřím Krohou, Janem Gillarem či Augustou Müllerovou-Machoňovou. Zejména Karel Teige následně prosazoval v polemice s Le Corbusierem, že architektura je vědou, nikoliv uměním.¹⁶³ K této vizi vědeckého funkcionalismu má Bíbrův činžovní domek s rezidui dekorativismu, pravda, ještě hodně daleko. Ostatně stejně jako další stavby v Litomyšli.

Zástavbu na Masarykově čtvrti podporovaly už od počátku dvacátých let i početné rodinné vilky, které společně s budovou okresní nemocenské pojišťovny lemovaly ulici *Kodymku* na úpatí Masarykovy čtvrti, blíže k historickému centru města. Vlachova budova pojišťovny díky svému „vilovému“ charakteru mezi tyto vily vhodně zapadla [51]. Z nové zástavby vyniká zejména **v i l a B e d ř í c h a a A m a - l i e D u d y c h o v ý c h** (č.p. 610) [52] z roku 1923 od Václava Šilhavého, autora protějščího Lidového domu.¹⁶⁴ Podobně jako Lidový dům, zdobí štuková výzdoba i vilu Dudychových, a to jak v ornamentálních formách v partiích mezi okenními římsami přízemí a prvního patra, tak ve formách figurálních na půlkruhovém přízemním výklenku, kde je zachycena alegorická secesní ženská postava, zhotovená podle známého Suchardova reliéfu *Poklad*, inspirovaného Erbenovou *Kyticí* [53]. U autorství těchto reliéfů lze vážně uvažovat o Suchardovu žáku Ludku Vocelkovi (1882–?), jenž se Šilhavým

spolupracoval už u stavby Lidového domu a Suchardovu tvorbu jistě výtečně znal. V roce 1919 si Vocelka navíc ve svém soukromém sochařském závodu otevřel oddělení keramiky, kde později reprodukoval uměleckou pozůstalost Jana Štursy¹⁶⁵ (podobně mohl také reprodukovat i Suchardovo dílo).

Bedřich Dudycha (1880–1940) patřil mezi nejvýznamnější a nejaktivnější osobnosti meziválečného kulturního života v Litomyšli. Od roku 1911 působil na zdejší průmyslové škole a významně se činil i jako člen místní sokolské jednoty při jednáních o výstavbě nové sokolovny. Na povznesení sochařské vizuální kultury ve městě a okolí se významně podílel nejen jako soukromník působivým reliéfem na vlastní vile, ale i v jiných případech. Hlavní zásluhy mu připadají za zhotovení pomníku Jana Amose Komenského v Litomyšli a zejména pak za zhotovení pomníku českým bratřím na nedalekém Růžovém paloučku (byl jednatelem a nejvýraznější postavou *Spolku pro získání Růžového paloučku veřejnosti* i následně zřízeného *Spolku Růžového paloučku u Újezdce na Litomyšlsku*). Autorem návrhů obou pomníků – vynikajících uměleckořemeslných děl –, které zhotovili žáci v dílnách místní Zemské odborné školy, je žák slovinského architekta Josipa Plečnika Alois Metelák (1897–1980), významný architekt, sklář, návrhář a malíř, rodák z nedalekých Martinic.

K poctě...

Metelákův nefigurativní **p o m n í k J a n a A m o s e K o m e n s k é h o** [54–55], vyhotovený k příležitosti 250. výročí jeho úmrtí (1670), vznikl letech 1920–1921. Povrch pomníku ve tvaru koule o průměru 2,5 metru, znázorňující *Orbis pictus*, kryjí měděná pole s vytepanými význačnými momenty ze života a díla Komenského, včetně titulů jeho spisů. Sféra stojí na žulovém podstavci, který

taktéž zdobí tepané měděné desky s citáty z Komenského.¹⁶⁶

Návrh konstrukce pomníku vytvořil Karel Preis, ředitel zdejší Zemské odborné školy pro zpracování kovu a dřeva, kde Metelák v letech 1920–1921 pedagogicky působil.¹⁶⁷ Přestože zde setrval tak krátce, pobyt v Litomyšli v něm zanechal silné zážitky a poskytl zkušenosti, o jejichž významu pro jeho další organizátorskou, pedagogickou i uměleckou činnost v Železném Brodě (1924–1948 ředitelem tamní sklářské školy) sám promluvil při vernisáži výstavy jeho díla v litomyšlském muzeu roku 1969.¹⁶⁸

Kromě pomníku Jana Amose Komenského, návrhu na oplocení hřbitova a „*různých interiérů v Litomyšli z let 1921–1930*“¹⁶⁹ vytvořil Metelák ve dvacátých letech na Litomyšlsku, v kraji s bohatou bratrskou tradicí, také zmíněný **p a m á t n í k č e s - k ý c h b r a t ř í n a R ů ž o v é m p a l o u č k u** [56–59], slavnostně odhalený Aloisem Jiráskem v červnu 1921, „... *a to za účasti více než sto potomků českých exulantů a vystěhovalců.*“¹⁷⁰ Památník na Růžovém paloučku na rozhraní tří zboží, jemuž se tak přezdívá podle zde rostoucí plané stepní růže „*Rosa Gallica*“, tiše upomíná na tklivé loučení českých bratří před nuceným odchodem do exilu, při němž zde podle legendy zakopali svůj zlatý kalich.¹⁷¹ Metelákovi se právě kalich stal inspiračním motivem pro koncept pomníku – štíhlého, vysokého, tepanými měděnými deskami pokrytého pilíře, jenž se ve vrcholu „*kalichovitě*“ rozvírá a je korunován pozlacenou sférou. Na tepaných deskách jsou reliéfně zobrazeny výjevy ze života českých bratří, včetně výčtu jmen těch nejvýznamnějších z nich (Petr Chelčický, Jan Amos Komenský, Karel starší ze Žerotína, Jan Blahoslav, Martin Kabátník ad.), a další symboly jako na příklad loď, beránek, srdce či holubice.

Oba Metelákovy pomníky vynikají svým uměleckořemeslným pojetím. Růžopaloučský památník

výrazněji odráží vliv autorova učitele, Josipa Plečnika, a to zejména uplatněním efektní kombinace mědi a zlata, již Plečnik hojně používal u svých projektů na adaptaci Pražského hradu.

Zmiňme se krátce také o dvou dalších pomnících meziválečného období v Litomyšli, na nichž spolupracovali význační čeští sochaři a architekti mladé generace a jejichž výtvarné pojednání směřuje ke špičce tehdejšího sochařského vývoje.

Prvním z nich je **p o m n í k B e d ř i – c h a S m e t a n y** [61], nejproslulejšího litomyšlského rodáka, jenž vznikl na Dolním náměstí roku 1924 k příležitosti 100. výročí jeho narození. Spolupracovali na něm renomovaní čeští umělci sochař Jan Štursa a architekt Pavel Janák.

Jan Štursa (1880–1925) na pomníku pracoval od roku 1923, kdy na základě fotografií vytvořil několik studií Smetanovy hlavy s překvapivě hladce pojednaným povrchem, odkazujícím k velkolepému realismu jeho učitele Josefa Václava Myslbeka (1848–1922). Ačkoliv podle dochovaných kresebných náčrtků Štursa původně plánoval skupinový pomník,¹⁷² vytvořil nakonec podivuhodně prosté dílo civilistního charakteru, typického pro dvacátá léta. Štursa se soustředil na kontrast stojící figury oděné v elegantní občanský šat, jejíž mírné naklonění značí naslouchání vnitřnímu hlasu a niterným tónům. V pravici drží rozvíjející se svitek notového papíru, na němž je vepsán motiv osudu z kvarteta *Z mého života*. Podle Petra Wittliche zdánlivý civilismus maskuje vlastní tragický obsah díla – Smetanovu osobní tragédii. Ač se zdá, že Smetana naslouchá, pohružuje se do sebe. Smetanův pomník je posledním Štursovým dokončeným pomníkovým dílem.¹⁷³

Pavel Janák (1882–1956) se na pomníku autorsky podílel návrhem soklu. Koncipoval jej jako drobný štíhlý vertikální pilíř, složený ze čtyř různých vysokých a různě širokých kvádrů se zaoblenými hranami. Sokl svou „malebnou siluetou“ ještě částečně

koresponduje s Janákovým rukopisem první poloviny dvacátých let, kdy architekt tvoří výlučně v intencích *národního slohu* (vzpomeňme na tvar či siluetu dříků sloupového portiku pardubického krematoria). Svou elegancí, střídmostí a ve srovnání s pardubickou stavbou také abstrakcí vyjádření již pomník předznamenává postupný přechod od dekorativismu k funkcionalistickému stanovisku, jež Janák zastával v následující tvůrčí etapě.

Kromě pomníku na náměstí upomíná na slavného rodáka Bedřicha Smetanu také mramorová busta v jeho rodné světnici při panském pivovaru z roku 1924 od Otakara Španiela, významného sochaře a medailéra, profesora na Uměleckoprůmyslové škole a Akademii výtvarných umění v Praze.

Druhým významným pomníkem, o němž se zmíníme, je **P o m n í k p a d l ý m** [62] od Antonína Ausobského, z let 1927–1930, slavnostně odhalený příznačně v den výročí vzniku Československé republiky 28. října 1930.¹⁷⁴ Také tento pomník autor pojal jako nefigurativní dílo. Na třístupňovém soklu se vypíná „stéla“¹⁷⁵ sestavená z hrubě opracovaných nízkých kamenných kvádrů, s nimiž kontrastují světlé hladké žulové desky, tvořící vertikální pás v ose čelní strany. Pás symbolicky završuje přečnávající hranol s decentním reliéfem vítězné pochodně jako alegorie svobody, již české země za pomoci legionářů dosáhly po třech stoletích pobělohorské nesvobody a útisku. Strohost a výrazová askeze pomníku odkazuje na Ausobského klasicizující nadčasový autorský rukopis, zároveň také koresponduje s dobovým funkcionalistickým trendem preferujícím nezdobnost a abstraktní polohy vyjádření. Složitý ikonografický program je výstižně popsán v dobové městské kronice: „*Spodní tři kvádry značí tři století nesvobody naší po bitvě bělohorské, rustikované tři stupně, které svírají tyto kvádry z obou stran, jsou tři věky trvajících odporu útisku. Na nich jsou položeny čtyři mohutné kvádry světové války. Jsou věnovány památce Legionářů - spodní deska je označena datem 1914 a*

vrchní 1918. Vrstvy rustikovaných kvádrů, které obemykají střední hladké desky, jsou symboly domácího odporu a jeho obětí. Nejvyšší kvádr s reliéfem vítězné pochodně znamená osvobození.“¹⁷⁶

Malebnost

Ausobský v Litomyšli našel uplatnění i pro své další projekty – na tomto místě zmiňme **ú p r a v u p r ů č e l í O b ě a n s k é z á l o ž n y** [63] na náměstí z roku 1927. Autor se potýkal s nelehkým úkolem propojení fasád tří v jádře barokních domů úzké středověké parcelace. Dodnes aktuální problematiky nových stavebních zásahů v historickém prostředí se z hlediska památkové péče zhostil velmi citlivě a kontextuálně. Ausobský si uvědomoval, že tímto zásahem hrozí narušení, ba zrušení historické individuality jednotlivých domů i celkového rázu náměstí s příznačným „*drobnopisem*“. Uplatnil zde proto dva nenásilné mělké výklenky – rizality, které člení široké průčelí do pěti užších zón. V duchu syntetického přístupu fasádu vizuálně pojednal prostředky barokizujícího článkoví, plynule navazujícího na sousední domy jak trojúhelnými frontony nad okny prvního patra – *piana nobile* –, tak v atikovém patře slepými okny se žaluziovými okenicemi, která vykrývají prostor mezi střechami původních tří domů. S nimi se pak nepravidelně střídají okna prolomená do krovů. K zachování jednotného rázu náměstí významně přispělo i respektování podloubí, pro Litomyšl typických „*podsíň*“, včetně rytmizace jejich arkád.

Přestože si fasáda zachovává v podstatě novobarokní charakter, cítíme z ní v porovnání s ostatními domy na náměstí jakousi „*svižnost*“ a přehlednost uspořádání, které autor dosáhl eliminací přebytečných zdobných prvků. Díky tomu na ní může skvěle vynikat dvojice alegorických soch *Zemědělství*

a *Průmyslu* od litomyšlského rodáka Emila Kubíčka, absolventa sochařské školy v Hořicích a Štursova a Kafkova žáka z Akademie výtvarných umění.¹⁷⁷

Stavební úpravy domů na náměstí ve druhé polovině dvacátých let se týkaly také budovy **p o š t y** na Dolním náměstí. V roce 1927 proběhla její adaptace – nástavba třetího patra a další drobné úpravy a konzervační práce podle projektu pražského architekta Bohumila Slámy, působícího také v Hradci Králové, jenž v následujících letech navrhl více poštovních budov (například pošta v Kladně ze třicátých let). Úpravy se v této době zásadně dotkly také budovy **M ě s t s k é s p o ř i t e l n y** [64], jejíž fasáda byla do dnešní podoby upravena roku 1926 podle projektu Josefa Maříka, architekta z Prahy–Košíř.¹⁷⁸ Její fasáda se v litomyšlském kontextu přibližuje snad nejvíce intencím národního slohu. Decentní, až konzervativně pojaté průčelí Mařík navrhl patrně vzhledem k tomu, že se stavba nachází na velmi exponované nárožní parcele uprostřed náměstí v jeho nejužší části – v *krčku* – naproti radniční věži. Uvědomoval si, že by nová architektura neměla narušovat kontinuitu náměstí a měla by být kontextuální. Hladkou fasádu horizontálně člení masivní profilovaná římsa mezi prvním a druhým patrem, již v pravidelných rozestupech zdobí plastický ornament ve formě drobných půlválců. Mezi okna druhého patra Josef Mařík vložil mělké pilastry s konkávně vyhloubenými hlavicemi, jež tvoří jakoby negativ zmíněných půlválců. Podobně jako Ausobského záložnu, zdobí neoklasicistní sochy – alegorie *Píle*, *Času a Spořivosti* – od V. Medka¹⁷⁹ i fasádu spořitelny, nové chlouby náměstí.

Josef Mařík navrhl v roce 1929 také dvoutraktový činžovní dům s rovnou střechou [65] pro právě vznikající Husovu čtvrť za nádražím. Dům byl postaven nákladem Městské spořitelny a zastřešil celkem osm bytů. Tato stavba byla komponována jako

poit-de-vue ústřední silnice v ose **H u s o v y**
č t v r t ě [66], jejíž urbanistický plán na způsob oblíbených vilových kolonií vypracoval roku 1927 Antonín Ausobský. Vzhledem k nerovnosti terénu si síť ulic v této čtvrti nezakládá na půdorysu přísného a pravidelného geometrického obrazce, racionální mříže, a to i přesto, že se většina ulic zalamuje pravouhle [67]. Ausobský totiž do projektu zapojil oblé spojnice, prohnuté trojúhelníkové přepony, čímž do nové výstavby vnesl jakoby malebné, harmonické motivy v duchu tvorby rakouského architekta Camilla Sitteho. Podle Sitteho urbanistických názorů, které publikoval ve své knize *Stavba měst podle uměleckých zásad*¹⁸⁰ v roce 1889, moderní urbanista nemusí apriorně opouštět principy starých měst a stavět wagnerovsky velkolepé projekty zakládající si na opakování motivů. Podoba starých měst totiž vychází z psychologických potřeb člověka, které se nemění. Navíc je prověřena v praxi a vyhovuje i hygienickým a bezpečnostním nárokům (například v křivolakých ulicích nefouká vítr a nevíří se prach; stará náměstí s kostely a tržnicemi poskytují prostor pro sociální kontakt a instalaci pomníků a zprostředkovaně tak posilují vlastenecké cítění a loyaltitu občanů atd.). Moderní stavby měst jsou podle něj naopak strašlivě chudé. Uvidíme, že tyto sitteovské motivy a vize harmonického propojení se starou městskou tkání v mnohém charakterizují i další, nikterak radikálně moderní tvorbu ve městě.

Ausobský se svým urbanistickým projektem velmi přiblížil diskutované, původem anglické koncepci *zahradních měst*, kterou v našem prostředí rozvíjeli zejména Jan Kotěra, Jaroslav Vondrák a Jan Šenkýř či František Albert Libra.

V Husově čtvrti vzniklo zejména v letech 1928–1929 velké množství rodinných i činžovních domů, které sice formálně nijak nevynikaly, poskytly však zázemí desítkám rodin ve zdravém a harmonickém prostředí.

Velkolepý závěr

Nejdůležitějším podnikem za oživení kulturního života v meziválečné době se nepochybně stala **K r a j i n s k á v ý s t a v a v ý - c h o d n í c h Č e c h** [68], která se konala na samém konci dvacátých let, od 29. června do 28. července 1929. Byť prezentovala především průmyslovou, řemeslnou a zemědělskou výrobu, pojala také rozsáhlou expozici výtvarného umění a dala příležitost k uskutečnění řady společenských akcí (setkání politických stran) a k návštěvě prezidenta T. G. Masaryka v doprovodu ministerského předsedy Františka Udržala, jenž byl zároveň spolu s Aloisem Jiráskem prorektorem výstavy.

Její dějištěm se stalo prostranství v pozdějších Rašínových sadech za Smetanovým domem, který podobně jako gymnázium, dívčí a hospodářská škola zastřešil část expozic. Hlavní dominantou se však stala právě dokončená budova **Z e m s k é o d b o r n é š k o l y**¹⁸¹ [69–70] od Karla Tymicha (1893–?), jedna z největších a nejdražších meziválečné doby v Litomyšli, stavěná mezi léty 1926–1929.¹⁸² Výstava tak koncepčně navázala na nedávné úspěšné krajinské výstavy v Kutné Hoře a Mladé Boleslavi, kde byly pro výstavní potřeby rovněž dokončeny školní novostavby – v Kutné Hoře podle projektu Rudolfa Ryšána (1924–1928) a v Mladé Boleslavi podle Jiřího Krohy (1922–1927), snad nejodvážnějšího stoupence soudobých trendů v architektuře – holandského neoplasticismu.

Karel Tymich, specialista na projekty veřejných budov, zejména nemocnic a škol, měl být autorem projektu patrně hned od začátku. Na rozdíl od staveb v Kutné Hoře a Mladé Boleslavi, na něž byly vypsaný a v tisku uveřejněny řádné architektonické soutěže, se v litomyšlském případě totiž žádné výzvy architektům na dodání náčrtků neobjevují. Jak uvádí Petr Kočí, první Tymichovy skici školy ještě s rezidui

kubistického tvarosloví se navíc objevují již roku 1922 jako přílohy dopisu pro kuratorium školy.¹⁸³

Na formální paralely mezi litomyšlskou a mladoboleslavskou školou upozornil již Petr Kočí.¹⁸⁴ Tymich s Krohou se dobře znali, byli kolegy z technického odboru Zemského správního výboru, členy Klubu architektů a přáteli spolku Socialistická scéna.¹⁸⁵ Skvělá tvorba Jiřího Krohy s příznačnou „členitostí“ se ve své době stala tak vlivnou, že pro některé architekty, mezi něž Tymich jistě patřil, byla přímo vzorem pro tvarování staveb.¹⁸⁶ Budova litomyšlské Zemské odborné školy sestavená z kaskádovitě uspořádaných „krabicovitých“ modulů si zakládá na pravoúhlém prolínání jednotlivých částí. Je rozdělena na dvě samostatné jednotky propojené účelovým nadchodem. První z nich je vlastní školní budova s moderním bytem pro ředitele v přední části, v němž se dodnes zachoval v relativně celistvém stavu vestibul s vestavěným nábytkem a dalšími prvky (dřevěné ostění, dveře, věšáky) [71–72]. Druhou část tvoří dílny, u kterých se Tymich nebojí přiznat průmyslové střešní světlíky.

Nositelům výrazu fasády se stává výtvarně zajímavá variace cihelných vazeb v kombinaci s omítanými plochami. Tymich stvrzuje Kotěrovu myšlenku o *pravdivé* architektuře, která nesmí skrývat svou materiální podstatu a nebojí se odkrýt surovou „tovární“ cihlu. Dobový kult myšlenkového pragmatismu, inženýrství, strojové techniky a obdiv k moderní organizaci práce v továrnách byl příčinou tohoto zlomu v chápání architektury. Estetickým vzorem vznikajících staveb se staly kromě továren i průmyslové stroje, automobily a zaoceánské parníky.

Slohový posun vstříc racionálnímu konstruktivismu, v sousedství novorenesanční hospodářské a hospodyňské školy o to evidentnější, veřejnost kvitovala a přijala jej s překvapivým pochopením. Nejedlý školní stavby na Masarykově čtvrti sám hodnotí následovně: „První je *honosná měšťácká budova předválečná* (Hospodářská a

hospodyňská škola), *druhá již silně od toho oproštěná, ale ještě úředně temná* (gymnázium), *třetí již volná a jasná.*¹⁸⁷ Uvidíme však, že pro architektonický vývoj ve třicátých letech nová škola až tak zásadní vliv neměla.

Ačkoliv se konání krajinské výstavy pro Litomyšl i blízké okolí stalo zásadní a nejrozsáhlejší událostí meziválečné doby, její architektonické, potažmo umělecké a designérské pojetí nepřesáhlo regionální význam, tak jak se to v roce 1927 podařilo mladoboleslavské výstavě. Její atmosféra pulsujícího moderního a dynamicky se rozvíjejícího města v podání Jiřího Krohy s rozvernými hrátkami s elektrickým světlem, o níž referovaly velké pražské noviny a časopisy, se v litomyšlském případě neopakovala. Provizorní dřevěné pavilony (puristický Hlavní průmyslový pavilon [73], prosklený půlkruhový restaurační pavilon Podkovářského pivovaru [74]), jejichž podobu navrhl patrně rovněž Tymich, sice formálně nijak radikální nebyly, vhodně nicméně doplnily výstavní areál.

V/ Architektura Litomyšle 1930–1938

NA MASARYKOVY ČTVRTI 1932.

TO BUDE TRAFÍKA ?
NE-NE-TO BUDE KAPLIČKA
KDE SE BUDEM MODLIT, ABY NÁM
UŽ TY SILNICE A CHODNÍKY DOŘÁLI,
A VÍC TO NEROSKOPÁVALÍ.
AUŠNÍC VÍC ?
NO EŠTĚ TŘEBA, ABY NÁM SEM DALI NĚJAKÉ PŘEBYTEČNÉ HODINY Z RYNKU.

I přes veliký úspěch krajinské výstavy nevkročila pravou nohou do období kritických třicátých let ani Litomyšl. Hned v roce 1930 zasáhla město silná větrná smršť, která krutě postihla majetek městské osady. Palčivějším problémem však byla sílící nezaměstnanost dělnictva, způsobená hospodářským krachem roku 1929.

V průběhu třicátých let zde nevznikly v podstatě žádné velkolepé reprezentativní veřejné budovy. Stavební činnost města se v ekonomicky napjaté době soustředila na ryze prozaické momenty – zajištění odpovídající městské infrastruktury, výstavby kanalizace, vodovodů a silnic. Poměry trefně charakterizuje článek ve *Stráži českého východu*, kde se roku 1935 píše, že „stavební ruch je tu ubohý. Na Olivetské hoře staví se silnice ... sem tam nějaká oprava a více nic. Nejen stavitelé, ale i nezaměstnaní volají po práci.“¹⁸⁸

V letech 1934–1935 na sebe upoutal pozornost litomyšlský thurn–taxiský zámek, neboť na jižní fasádě zámku štukatér Antonín Pochobradský postupně odkrýval původní sgrafitové omítky. Nové objevy vzbuzovaly mezi veřejností senzaci. Nadšeně o nich referovaly místní noviny *Stráž českého východu*¹⁸⁹ i přesto, že Pochobradský nepostupoval vůči původním renesančním omítkám citlivě. Většinu z nich nahradil rekonstrukcí a zmizely též téměř všechny stopy předchozího vývoje fasády. Po Pochobradského zásahu na jižní stěně zůstalo pouze asi třicet procent autentických renesančních psaníčkových sgrafit.¹⁹⁰

Kulturní a osvětovou činnost město podporovalo i nadále. Roku 1934 městská rada uspořádala další přednášku o památkové péči Zdeňka Wirtha – „*odborníka na slovo vzatého*“¹⁹¹ –, jíž se měli účastnit výhradně všichni majitelé domů a stavitelé, ale i další občané, kteří cítí potřebu respektovat při moderních stavebních požadavcích opravdové staré krásy a „*při tom zase nechtějí a nemohou těmto krásám obětovati i prosperitu svých živností a i své zdraví v domech tmavých, vlhkých a nehygienických*“¹⁹². Maloměsto se

nesmí „opičit“¹⁹³ ani ve stavbách ani reklamách po velkoměstech, která nesmějí být vzorem.

Stavitel vs. stavebník

Osvěta soukromníků byla v této době nasnadě, neboť to byli právě oni, kteří ve třicátých letech iniciovali většinu stavebních aktivit. Vznikly zde desítky variací rodinných domů a vil podle návrhů místních stavitelských firem, zejména Jana Maizla a Františka Vlacha. Typologicky bychom mezi těmi nejčtenějšími mohli vyzdvihnout typ patrového domu se sedlovou střechou a půlkruhovým přízemním výklenkem nebo patrovým schodišťovým rizalitem – dům moderní, ale ne radikální, jehož fasádu často místy doplňují větší či menší cihlové plochy. Zmiňme zde například *vilu manželů Králových* čp. 753 od Jana Maizla (1936–1937) a *vilu Otokara a Karla Šotolových* čp. 739 od Františka Vlacha (1936–1937) na Fügnerově čtvrti; *Jindrovu vilu* čp. 750 od Jana Lustyky (1938–1939) na Masarykově čtvrti; *vilu manželů Kiesewetterových* čp. 391 od Jana Maizla (1937–1938) na *Vodních valech*; *vilu Jana a Josefa Vandasových* čp. 783 od firmy *Vlach a Trešl* (1939–1940) na *Bernardce*.

Nové purizující stanovisko racionálně konstruované architektury, které do Litomyšle vnesl Karel Tymich stavbou Zemské odborné školy na sklonku dvacátých let, však u místních stavitelů, či lépe stavebníků, nenalezlo většího ohlasu. Vliv tohoto názoru se v relativně „ryzí“ formě projevil snad jen u dvou rodinných domů – *domu Františka Sotony* čp. 637 od Jana Maizla (1930) ve Fügnerově čtvrti a *Freyovy vily* u nádraží čp. 428 od Františka Vlacha (1932).¹⁹⁴

První z nich, patrový dvougenerační **d ů m**
F r a n t i š k a S o t o n y [75], městského lékaře, lemuje hlavní silnici směrem na Svitavy a je ukázkou kvalitní produkce místního stavitele. Jako jeden z prvních soukromých domů ve městě získal

rovnou střechu. Veškerý dekor na fasádě stavitel Maizl omezil na vizuální cihlové „*pilastry*“ na nárožích domu v zóně oken přízemí a prvního patra. Svým skromným měřítkem a dispozicí omezující se jen na nezbytné místnosti (v každém patře se nachází pouze jeden pokoj a kuchyň) dům odpovídá kritické bytové situaci počátku třicátých let a přibližuje se aktuálně diskutované koncepci bytů existenčního minima. Týž stavitel roku 1930 projektuje v rámci ofertního řízení vypsaného Stavebním a bytovým družstvem již zmíněné vzorové družstevní domky a řadovky s rezidui *rondokubismu* [76].

Druhá zmíněná stavba měla naopak velkorysejší měřítko. **F r e y o v u v i l u** [77–78] František Vlach projektoval pro poměrně volné prostranství obklopené zelení mezi nádražím a Rašínovými sady na okraji Nové čtvrti. Pro své dcery Markétu Freyovou a Mici Sgallovou s jejich rodinami ji mezi lety 1931–1932 nechal postavit místní židovský obchodník Rudolf Finger. Stavba vyniká jednoduchým a věcným konstruktivním pojetím vlastního korpusu a řadí se mezi první soukromé stavby v Litomyšli s rovnou střechou. Její puristická fasáda se vyznačovala doposud nejčistším a nejprostším pojetím v kontextu města. Jejím jediným ornamentem se stala nepravidelně rozmístěná okna a dveře, sledující funkci domu, jehož výslednou podobu stavitel a stavebníci již neměli potřebu dále esteticky dotvořit. Vzhledem k výhodné poloze domu, poskytující působivé pohledy na pernštejnský zámek a ostatní pamětihodnosti ve městě, Vlach zobytnil rovnou střechu a vytvořil z ní rozměrnou terasu obehnanou trubkovým zábradlím.

V roce 1933 nechal Otto Sgall na pozemku přistavět přízemní stavbu pro svoji kancelář a sklad textilu, opět podle projektu Františka Vlacha. Puristický ráz ryze užitkové budovy s rovnou střechou oživily hrotité skleněné střešní světlíky, které stavbě částečně vtiskly průmyslový charakter, zároveň se ale staly decentním dekorativním prvkem.

Za novou architekturou

Puristicko–funkcionalistickou podobu získaly přestavbou také některé domy na náměstí. Ve třicátých letech doznala hlavních vizuálních změn zejména jižní část náměstí (*Horní náměstí*). Její nejvýraznější stavbou byl odedávna **H o t e l H v ě z d a** [79], o němž jsme se zmiňovali již v předešlých kapitolách. Hotel prodělal od počátku 20. století řadu proměn. V roce 1901 mu jako jednomu z prvních domů v Litomyšli byla upravena fasáda ve stylu české novorenesance podle návrhu stavitele Josefa Drahoše z Vysokého Mýta, později kritizovaná Otakarem Novotným pro svoji výškovou předimenzovanost a falešný napodobivý historizující styl. Hotel se díky parcelačnímu rozšíření, kdy byl spojen se sousedním domem, stal dominantou i centrem společenského dění na Horním náměstí. Na samém počátku třicátých let (1931–1932), kdy se budova stala zároveň sídlem Hospodářské záložny, vytvořila firma pražských stavitelů *Krč – Novotný – Tomka* projekt jeho adaptace.¹⁹⁵ Výše citovaná pasáž z knihy Zdeňka Nejedlého *Litomyšl: Tisíc let života českého města* svědčí o tom, že litomyšlští občané již byli připraveni přijmout dokonce i na náměstí – v nejstarobylejší kompaktní části města – novotvary racionálně konstruované architektury s purizující fasádou. Na rozdíl od jiných novostaveb na náměstí (zejména Městská spořitelna, Občanská záložna) se pražští stavitelé zcela oprostili od veškeré zdobnosti, sochařského či reliéfního členění, které autoři předešlých budov uplatňovali a domněle považovali za „kontextuálnější“, lépe zapadající mezi sousední ornamentální historické fasády.

Třípatrový hotel se mezi stávající zástavbu přirozeně začleňuje zejména díky motivu římsy, která výškově koresponduje s korunními římsami sousedních domů. Jediným prvkem, který oživuje fasádu, je podélný mělký výklenek v prvním patře, *pianu nobile*, se sdruženými „pásovými“ okny.

Podobné architektonické pojetí charakterizuje také upravenou fasádu **H o t e l u S l e z á k** [80] z roku 1934, v blízkém sousedství Hospodářské záložny s Hotelem Hvězda, jejíž návrh vytvořil orlickoústecký architekt Jan Lustyk.¹⁹⁶ Průčelí člení mělký záklenek, který se na rozdíl od předešlé stavby neomezuje jen na zónu prvního patra s příznačnou horizontalitou. Naopak má ryze vertikální uspořádání a dokonce převyšuje postranní části, čímž podporuje příznačný „drobnopis“ staveb na náměstí, podobně jako projekt přestavby Občanské záložny od Antonína Ausobského.

V protější frontě domů Horního náměstí byly ve střídém, přesto dekorativním duchu upraveny další dvě fasády domů podle projektů Františka Vlacha z roku 1932 – *dům Antonína Jandery* čp. 92 [81] a *dům Jaroslava Emanovského* čp. 91 [82].¹⁹⁷ Ačkoliv stavby z formálního hlediska nejsou výrazně zajímavé, důležité je, že kontextuálně zapadají mezi stávající zástavbu a zachovávají podloubí.

Z období třicátých let připomeňme také ojedinělou větší stavbu této doby v Masarykově čtvrti, totiž **o b y t n ý d ů m K a r l a K r i x e** čp. 736 [83–84] od Jana Lyera z let 1933–1934, jenž se nachází v bezprostředním sousedství Okresní úřední budovy při hlavní silnici.¹⁹⁸ Rozsáhlá dvoupatrová stavba kromě obytných prostor zastřešila také rýsovny, kancelář a archiv Krixovy stavební firmy. Krix se jako inženýr a civilní geometr svými návrhy podílel většinou na různých technických stavbách v rámci regionu. V roce 1938 spolupracoval také s Václavem Kolátorem při plánování zdejší městské plovárny, o níž se zmíníme níže.

Krixův dům, jemuž značně ublížila novodobá severní přístavba, se na původním plánu vyznačuje puristickou fasádou s pásovými okny, balkóny a terasami obehnanými trubkovými zábradlími, blížící se stavbám emocionálního funkcionalismu. Stavbu však bohužel završuje vysoká sedlová střecha s mohutnými

trojúhelnými štíty, která tento pročištěný modernistický ráz stavby závratně narušila a naopak ji včlenila mezi průměrné zdejší budovy. Některé motivy, jako například půlkruhový výklenek výrazně předstupující zahradní průčelí, který po obvodu obíhá krátké schodiště, stojí za pozornost i dnes.

Jak již bylo řečeno, Krixova stavební firma se podílela také na stavbě **k o u p a l i š t ě** [85–86] na místě někdejšího rybníka *Žaboškrt*.¹⁹⁹ Osadní rada v roce 1938 vyzvala sedm osvědčených odborných firem²⁰⁰ a vypsala užší soutěž na vypracování jeho ideových návrhů. Před zadáním detailního projektu jedné z firem se však rozhodla poradit s pražským architektem Václavem Kolátorem (1899–1945) „jako nejlepším naším odborníkem v tomto oboru, jak rada seznala z Vašeho díla *Lázně*“.²⁰¹ Podle Kolátora požadavkům nejlépe vyhovoval právě projekt litomyšlského inženýra Karla Krixe, na němž následně oba spolupracovali.²⁰²

Podobně jako jiné menší obce, zůstávala do té doby Litomyšl v případě vodních sportů odkázána na přírodní koupání, a to v nedalekém Hlubokém rybníce. V rámci modernizace však město začalo brzy usilovat také o výstavbu vlastního koupaliště, aby mohlo poskytnout široké vrstvě obyvatel rekreační prostředí splňující veškeré nové hygienické požadavky zdůrazňující význam „ozdravovací“ role čerstvého vzduchu a slunečního světla v boji s tehdy nejrozšířenější nakažlivou nemocí – tuberkulózou.²⁰³

Autor litomyšlské plovárny, Václav Kolátor, patřil společně Františkem Albertem Librou mezi nejvýznamnější architekty, kteří se specializovali na projekty levných dřevěných plováren a koupališť pro různá česká města. Koncem třicátých let, kdy Kolátor vytváří návrh pro Litomyšl, je již považován za jednoho z nejrespektovanějších odborníků v této oblasti. Velkému věhlasu se mu dostalo zejména po dokončení proslulého koupaliště pod kopcem Barrandov „za Prahou a přece v Praze“²⁰⁴ v roce 1929.

Sadové úpravy [87] areálu koupaliště navrhl v letech 1948–1949 významný pražský zahradní architekt Josef Kumpán (1885–1961),²⁰⁵ absolvent zahradnické školy v Lednici, jenž působil také v zahraničí (Berlín, Paříž, Hamburk). Redigoval časopis *Krásy domova* a stal se mimo jiné autorem návrhu rekonstrukce Fürstenberských zahrad, ale i zahrady slavné Čerychovy vily v České Skalici a spoluautorem úprav zahrad prezidenta republiky z dvacátých a třicátých let a stovek dalších projektů.²⁰⁶ V případě úprav litomyšlského koupaliště jsou patrné vlivy jeho urbanistického²⁰⁷ smýšlení, ale i scénografie, které naznačuje „kulisovité“ uspořádání stromů a zeleně.

Válečné události zapříčinily úplné přerušení stavebních prací v roce 1941. Otevření se konalo až 20. srpna 1948. Tehdy byl však dokončen prozatím jen bazén; dostavba šaten a veškeré terénní úpravy probíhaly během následujících tří let.²⁰⁸

VI/ Architektura Litomyšle 1938–1948

Kritické údobí „mezi Mnichovem a Únorem“²⁰⁹ Litomyšli, která se po okupaci Sudet roku 1938 stala pohraničním městem, pochopitelně nepřineslo mnoho příležitostí pro další stavební rozvoj. Rozpad Československa Mnichovskou dohodou a druhá světová válka takřka úplně přerušily architektonický vývoj nejen ve městě, ale i v celém okrese. Rozpor v národnostních otázkách se začal přirostřovat zvláště po roce 1933, kdy Adolf Hitler nastoupil na post říšského kancléře. K této neblahé události se necelé čtyři měsíce před svou smrtí „prorocky“ vyjádřil Quido Šimek: „*Bude vojna bude – kdo tam na ni půjde! Kdo bude psát zas kroniku? My už tady nebudem. To bude dobře – aspoň nezažijeme to krupobití z letadel.*“²¹⁰

Stavební aktivity se ve válečných letech celoprotektorátně omezily na minimum. Činnost na poli dějin a teorie architektury i památkové péče ve válečné době naopak vynikala, a to i v oblasti mikrohistorických studií o Litomyšli, neboť válečný patriotismus prohloubil zájem o její stavební památky. Záhy po skončení války, roku 1946, vyšla z umělecko-historického hlediska velmi významná kniha Františka Laška *Litomyšl v dějinách výtvarného umění*,²¹¹ nastiňující i problematiku teorie památkové péče. Lašek se v ní například snaží „ospravedlnit“, nebo lépe s jistým pochopením konstatovat novogotické puristické zásahy Františka Schmoranze v kostele Povýšení sv. Kříže z devadesátých let 19. století. Epochu historizujících slohů chápe jako uzavřenou kapitolu a přirozenou součást dějin výtvarného umění, kterou je nutné respektovat. Pro válečná léta obecně platí postupný růst významu *syntetického stanoviska* v památkové péči, v našem prostředí prosazovaného zejména Václavem Wagnerem, jenž se postavil proti Dvořákově a Rieglově analytické metodě, konzervující vedle sebe různé historické vrstvy stavby (včetně moderních dostaveb). Wagner naopak prosazoval rehabilitaci uměleckého *obsahu* díla, u nějž se doposud apriorně zdůrazňovala *cena stáří*, a celostní pohled na umělecké dílo minulosti, které

působí trvale jedině při zachování své tvarové a estetické struktury. Své myšlenky shrnul v polemických statích vydaných souborně pod názvem *Umělecké dílo minulosti a jeho ochrana*²¹² právě rok po skončení druhé světové války – v téže době, kdy vyšla Laškova monografie Litomyšle.

Už v průběhu válečných let, roku 1944, vznikl poněkud neumělý syntetický návrh na barokizaci **p r o b o š t s k é h o c h r á m u** od Františka Dvořáka [88], jenž hodlal dosavadní jehlancovou novogotickou střechu severní věže průčelí nahradit cibulovitou bání.²¹³ Navrhl jí také odpovídající protějšek – identicky pojatou věž při jižní straně průčelí. Monumentální západní dvojvěží si však neuchovává ryze novobarokní charakter. Dvořák totiž ponechal Schmoranzovy „gotismy“ ústředního štítu i hrotitá okna na věžích.

Ještě velkolepější puristický projekt úpravy průčelí předvedl roku 1946 Antonín Engel v intencích vrcholné francouzské katedrální gotiky [89].²¹⁴ Monumentálnímu západnímu průčelí dominuje velkolepá ústřední rozeta a severní štíhlá věž, která však záměrně nemá svůj jižní protějšek. Autor totiž narušil symetrii fasády a jižní věž ponechal „nedostavenou“. Engel návrh vytváří v nelehké době, kdy pokračuje poválečné předávání inventářů, matrik atd. při odchodu farářů–Němců z litomyšlského vikariátu.²¹⁵ Jakoby jím nenásilně odkazoval na pohnutý poválečný osud nejen tisícovek občanů, ale i stavebních památek na celém světě.

Během okupace se páteří kulturního života ve městě stala zejména hudba.²¹⁶ Roku 1940 nicméně přece proběhla jiná významná událost za oživení zdejšího uměleckého a kulturního života – soutěž na návrh **p o m n í k u A l o i s e J i r á s k a** pro prostranství na Olivetské hoře před bývalou budovou gymnázia, o jehož zbudování se debatovalo už o pět let dříve. V roce 1935 se totiž ve *Věstníku Klubu přátel a rodáků Litomyšle v Praze* objevují první

zmínky o záměru jeho postavení k příležitosti devadesátého výročí Jiráskova narození roku 1941.²¹⁷

Přestože porota soutěže, v níž zasedli i Ladislav Šaloun nebo Zdeněk Wirth, ohodnotila jako vítězný návrh Myslbekova žáka Karla Pokorného (1891–1962), realizoval se nakonec projekt Vincence Makovského, rovněž Myslbekova odchovance, oceněný druhým místem [90]. Ve sbírkách Regionálního muzea Litomyšl se dochovaly i další dva soutěžní návrhy; na prvním z nich autorsky spolupracovali Alois Metelák a Jaroslav Brychta (1895–1971), kolegové ze sklářské školy v Železném Brodě, druhý návrh je signován jmény „Sokol – Wagner“.

Pro Makovského pomník navrhl v roce 1940 brněnský architekt Bohuslav Fuchs umístění na zvýšené minimalistické platformě před starou budovou gymnázia [91]. K realizaci pomníku se však přistoupilo až v padesátých letech, a to navíc na jiném místě na Olivetské hoře – v parčíku nad máchadlem. O změně umístění rozhodla roku 1948 *Společnost pro postavení pomníku Aloise Jiráska* za konzultací se Zdeňkem Nejedlým. Fuchsův návrh proto nemohl být realizován. Stávající podstavec sochy nicméně svým architektonickým pojetím rovněž vyniká. Jeho autorství není nikde doloženo. Tradičně se připisuje samotnému Makovskému.

Kolektivní vize nového města

Šimkem zvěstované „krupobití z Letadel“ se naštěstí v průběhu války a osvobození Litomyšle nedotklo, stejně jako jiná výraznější ničení místních budov. Nastalá epocha *Třetí československé republiky* však pochopitelně řadu změn přinesla. Novými správními orgány okresu a města se staly okresní a místní národní výbor (ONV, MNV), které záhy zadávaly takřka veškeré stavební zakázky.

Brzy po skončení války místní národní výbor zareagoval ve věci příští **r e g u l a c e** města. Oslovil pražského architekta a významného urbanistu, Kotěrova žáka Ladislava Machoně (1888–1973), který spolu se svou manželkou, architektkou, návrhářkou a publicistkou Augustou Müllerovou–Machoňovou (1906–1984), zahájil přípravu k jeho vypracování již v roce 1946.²¹⁸ Jak zaznamenává městská kronika, „*starý Pantoflíčkův plán tehdejším potřebám již nevyhovoval*“²¹⁹.

Ladislav Machoň, umělecký poradce Litomyšle, téhož roku město navštěvuje také v doprovodu francouzského levicově smýšlejícího architekta Andrého Lurçata (1894–1970),²²⁰ člena urbanistické komise ministerstva výstavby, šéfa krajinného plánování Francie a jednoho z iniciátorů prvních mezinárodních architektonických kongresů CIAM.²²¹ Přátelské vztahy s Lurçatem patrně utužovala právě Augusta Müllerová–Machoňová, jež s ním jako členka několika levicových spolků (*Levá fronta* nebo *Svaz socialistických architektů*) jistě sdílela řadu nejen politických názorů.²²² Oba manželé také patřili mezi členy československé skupiny CIAM. Při prohlídce města, jímž byl Lurçat nadšen a okouzlen,²²³ tak měli možnost společně konzultovat své regulační a další úpravné záměry.

Machoň byl v průběhu příprav plánu obecně velmi otevřen diskusím nejen s odborníky, ale i s nejširší veřejností. V roce 1947 prostřednictvím místního národního výboru vyzývá občany Litomyšle, aby vyřkli vlastní názory a sami podali návrhy na budoucí podobu města – jak si představují jeho stavební budoucnost, rozšíření a celkové uspořádání.²²⁴ Podle těchto doporučení „z lidu“ hodlal dále postupovat. Jeho idealistický záměr vytvořit *kolektivní* vizi nového města jakoby předznamenal cestu, kterou se také prostřednictvím soudobé architektury a její teorie zanedlouho vydala hledat česká společnost. Roku 1948 také Machoň uspořádal veřejnou přednášku o svém plánu.

Machoň si dobře uvědomoval, že stavební program Litomyšle v mnohých aspektech skýtá větší komplikace, než programy jiných měst. Opět zejména z hlediska ochrany památek – Litomyšl byla zahrnuta do 30 městských celků státní památkové péče pro prvé dvě pětiletky. „Projektant musí úzkostlivě dbát starobylého a stavitelsky vzácného rázu města.“²²⁵ Přesto v projektu počítá s nezbytnou asanací, pro niž podle MNV přichází v úvahu hned „celá řada městských bloků i jednotlivých objektů.“²²⁶ Náměstí s nejbližším okolím nakonec ale zůstalo zachováno, počítalo se pouze s vyústěním nové příčné komunikace od budoucího nádraží.²²⁷

Plán zachovával historické jádro města a arondoval ve značné rozloze nový stavební obvod města, který ohraničoval zelený pás s komunikací, převážně pouze pro pěší, dílem pro veškerý provoz. Plochy pro zastavění v blocích, ale i pro samostatné domy v zahradách autor vymezil v dostatečné míře, proto komise plán schválila.²²⁸

Dvouletka

Přestože rok 1946 litomyšlské veřejnosti znovu poskytl inspirativní prostor pro rozšíření kulturního obzoru (v únoru tohoto roku zde byla například uspořádána veřejná přednáška Antonína Matějčka a Emila Kargerova *Rodinovské matinée* v doprovodu symfonické básně Clauda Debussyho *Faunovo odpoledne* i filmové projekce o Rodinově díle; konal se též III. výtvarný salon), převažovaly zde pochopitelně starosti sociálního a hospodářského rázu poválečné doby.

Dne 10. listopadu 1946 byla ve Smetanově domě svolána manifestační schůze, na níž město vyslovilo své požadavky, aby Litomyšl nebyla opomenuta v dvouletém plánu hospodářské obnovy Československa. Obyvatelé žádali vládu jak o přemístění vhodného průmyslu a zahrnutí místního oděvního průmyslu do

celostátního plánování tohoto odvětví, tak o výstavbu komunikací a zejména o podporu při stavbě rodinných činžovních domů k zvládnutí bytové krize.²²⁹ Do dvouletého plánu bylo zahrnuto i pokračování ve výstavbě městského koupaliště.²³⁰

Příklady architektonicky vytríbené *dvouletkové* bytové výstavby v Litomyšli představují dva **s t á t n í o b y t n é d o m y** (dnes čp. 788–789 a 790–791) [92], postavené na jižním okraji Masarykovy čtvrti u *Bělidel*. Návrhy obou domů, které spolu sousedí a jejichž podoba se zcela shoduje, vytvořila pražská stavební firma dvojice architektů Ferdinanda Junka (1902–?) a Vladimíra Nevšímala (1907–?) v roce 1947. Jejich formální pojetí dobře reprezentuje architektonický výraz druhé poloviny čtyřicátých let v Československu, kdy zde funkcionalismus dosáhl posledního většího rozmachu. Litomyšlské obytné domy, podobně jako jiné dvouletkové stavby v Československu, charakterizuje ztěžklé robustní pojetí fasády. Byť se nejprve realizoval pouze jeden z obou domů (čp. 788–789), poskytl obyvatelům 12 moderních a zdravých bytů, na dvouletkové poměry překvapivě velkých a luxusních (třípokojevé byty s obytnou kuchyní a jídelním koutem).

Do dvouletého plánu byla zahrnuta i výstavba nového **n e m o c n í č n í h o m o n o - b l o k u** [93–95] podle projektu pražských architektů Františka Čermáka (1903–1998) a Gustava Paula (1904–1974), specialistů na stavby nemocničních a školních budov. Roku 1946 vytvořili návrh na celý areál okresní nemocnice,²³¹ jehož postupnou výstavbu rozdělili do dvou etap. Autoři citlivě vyřešili urbanistický rozvrh areálu. Veškeré vnitřní cesty od hlavního vstupu uspořádali tak, aby vedly k jednotlivým budovám ze severu. Jižní – lůžková fronta – díky tomu zůstala zcela klidná a chráněná od hluku a provozu příjezdu. Architektonické pojetí stavby opět odpovídá charakteru dvouletkového

pozdního funkcionalismu. Součástí nemocnice tvořily také dětské jesle,²³² pro jejichž zařízení a nábytek roku 1947 vytvořil návrhy Jan Gillar.²³³

Mezi léty 1947–1948 obohatila nová výstavba i protější konec města za nádražím. Vznikla zde velkolepá moderní **A u k č n í h a l a p r o d o b y t e k** [96–97], údajně první tohoto druhu v Čechách a na Moravě.²³⁴ Plán stavby s rezidui funkcionalistického stanoviska vypracoval nadaný orlickoústecký architekt Jan Lustyk, jenž pro Litomyšl už ve třicátých letech vytvořil návrh na přestavbu hotelu Slezák a soukromou Jindrovu vilu na Masarykově čtvrti. Přestože dřevěnou halu završuje tradiční sedlová střecha, působí stavba velmi střízlivým dojmem; puristický ráz jí dodávají postranní prosklené okenní pásy a prosté průčelí, jež oživuje hodinový ciferník uprostřed trojúhelného štítu. Levou část průčelí předstupovala půlkruhová terasa s bosovaným soklem.

Otevření Aukční haly v roce 1948 se stalo velkolepou událostí pro celý region. Zúčastnil se jí také čestný občan města²³⁵ Zdeněk Nejedlý, tou dobou již ministr školství a kultury (do roku 1953), v následujících letech nechvalně proslulý komunistický funkcionář a jeden z předních poulnorových „likvidátorů svobodné československé kultury“²³⁶. Jeho postupný morální debakl se projevil mimo jiné v odporném jednání, kdy odmítl vyhovět prosbám litomyšlských rodičů o intervenci za odsouzené studenty.²³⁷

V poválečné době s Litomyšlí nadále udržoval kontakt předtím již dlouho penzionovaný Zdeněk Wirth, který ač nebyl členem KSČ, ale celoživotním přítelem Nejedlého, se ocitl v čele *Národní kulturní komise* a stál tak u zrodu kategorie státem chráněných hradů a zámků.²³⁸ Když byl roku 1947 v rámci konfiskace thurn-taxického majetku litomyšlský zámek předán do rukou národa, tedy právě do správy *Národní kulturní komise*, pronesl Wirth přednášku o historii jeho stavebního

vývoje a o české i cizí šlechtě. V závěru přednášky, jak zaznamenala městská kronika, konstatoval, že fakt, že se do rukou lidu dostává majetek soukromníků, je jen nutným krokem dějin a historického vývoje.²³⁹ Vývoje, který nyní „spravedlivě“ vrcholí a povyšuje zájmy celků nad zájmy individualit.

Po přijetí dalších znárodňovacích zákonů v dubnu roku 1948 státu propadly mimo jiné i známé litomyšlské stavební firmy Františka Vlacha, Jana Maizla či Karla Krixe.

Původní vize levicových intelektuálů a architektů, že za předpokladu kompletní přestavby politického a hospodářského života bude možné naplnit i ideály moderní architektury tím, že bude sloužit nejen vyšším osvíceným vrstvám, ale *všemu lidu*, se však hnala do pastí. Celá desetiletí pak české architektuře trvalo, aby se z ní zcela vyprostila.

VII/ Závěr

Stavby první poloviny 20. století v Litomyšli zřejmě nikdy v pomyslném žebříčku české architektury nezaumou přední příčky. Tradičně v nich totiž figurují radikální a progresivní stavební počiny odvážných architektů, které v Litomyšli v daném období nenalezly uplatnění a vlastně ani příležitost.

Soukromí stavebníci, kteří ve většině měst vyžadovali architekturu soudobého výrazu a byli vzorem i pro nižší vrstvy obyvatelstva, netoužili po ostentativní sebe prezentaci prostředky formálního pojetí svých domů a vil; nevyhledávali renomované architekty, kteří by těmto jejich potenciálním touhám vyhověli, jak ostatně konstatoval již Zdeněk Nejedlý roku 1934: „Z moderních známých našich architektů se tu nikdo neuplatnil.“²⁴⁰ V Litomyšli – městě vzdělávání a kultury – patřily mezi „stavebnické elity“ zejména konzervativnější vrstvy obyvatel v čele s místními profesory, starousedlymi továrníky a lékaři, kteří se spokojovali s průměrnou produkcí místních stavitelů; s architekturou nenápadnou, sice moderní, ale ne radikální, která navazovala na starší architektonickou tradici a korespondovala s patriotismem hrdých litomyšlských občanů, obracejících se vždy více ke slavné minulosti města, než k jeho budoucnosti.

V přijetí moderní architektury přitom obecně nikdy nehrála zásadní roli velikost města, jak je patrné z konstelace stavebnických aktivit v nedaleké a obdobně velké Poličce či České Třebové. Vytříbená architektura byla v první polovině 20. století, pravda, výsadou zejména velkých center (Praha, Brno, Hradec Králové); vznikala nicméně i v daleko menších městech (ve východočeském regionu například Jaroměř, Hronov, Nové Město nad Metují, Jičín, Vamberk) či dokonce ve vesnicích, jako například v blízké Sloupnici. V Litomyšli však chyběla architektury znalá a osvícená podnikatelská vrstva, která by určovala příští stavební vývoj ve městě.

V docela jiné situaci se ocitá „objednavatelská politika“ města, která pro významné a velkolepé

veřejné stavební projekty přímo oslovovala obecně známé specialisty v daném oboru a spoléhala na jejich odbornost, ať už se jednalo o polohopisné a regulační plány (Jaroslav Pantoflíček, Vladimír Zákrejs, Ladislav Machoň) či o stavby škol (Ferdinand Havlíček, Antonín Ausobský, Karel Tymich), nemocnice (František Čermák – Gustav Paul) a obytných domů (Karel Bíbr). Vyzvaní architekti vypracovávali kvalitní projekty, v republikovém kontextu nicméně formálně značně konzervativní, které však obyvatelé přijímali jako ryze progresivní a moderní.

V průběhu bádání vykrytalizovaly zajímavé podněty z oblasti péče o památky, které přispěly k socio-kulturním přesahům předkládané práce. Mnohdy se dokonce zdají výrazně zajímavější a podnětnější, než zdejší stavební produkce příznačná pro periferii. Vazby na pražské prostředí, zprostředkované zejména Zdeňkem Wirthem, Františkem Pátou a Zdeňkem Nejedlým, díky kterým byli litomyšlští občané dobře obeznámeni s aktuálním děním na poli památkové péče, by si do budoucna zasloužily ještě podrobnější výzkum, jehož součástí by tvořila také konfrontace *axiologie* památkových hodnot Litomyšle první poloviny 20. století s Litomyšlí socialistickou, “*polistopadovou*“ a současnou. Doufám, že se předkládaná práce stane pevnou základnou pro toto budoucí úsilí.

VIII/ Poznámky

-
- ¹ Petr Kočí, *Architektura dvacátých Let v Litomyšli*, nepublikovaná postupová práce, FF UP, Olomouc 1992.
- ² Petr Kočí, *Antonín Ausobský*, nepublikovaná diplomová práce, FF UP, Olomouc 1997.
- ³ Medailon o stavbě Smetanova domu od Jana Fedorčáka je dostupný online na <http://www.theatre-architecture.eu/>. Jindřich Lněnička, *Smetanův dům 1905–2005*, Litomyšl 2005.
- ⁴ Arno Pařík, *Symboly emancipace: Synagogy 19. století v českých zemích*, Praha 2013.
- ⁵ Dana Christianová, *Synagoga v Litomyšli*, nepublikovaná seminární práce, Institut restaurování a konzervačních technik Litomyšl, 1994–1995 (uloženo v SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli); Miroslava Ludvíková, *Židé v Litomyšli*, nepublikovaná seminární práce, FF UP Olomouc, 2003 (uloženo tamtéž).
- ⁶ Rostislav Švácha, *Litomyšlský zázrak*, in: Aleš Burian – Petr Pelčák – Ivan Wahla (eds.), *Litomyšl a soudobá architektura*, Brno 2001, s. 8–19.
- ⁷ Anna Šubrtová, *Stezka staletími*, Litomyšl 2013.
- ⁸ *Obzor Litomyšlský: Týdenník věnovaný zájmům města, okresu a nejvýchodnějších Čech; Stráž východu: Svobodomyšlný pokrokový týdeník pro města Litomyšl, Vysoké Mýto, Choceň, Brandýs nad Labem, Ústí nad Orlicí, Českou Třebovou a Poličku; Stráž českého východu; Východočeský zpravodaj; Od Trstenické stezky. Vlastivědný sborník okresů Litomyšlského, poličského a vysokomýtského; Dále také Národní politika a Národní listy.*
- ⁹ *Litomyšl: Ročenka Klubu přátel a rodáků Litomyšle v Praze* (Od roku 1935 vychází častěji jako „Věstník“); *Věstník Klubu Za starou Prahu*.
- ¹⁰ Zdeněk Wirth, *Litomyšl*, in: Bohumil Matějka (ed.), *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu Litomyšlském*, Praha 1908, s. 15–127.
- ¹¹ Zdeněk Nejedlý, *Litomyšl: Tisíc let života českého města*, Litomyšl 1934. Dále například *Dějiny města Litomyšle a jeho okolí* (1903).
- ¹² Zdeněk Nejedlý, *Litomyšl: Tisíc let života českého města*, Litomyšl 1934, s. 206.
- ¹³ Oba bratři absolvovali litomyšlské gymnázium a dále studovali slovanské jazyky na pražské univerzitě. Filolog Josef Páta, mimořádný profesor na nově zřízené katedře sorabistiky Univerzity Karlovy zabývající se literaturou a jazykem Lužických Srbů, byl popraven 24. června 1942. František působil v Praze jako knihovník Národního muzea, později mimo jiné i jako učitel na Státní škole grafické, kde vyučoval dějiny umění, knihařství a ozdobnictví. Proslul jako jeden z nejhrolivějších členů Klubu přátel a rodáků Litomyšle a Klubu Za starou Prahu. Popraven byl záhy po svém bratrovi, dne 2. července 1942.
- ¹⁴ Z mnohých Františkových publikací jmenujme například *Růžový palouček u Litomyšle: Historie a pověsti* (1908),

---

Litomyšl (1910), Julius Mařák (1913), Litomyšl: Průvodce památkami města (1921).

Josef Páta, *O umění v Litomyšli a na Litomyšlsku*, Litomyšl 1932.

¹⁵ František Lašek, *Litomyšl v dějinách výtvarného umění*, Litomyšl 1946.

¹⁶ Stanislav Vosoška ml., K životu a dílu litomyšlského purkmistra MUDr. Františka Laška (1872–1947), in: Milan Skřivánek (ed.), *Pomezí Čech a Moravy*, sv. 1, Litomyšl 1997, s. 69–98.

¹⁷ Květa Reichertová, *Litomyšl*, Praha 1977.

¹⁸ Martin Boštík, *Spasitel všednosti Quido Šimek*, Praha–Litomyšl 2007; Martin Boštík, *Hnízdo kosů litomyšlských*, Litomyšl 2006.

¹⁹ Milan Skřivánek, *Litomyšl 1259–2009: Město kultury a vzdělávání*, Litomyšl 2009; Milan Skřivánek, *Zmizelé Čechy: Litomyšl*, Praha–Litomyšl 2006.

²⁰ *Kosí zobák XII*, č. 1, s. 1.

²¹ V následujících dekádách snahy po rozšíření místní dráhy neutuchaly. Uvažováno bylo spojení Litomyšl – Polička, později též spojení Litomyšl – Polička – Jímramov – Nové Město na Moravě, které vehementně prosazoval nově založený litomyšlský Železniční komitét. Snahy utichly po roce 1920, kdy již zdejší dopravní potřeby mohl uspokojit autobus. Až v roce 1938, kdy nacisté zábořem pohraničí přeřekli trati Ústí nad Orlicí – Česká Třebová – Brno i Česká Třebová – Olomouc, byl zájem o prodloužení trati oživen, nicméně okupace zbývajících území v březnu 1939 tyto plány zmařila. Poslední beznadějný pokus o dráhu Litomyšl – Polička – Bysté – Skalice nad Svitavou v letech 1945–1946 a tím i snahy o dosažení železničního spojení Litomyšle s jižně od ní položenou oblastí končí. Více viz webové stránky *Pardubického spolku historie železniční dopravy* (<http://www.pshzd.cz/litomysl>).

²² Z nejvýznamnějších jmenujme spolek *Beseda* (existovala zde už od 50. let 19. století, ale rozvoj prodělala až v 60. letech 19. století), *Zpěvácký spolek Vlastimil* (1862), *Jednota divadelních ochotníků* (1862), *Řemeslnicko-dělnická beseda* (1870), *Akademický spolek* (1870), *Sokol* (1870), *Spolek paní a dívek* (1884), *Okrašlovací spolek* (1886), *Hnízdo Kosů litomyšlských* (1889), *Pokrokový klub* (1907).

²³ *Obzor litomyšlský: Týdenník věnovaný zájmům města, okresu a nejvýchodnějších Čech I*, č. 24, s. 224.

²⁴ Zdeněk Nejedlý, *Litomyšl: Tisíc let života českého města*, Litomyšl 1934, s. 165.

²⁵ V touze po slohově čisté stavbě nechal Schmoranz přebudovat dosavadní věž s cibulovitou bání z barokní doby, zvýšit ji a navíc ji opatřit štíhlým, vysokým osmihranným jehlanem. Ještě před Schmoranzovou přestavbou věže byly v 70. letech 19. století upraveny nárožní opěráky, regotizována okna a západní štít s nově probouraným novogotickým portálem do věže.

---

²⁶ Zmíněné autorství a dataci uvádí František Lašek. František Lašek, *Litomyšl v dějinách výtvarného umění*, Litomyšl 1946, s. 67–68.

²⁷ Otakar Novotný ve svém informativním posudku pro okrašlovací spolek bránu charakterizuje jako „*poněkud bombastickou*“ a doporučuje odstranění několika dekorativních zbytečností. – Feuilleton: Plán architekta O. Novotného, *Obzor litomyšlský: Týdenník věnovaný zájmům města, okresu a nejvýchodnějších Čech VI*, č. 16, s. 92.

²⁸ Hospodářskou a hospodyňskou školu s internátem postavil Josef Kreml podle návrhu Františka Vlacha v letech 1909–1910. Škola patřila k nejstarším zemědělským školám v Čechách.

²⁹ Milan Skřivánek, *Zmizelé Čechy: Litomyšl*, Praha – Litomyšl 2006, s. 14.

³⁰ Ze střelnice se dochovaly zajímavé barokní terče s náměty ze života měšťanů druhé poloviny 18. století, dnes ve sbírkách Regionálního muzea Litomyšl.

³¹ Smetanův dům byl roku 1958 zapsán na Seznam nemovitých kulturních památek. Mezi léty 1995–1996 proběhla jeho generální rekonstrukce. V letech 2003–2004 byla renovována sochařská výzdoba atiky.

³² Oba plány (z června a října 1860) jsou uloženy v Regionálním muzeu Litomyšl, fond č. 131 Smetanův dům.

³³ Jindřich Lněnička, *Smetanův dům*, Litomyšl 2005, s. 9.

³⁴ Jednota ochotnická nakonec spolupráci se Sokolem zamítá, protože by náklad na stavbu i její rozlohu příliš navýšila. Myšlenka je nakrátko oživena ještě roku 1896, po němž však nastává takřka čtyřletá pauza v činnosti spolku. Po roce 1900 se další záznamy o záměru spolupráce se Sokolem již neobjevují. SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Stavební družstvo Smetanova domu, Kt. 2 (protokoly, korespondence).

³⁵ SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Stavební družstvo Smetanova domu, Kt. 2 (protokoly, korespondence).

³⁶ SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Stavební družstvo Smetanova domu, Kt. 1 (plány).

³⁷ Na deskách projektu „H“ je novodobě propiskou připsáno jméno „Melzer“.

³⁸ Málo známý architekt František Podhajský se narodil roku 1852 v Lanškrouně. Mezi léty 1869–1874 pracoval v Praze v ateliéru Osvalda Polívky. Vítězný návrh z litomyšlské soutěže je jedním z mála známých Podhajského projektů. Více viz PV [Pavel Vlček], heslo Podhajský, František, In: Pavel Vlček (ed.), *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004, s. 509.

³⁹ Podhajského návrh je uložen v SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Stavební družstvo Smetanova domu, Kt. 1 (plány).

⁴⁰ SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Stavební družstvo Smetanova domu, Kt. 2 (protokoly, korespondence).

⁴¹ Novobaroční návrh od Antonína Beby pod heslem „Rodák“ s honosnou mansardovou střechou se dochoval v Regionálním muzeu Litomyšl.

⁴² Mezi nejvíce oceňované patřil návrh vinohradského architekta Antonína Turka (2. místo) a návrh architektů Roberta Příhody a Antonína Křivánka (3. místo). – Josef Velfík, O stavbě a jejím provedení, *Obzor litomyšlský: Týdenník věnovaný zájmům města, okresu a nejvýchodnějších Čech* (speciální vydání druhého čísla), roč. I., č. 2, s. 28.

⁴³ Josef Velfík, O stavbě a jejím provedení, *Obzor litomyšlský: Týdenník věnovaný zájmům města, okresu a nejvýchodnějších Čech I* (speciální vydání druhého čísla), č. 2, s. 28.

⁴⁴ Na výzdobě Smetanova domu spolupracovala řada umělců a řemeslníků, jmenujme například akademického sochaře Antonína Poppa, autora obou figurálních skupin na hlavní atice budovy, dále tvůrce divadelní opony Františka Urbana či štukatéry Otokara Waltera z Plzně (exteriérová výzdoba) a Josefa Kulhánka z Hořic (interiérová výzdoba).

⁴⁵ Prohlášena za Kulturní památku v roce 1958.

⁴⁶ Druhou cenou porota ohodnotila projekt „Bojem k vítězství“ [12] bratrů Františka a Václava Kavalírů v novorenesančním stylu. Hlavní průčelí směrem k dnešnímu Komenského náměstí akcentovali autoři středovým rizalitem završeným trojúhelným štítem, za nímž se vypínala převýšená část střechy. Jako třetí se umístil návrh „Majáles“ [13] s ozvuky novobaročka od Otokara Nypla. Rozvrh průčelní fasády se od předešlého liší pouze připojením nárožních rizalitů s mansardovými střechami a věžicí s cibulovitou bání, která opticky prodlužuje středovou osu. Ze soutěžních návrhů se dochoval v archivu RML také obdobně řešený novorenesanční návrh se značkou trojúhelníku v kružnici – tuto značku ve svých návrzích používal František Podhajský [14], proto lze uvažovat o jeho autorství. (Vítězný projekt Dobroslava Hnídky je uložen v SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond AML III, Kt. 227. Plány ohodnocené II. a III. cenou jsou uchovány v Regionálním muzeu Litomyšl, fond č. 189 Střední školy, nesignováno).

⁴⁷ Označení „chrám vzdělání“ se přímo objevuje v místní kronice. SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Kronika města Litomyšle 1848–1914, KR–33, s. 241.

⁴⁸ Rostislav Švácha, Litomyšlský zázrak, in: Aleš Burian – Petr Pelčák – Ivan Wahla (eds.), *Litomyšl a soudobá architektura*, Brno 2001, s. 10.

⁴⁹ Miroslav Tyrš, Ve prospěch renesance české (1882), in: Renáta Tyršová (ed.), *Úvahy a pojednání o umění výtvarném*, díl II., Praha 1912.

⁵⁰ SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Kronika města Litomyšle 1848–1914, KR–33, s. 241.

⁵¹ František Páta, *Litomyšl: Průvodce památkami města*, Litomyšl 1921, s. 6. Nejvehementněji se vůči stavbě vymezil Otokar Novotný ve svých člancích v *Obzoru litomyšlském*, kde školu označil až

---

za nevhodný „pendant“ zámku. Za nezbytné považoval snesení jejích štítů a úpravu příliš výrazné věže, která narušuje pohled na město (Feuilleton: Plán architekta O. Novotného, *Obzor litomyšlský: Týdenník věnovaný zájmům města, okresu a nejvýchodnějších Čech IV*, č. 11–16).

Ani u Františka Páty, člena Klubu Za starou Prahu a horlivého ochránce památek, škola nezískala patřičnou přízeň.

Zdeněk Nejedlý se ke kritice školy vrací ještě v roce 1934 ve své knize *Litomyšl: Tisíc let života českého města*. Rozhodující chybou se podle něj stal výběr staveniště, jemuž „padl za oběť panský kdysi mlýn v rohu náměstí a s ním i pro celkový vzhled Litomyšle tak charakteristická věž (Zdeněk Nejedlý, *Litomyšl: Tisíc let života českého města*, Litomyšl 1934, s. 206).

⁵² SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, *Kronika města Litomyšle 1848–1914*, KR–33, s. 241.

⁵³ *Obzor litomyšlský: Týdenník věnovaný zájmům města, okresu a nejvýchodnějších Čech I*, č. 24, s. 224.

⁵⁴ Archiv Židovského muzea Praha, fond ŽNO Litomyšl, stavební plány a rozpočet na synagogu, sign. 13423.

⁵⁵ Uloženo tamtéž.

⁵⁶ Uloženo tamtéž.

⁵⁷ Toužená stavba v Litomyšli setrvala jen několik desetiletí. Její tragický osud se začal psát za druhé světové války, kdy byla silně zdevastována. Po roce 1945 sloužila jako sklad stavebního materiálu, a to až do roku 1968, kdy se přistoupilo k demolici celé židovské čtvrti včetně synagogy a na jejím místě vzniklo nové panelové sídliště. „Nacisty zpusťošena, komunisty zbourána,“ připomíná nápis na pamětní desce, odhalené roku 1994 na jejím místě. V rámci výstavy *Aleš Veselý v prostorách Josefa Pleskota*, konané v Litomyšli roku 2009, synagogu v Pleskotem revitalizované městské části při nábřeží Loučné (2002) symbolicky připomnělo Veselého exteriérové sousoší *Ty a Já a ti, kteří už nejsou* (1992–2009).

⁵⁸ Roku 1994 prohlášena Kulturní památkou.

⁵⁹ Rostislav Švácha – David Junek, *Polička: Moderní architektura 1900–1950*, Polička 2007, s. 1.

⁶⁰ Zachování starobylého rázu města, *Obzor litomyšlský: Týdenník věnovaný zájmům města, okresu a nejvýchodnějších Čech IV*, č. 47, s. 250.

⁶¹ Zachování starobylého rázu města, *Obzor litomyšlský: Týdenník věnovaný zájmům města, okresu a nejvýchodnějších Čech IV*, č. 47, s. 250.

⁶² Průběh návštěvy je zevrubně popsán v *Obzoru litomyšlském I*, č. 19, s. 109–110. Navštívená místa: Židovský kopec, náměstí, Gymnasium, kolej, piaristický chrám, zámek, Karussel, Panské valy, museum, děkanství, proboštství, hřbitov, Kaple Nejsvětější Trojice, Šantovo a Touloucovo náměstí.

⁶³ V rubrice „Zprávy z Klubu - Zpráva pořadatele“ v klubovním *Věstníku* je k programu návštěvy Litomyšle

---

poznámeno, že „dovolí-li tomu poměry, účastní se exkurse večera, jímž má být odbor Klubu v Litomyšli založen.“ Zprávy z Klubu - Zpráva pořadatele, *Věstník Klubu Za starou Prahu* I, č. 3, s. 24.

⁶⁴ Václav Drbohlav, Zdeněk Wirth a Litomyšl, *Zprávy památkové péče* II, č. 8, s. 130.

⁶⁵ Zdeněk Wirth, Litomyšl, in: Bohumil Matějka (ed.), *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu litomyšlském*, Praha 1908, s. 15-127.

⁶⁶ Například *Růžový palouček u Litomyšle: Historie a pověsti* (1908), *Litomyšl* (1910), *Julius Mařák* (1913), *Litomyšl: Průvodce památkami města* (1921).

⁶⁷ Pro jakou stavbu užívá Páta ve svém článku za záchranu barokní bečvárný ve *Věstníku Za starou Prahu* označení „zámecký Karusel“, není dodnes jasné. („... Doufáme ještě, že na konec mocné slovo knížete Thurn-Taxise, majitele panství, zachrání památku, jako kdysi zámecký karusel.“ – František Páta, *Bečvárna v Litomyšli*, *Věstník Klubu Za starou Prahu* III, č. 5/1912, s. 38). Podle Milana Skřivánka by se snad mohlo jednat o drobnou stavbičku – altánek – v Nedošínském háji, lidově zvanou „U Kohouta“ (zbořená roku 1924), která stála na křižovatce cest.

⁶⁸ František Páta, *Bečvárna v Litomyšli*, *Věstník Klubu Za starou Prahu* III, č. 5, s. 37-38. Další litomyšlská kauza publikovaná ve *Věstníku* se týká adaptace podloubí domu č. p. 138 na Smetanově náměstí. Klub tehdy (roku 1912) otevřeně oslovil městskou radu, aby tomuto zabránila.

⁶⁹ František Páta obeznamuje občany Litomyšle s klubovním *Věstníkem* i zakládáním nových odborů ve svém článku v *Obzoru litomyšlském*, vyzývající je k připojení ke klubovním aktivitám. František Páta, *Feuilleton: Věstník a Odbor Klubu Za starou Prahu v Litomyšli*, *Obzor litomyšlský: Týdenník věnovaný zájmům města, okresu a nejvýchodnějších Čech* VI, č. 18, s. 61.

⁷⁰ *Věstník Klubu Za starou Prahu* IV, č. 1, s. 6.

⁷¹ Mladá generace architektů (zejména Pavel Janák, Bohumil Hübschmann, Antonín Engel, Josef Chochol) a historiků umění (Zdeněk Wirth, V. V. Štech, Antonín Matějček) se v Klubu rozhodla aktivní tvorbou a vlastními architektonickými návrhy nahradit dosavadní pasivní protestování a zakládání petičí zakladatelské generace. Výlety a prosazování nového památkářského názoru mezi tyto aktivity také patřily.

⁷² Zdeněk Wirth, *Výstava Stará Litomyšl: Ikonografie města a jeho obyvatelů*, *Věstník Klubu Za starou Prahu* II, č. 5-9, s. 55.

⁷³ *Ibidem*.

⁷⁴ Z výstavy vznikl také katalog, jehož autorem je František Páta (exemplář uložen v SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli).

⁷⁵ Počátkem dubna 1909 obdržela litomyšlská *Beseda* žádost od *Pokrokového klubu*, aby její členové oživilí skomírající činnost *Spolku pro okrášlení města Litomyšle a okolí*. Stanislav Vosyka ml., *K životu a dílu litomyšlského*

---

purkmistra MUDr. Františka Laška (1872–1947), in: Milan Skřivánek (ed.), *Pomezí Čech a Moravy*, sv. 1, Litomyšl 1997, s. 77.

⁷⁶ Neúspěšně spolek Novotného oslovil poprvé už roku 1909.

⁷⁷ Novotného plán se bohužel autorce nepodařilo dohledat; je však obšírně popsán v celkem šesti číslech (č. 11–16) *Obzoru litomyšlského* z roku 1910. Do budoucnosti je v této věci žádoucí prozkoumat Novotného pozůstalost uloženou v archivu Národního technického muzea v Praze, která v současné době (2014) zůstává po povodni z roku 2002 stále neuspořádána a veřejnosti nepřístupna.

⁷⁸ Zejména se jednalo o lokalitu „U Prokopa“ na Záhradi a u nádraží.

⁷⁹ Feuilleton: Plán architekta O. Novotného, *Obzor litomyšlský: Týdenník věnovaný zájmům města, okresu a nejvýchodnějších Čech VI*, č. 11, s. 61.

⁸⁰ Feuilleton: Plán architekta O. Novotného, *Obzor litomyšlský: Týdenník věnovaný zájmům města, okresu a nejvýchodnějších Čech VI*, č. 14, s. 80.

⁸¹ Termínem *Béguinage* (česky též Bekináž) Novotný myslí prostor ze všech stran uzavřený nízkými skromnými domky s nenápadným vyústěním do okolních ulic, ovroubený na všech čtyřech stranách řadami stromů s klidnou trávnickovou plochou a pěšinkami uprostřed bloku. Feuilleton: Plán architekta O. Novotného, *Obzor litomyšlský: Týdenník věnovaný zájmům města, okresu a nejvýchodnějších Čech*, VI, č. 14, s. 79.

⁸² Ideálně by měl platit zákaz stavby vysokých budov, vysokých štítů, bání a věží. Jen výjimečně by byly povoleny dvoupatrové stavby bez mezanínu.

⁸³ Feuilleton: Plán architekta O. Novotného, *Obzor litomyšlský: Týdenník věnovaný zájmům města, okresu a nejvýchodnějších Čech VI.*, č. 11, s. 111.

⁸⁴ Feuilleton: Plán architekta O. Novotného, *Obzor litomyšlský: Týdenník věnovaný zájmům města, okresu a nejvýchodnějších Čech*, roč. VI., č. 13, s. 73.

⁸⁵ Feuilleton: Plán architekta O. Novotného, *Obzor litomyšlský: Týdenník věnovaný zájmům města, okresu a nejvýchodnějších Čech VI*, č. 12, s. 67–68.

⁸⁶ Feuilleton: Plán architekta O. Novotného, *Obzor litomyšlský: Týdenník věnovaný zájmům města, okresu a nejvýchodnějších Čech VI*, č. 11, s. 61.

⁸⁷ Výsadba zeleně by alespoň částečně pomohla napravit ráz této městské části narušené necitlivou výstavbou školní budovy zabírající celý domovní blok. Jako nezbytná se jeví odpovídající výstavba na protější straně, která by vyvážila uspořádání budov (například plánovaná budova okresního soudu). Feuilleton: Plán architekta O. Novotného, *Obzor litomyšlský: Týdenník věnovaný zájmům města, okresu a nejvýchodnějších Čech VI*, č. 13, s. 74.

- ⁸⁸ Feuilleton: Plán architekta O. Novotného, *Obzor litomyšlský: Týdenník věnovaný zájmům města, okresu a nejvýchodnějších Čech VI*, č. 14, s. 92.
- ⁸⁹ *Obzor litomyšlský: Týdenník věnovaný zájmům města, okresu a nejvýchodnějších Čech VI*, č. 11, s. 63.
- ⁹⁰ Pantoflíčkův polohopisný plán je uložen v archivu Odboru rozvoje a investic MěÚ Litomyšl v Ropkově ulici v Litomyšli.
- ⁹¹ Nejen stereofotogrammetrii Pantoflíček zavedl do českých zemí. Zabýval se její aplikací v lékařských a technických vědách. Též se zabýval nivelací a vynalezl nový nivelační přístroj. Výběr z Pantoflíčkovy publikační činnosti: *Fehlerausgleichung nach dem Principe der kleinsten Deformationsarbeit* (1908); *Stereofotogrammetrie* (1909); *Nový přístroj nivelační* (1925); *Stereophotographisches Messen kleiner Bewegungen* (Stereofotografické měření malých pohybů, 1914).
- ⁹² SOKA Svitavy, AML III, Kt 217. Korespondence Purkmistrovského úřadu Litomyšl, 7. září 1911.
- ⁹³ Výkresy ani plán regulace se autorce naneštěstí nepodařilo dohledat. Jedinými zdroji pro jeho poznání jsou Zákrejsův rukopis uložený v Archivu NTM (Archiv NTM, Fond č. 323 Vladimír Zákrejs, X/40) a zprávy v dobovém tisku (*Technický přehled samosprávný I*, prosinec 1912, s. 434–440; *Osvěta lidu XVII*, č. 1, 4. ledna 1913; *Obzor litomyšlský: Týdenník věnovaný zájmům města, okresu a nejvýchodnějších Čech VIII*, č. 49, 50; *Samostatnost II*, č. 354, 22. prosince 1912).
- ⁹⁴ Archiv NTM, Fond č. 323 Vladimír Zákrejs, X/40.
- ⁹⁵ Vladimír Zákrejs, Regulační plán Litomyše, *Technický přehled samosprávný I*, prosinec 1912, s. 436.
- ⁹⁶ Litomyšl, *Osvěta lidu XVII*, č. 1.
- ⁹⁷ František Kretší, Staveniště sokolovny, *Stráž východu IX*, č. 36, s. 268–269.
- ⁹⁸ Komise vyzněla nepříznivě pro *Hluchandu*, „a to i s ohledem na právě pracovaný regulační plán.“ Ibidem.
- ⁹⁹ Za upozornění děkuji Martinu Boštíkovi.
- ¹⁰⁰ Regionální muzeum Litomyšl, fond Sběrka Q. Šimka, inv. č. 19S-E-1/99.
- ¹⁰¹ Jakub Potůček, Gočárův Hradec Králové, *Kulturní magazín UNI*, <http://magazinuni.cz/architektura/gocaruv-hradec-kralove/>, vyhledáno 21. 5. 2014.
- ¹⁰² Všechny dochované soutěžní plány jsou uloženy v SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli – fond Tělocvičná jednota Sokol Litomyšl (1870–1951), Kt 14/8, Spisy, 58/fol.
- ¹⁰³ Zdeněk Nejedlý, *Litomyšl: Tisíc let života českého města*, Litomyšl 1934, s. 170.

-
- ¹⁰⁴ SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Stavební družstvo Smetanova domu, Kt. 2 (protokoly, korespondence).
- ¹⁰⁵ Zřízením silničního průtahu Litomyšlí v sedmdesátých letech se bohužel pohledová osa na sokolovnu narušila.
- ¹⁰⁶ František Kretší, Staveniště sokolovny, *Stráž východu IX*, č. 29, s. 210.
- ¹⁰⁷ František Kretší, Staveniště sokolovny, *Stráž východu IX*, č. 34, s. 253-254.
- ¹⁰⁸ Jediné pevné stanovisko známe z pera Vladimíra Zákrejse, který se jednoznačně přiklonil k pozemku na Nové čtvrti, jak již bylo uvedeno v kapitole o jeho regulačním plánu.
- ¹⁰⁹ Veřejnost Kretšího nařkla také z toho, že o staveniště na Krausově poli usiluje zjištěně kvůli svému někdejšímu náčrtku sokolovny pro tamní pozemek, za který by si údajně chtěl „hezky účtovat“. František Kretší, Staveniště sokolovny, *Stráž východu IX*, Choceň, č. 38, s. 285-286.
- ¹¹⁰ František Kretší, Staveniště sokolovny, *Stráž východu IX*, Choceň, č. 37, s. 277.
- ¹¹¹ Markéta Večeřáková, Krematoria v české architektuře 10.–30. let 20. století. Jejich historie, architektura a ideový obsah, *Umění XLV*, 1997, s. 74.
Vzhledem k tomu, že realizovaná sokolovna od Františka Krásného z roku 1924 kolumbárium neměla, byl roku 1926 založen *Spolek pro zbudování a udržování urnového háje* (existoval do roku 1938), který urnový háj zřídil v letech 1930–1931 na Černé hoře.
- ¹¹² SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Tělocvičná jednota Sokol Litomyšl (1870-1951), Kt 14/8, Spisy, 58/fol.
- ¹¹³ *Stráž východu X*, č. 9, s. 64.
- ¹¹⁴ „Ve stavební komisi bylo jednáno o zlepšení přijatého návrhu, o čemž jednati se bude tento týden s navrhovatelem p. arch. Hübschmannem. Záhy budou vydány pohlednice na sokolovnu, jichž hojně používejte.“ *Stráž východu X*, č. 10, s. 72.
- ¹¹⁵ Dispoziční rozvržení obou Hübschmannových návrhů se respektuje, avšak rovnou střechu v soutěžním návrhu nahradila klasická sedlová, místo konkávně zalamované zdí s moderními obdélnými okny se objevuje rovná, kanelovanými pilastry členěná zeď se segmentovými okny. SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Tělocvičná jednota Sokol Litomyšl (1870-1951), Spisy, Kt 14/8, Spisy, 58/fol.
- ¹¹⁶ Zdeněk Nejedlý, *Litomyšl: Tisíc let života českého města*, Litomyšl 1934, s. 226.
- ¹¹⁷ Milan Skřivánek, *Litomyšl 1259-2009: město kultury a vzdělávání*, Litomyšl 2009, s. 312.
- ¹¹⁸ Architektuře obchodních domů firmy Baťa se věnuje stejnojmenná diplomová práce Terezy Kovaříkové z roku 2013 obhájená na Katedře dějin umění FF UP v Olomouci.
- ¹¹⁹ Městská kronika roku 1930 zaznamenává, že před válkou v Litomyšli bylo celkem 38 obuvnických mistrů. Kolem roku

---

1930 zbyli pouze dva! SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, KR-22 (1928–1932), s. 116.

¹²⁰ Ondřej Sekora, Litomyšl, *Lidové noviny* XXXVII (ranní vydání), č. 337, s. 23.

¹²¹ Martin Boštík, *Spasitel všednosti Quido Šimek*, Praha-Litomyšl 2007, s. 68.

¹²² SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond AML III, Kt. 215.

¹²³ Jindřich Vybíral, Ohlas idejí Arts and Crafts v Čechách kolem roku 1900, In: Martina Pachmanová – Markéta Pražanová (edd.), *Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Praze 1885-2005*, Praha 2005, s. 252.

¹²⁴ Rostislav Švácha, Litomyšlský zázrak, In: Aleš Burian – Petr Pelčák – Ivan Wahla (eds.), *Litomyšl a soudobá architektura*, Brno 2001, s. 10.

¹²⁵ Roku 1938 se konala přednáška S. Dobeše a F. Stratila o plánu nové kanalizace v Litomyšli; roku 1939 přednesl zajímavou přednášku Vladimír Paulat (předseda Národohospodářského odboru SIA v Praze) „O vybudování druhé republiky (státní hospodářství, přestavba průmyslu, veřejné investice) se zřetelem na náš kraj.“ – SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, KR-21 (1924–1928).

¹²⁶ Za upozornění děkuji Rostislavu Šváchovi. Plán je uložen v archivu Odboru rozvoje a investic MěÚ Litomyšl v Ropkové ulici v Litomyšli.

¹²⁷ Martin Boštík, *Spasitel všednosti Quido Šimek*, Praha-Litomyšl 2007, s. 98.

¹²⁸ Roku 1920 Šimkovi z fasády jeho domu byla ukradena barokní socha sv. Jana Nepomuckého. Den předtím byla soše téhož světce na zámeckém pivovaru uražena hlava. Ibidem.

¹²⁹ Zdeněk Nejedlý, *Litomyšl: Tisíc let života českého města*, Litomyšl 1934, s. 227.

¹³⁰ Směrnice je podrobně rozepsána v kronice města Litomyšle z let 1932–1935 na straně 15–16. SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, KR-23 (1932–1935).

¹³¹ Emanuel Poche, Výroční zpráva o klubovní činnosti v roce 1939, *Věstník Klubu Za starou Prahu* XXII, č. 7, s. 56.

¹³² „Litomyšl: 1. Piaristická kolej: Dokončeny restaurační práce, zahájené roku 1920 opravou štukové výzdoby refektáře, z větší části z povolené státní subvence; konservaci štukové výzdoby provedl správně akademický sochař Jindřich Čapek; při práci objevené nástrovní malby pro nedostatek prostředků nemohly býti odkryty a zajištěny. 2. Pivovar: Pod vzdutou barokní omítkou objevena sgrafitová rustika podobné kresby, jako na hlavní budově zámecké. Její zachovaná část ponechána odkryta, ostatní zbarokisované průčelí vně opraveno. 3. Stará radnice: Oprava průčelí provedena nesprávně otlučením všech ornamentálních detailů a novým jich nanesením na novou omítku. 4. Kaple sv. Trojice z roku 1696 opravena roku 1921 vně vyměněním omítek se všemi detaily i uvnitř stejným způsobem, klenba vyztužena, a krov i kryt opraven.“

Věstník Klubu Za starou Prahu IX, č. 3, s. 17.

¹³³ Galerie sídlila v prvním patře litomyšlského zámku a její majitelkou byla politická obec. Základem fondu se stala sbírka děl Antonína Dvořáka a Julia Mařáka. Další přírůstky byly zejména od umělců s Litomyšlí spojených, například Maxe Švabinského, Karla Šťastného, Josefa Voleského a Rudolfa Vejrycha atd.

¹³⁴ Šimek návrh patrně zamítl, neboť nebyl nikdy realizován. Martin Boštík, *Spasitel všednosti Quido Šimek*, Praha-Litomyšl 2007, s. 73.

¹³⁵ Stavební ruch, *Litomyšl: Ročenka Klubu přátel a rodáků Litomyšle v Praze I*, 1926, s. 13-14.

¹³⁶ Petr Kočí, *Architektura dvacátých let v Litomyšli*, nepublikovaná postupová práce, Katedra dějin umění FF UP, Olomouc 1992, s. 13.

¹³⁷ *Ibidem*.

¹³⁸ Alois Jirásek, Starý obyvatel, in: *Studentská Litomyšl: Almanach vydaný na památku otevření nové gymnasijské budovy a na oslavu 50. výročí všestudentského spolku „Smetana“*, Litomyšl 1923, s. 3.

¹³⁹ Stavby školních budov projektoval například pro Holešovice, Libeň, Žižkov, Planý, Nymburk, Rokycany, Příbram a Plzeň.

¹⁴⁰ Například viz Ferdinand Havlíček, O stavbách školních budov, *Styl IX*, č. 9-10, s. 117-137.

¹⁴¹ Více viz Klára Hlaváčová, *Architektura školních budov v Brně ve 20. letech 20. století*, nepublikovaná bakalářská práce, Sdružená uměnovědná studia – Ústav hudební vědy, FF MUNI, Brno 2008; Veronika Vávrová, *Architektura školních budov v Čechách a na Moravě v letech 1880 – 1948 : Ideál, teorie, praxe*, nepublikovaná bakalářská práce, Ústav historických věd, FF UPce, Pardubice 2012.

¹⁴² Ferdinand Havlíček, O stavbách školních budov, *Styl IX*, č. 9-10, s. 117.

¹⁴³ *Ibidem*.

¹⁴⁴ František Autrata (ed.), *Výroční zpráva státního reformního reálného gymnázia v Litomyšli za školní rok 1923-1924*, Litomyšl, 1925, s. 3.

¹⁴⁵ Petr Kočí, *Antonín Ausobský*, nepublikovaná diplomová práce, Katedra dějin umění FF UP, Olomouc 1997, s. 53-54.

¹⁴⁶ Rukopis je uložen v Ausobského pozůstalosti. *Ibidem*, s. 53.

¹⁴⁷ Tuto zásadu Ausobský prosazuje ve svém strojopisném textu o nové budově obecné školy v Celle v Německu, uloženém v jeho pozůstalosti. *Ibidem*, s. 55.

¹⁴⁸ Sokolovna byla prohlášena za kulturní památku v roce 1958.

-
- ¹⁴⁹ Jiří Banzet, Budova sokolovny v Litomyšli, in: Oldřich Pakosta (ed.), *Sborník k 125. výročí založení Sokola v Litomyšli*, Litomyšl 1995.
- ¹⁵⁰ František Krásný, Cvičební sál (tělocvična): tvar rozměry stěny, strop, podlaha dveře, okna, osvětlení přirozené a umělé, vytápění, větrání, udržení čistoty, výzdoba, galerie, in: Ludvík Čížek (ed.), *Stavby sokoloven a cvičišť sokolských, jejich úprava a vnitřní zařízení*, Praha 1924, s. 29.
- ¹⁵¹ SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Tělocvičná jednota Sokol Litomyšl (1870-1951), KR-21, s. 75.
- ¹⁵² František Krásný, Cvičební sál (tělocvična): tvar rozměry stěny, strop, podlaha dveře, okna, osvětlení přirozené a umělé, vytápění, větrání, udržení čistoty, výzdoba, galerie, in: Ludvík Čížek (ed.), *Stavby sokoloven a cvičišť sokolských, jejich úprava a vnitřní zařízení*, Praha 1924, s. 30-31.
- ¹⁵³ Petr Kočí, *Architektura dvacátých let v Litomyšli*, nepublikovaná postupová práce, Katedra dějin umění FF UP, Olomouc 1992, s. 27.
- ¹⁵⁴ Srov. Petr Kočí, *Antonín Ausobský*, nepublikovaná diplomová práce, Katedra dějin umění FF UP, Olomouc 1997, s. 60-65.
- ¹⁵⁵ František Lašek, *Litomyšl v dějinách a výtvarném umění*, Litomyšl 1945, s. 101.
- ¹⁵⁶ K polaritě pojmů *rondokubismus* a *národní styl* více viz Vendula Hnídková, *Rondokubismus versus národní styl*, *Umění LVII*, s. 74-84; Vendula Hnídková – Jindřich Vybíral, *Národní styl. Kultura a politika*, Praha 2013.
- ¹⁵⁷ Vendula Hnídková, *Rondokubismus versus národní styl*, *Umění LVII*, s. 84.
- ¹⁵⁸ Návrh je uložen v archivu stavebního odboru MěÚ Litomyšl, čp. 648.
- ¹⁵⁹ Návrh je uložen v archivu stavebního odboru MěÚ Litomyšl, čp. 653.
- ¹⁶⁰ Za sdělení děkuji Marii Waisserové.
- ¹⁶¹ Návrh je uložen v archivu stavebního odboru MěÚ Litomyšl, čp. 649.
- ¹⁶² PV [Pavel Vlček], heslo Bíbr, Karel, In: Pavel Vlček (ed.), *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004, s. 64.
- ¹⁶³ Více viz Rostislav Švácha – Dita Robová – Mirko Baum (et al.), *Forma sleduje vědu : Teige, Gillar a evropský vědecký funkcionalismus 1922-1948*, Praha 2000.
- ¹⁶⁴ Návrh je uložen v archivu stavebního odboru MěÚ Litomyšl, čp. 610.
- ¹⁶⁵ Heslo *Vocelka*, Ludvík, In: Alena Malá (ed.), *Slovník českých a slovenských výtvarných umělců 1950-2009*, Vil-Vz, Ostrava 2009, s. 110.

¹⁶⁶ Pomník vyhotovili žáci Zemské odborné školy pod vedením učitele Karla Schneidra. František Páta, *Litomyšl: Průvodce památkami města*, Litomyšl 1921, s. 4.

¹⁶⁷ Preis i Metelák na litomyšlské škole působili pouze ve školním roce 1920–1921 (oba byli následně přeloženi na Zemskou odbornou školu do Mladé Boleslavi). Tehdy škola sídlila ještě ve skromné budově na Toulouvcově náměstí. Metelák a Preis se nabídli, že by vypracovali náčrtky na novou školní budovu („Podotýká se, že ředitel ing. K. Preis s architektem A. Metelákem jsou ochotni vypracovati během měsíce září detailní náčrtky k projektu školní budovy i dílen s případnou fasádou, sdělíte-li do té doby místo pro stavbu určené.“ – SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond AML III., kt. 333).

Po přeložení do Mladé Boleslavi se Metelák roku 1922 účastnil architektonické soutěže na stavbu tamní průmyslové školy. Návrh vytvořil společně se svým spolužákem, dalším Plečnickovým žákem Františkem Průšou. Jejich plán však nebyl přijat.

¹⁶⁸ Architekt Alois Metelák – zasloužilý umělec, *Zpravodaj vlastivědného kroužku v Litomyšli IV*, č. 9-10, s. 2.

¹⁶⁹ *Ibidem*, s. 3.

Interiéry, které Metelák v Litomyšli navrhl, se bohužel autorce nepodařilo zjistit. V části Metelákovy pozůstalosti uložené v archivu NG se dochovaly dvě fotografie působivého interiéru z roku 1926 s nábytkem ve stylu *art déco*. Na zdi tohoto interiéru je zavěšen obraz litomyšlského zámku. Mohlo by snad tedy jít o některý z litomyšlských interiérů [60].

¹⁷⁰ Památník českých bratří, *Zpravodaj vlastivědného kroužku v Litomyšli IV*, č. 4-5, s. 6.

Význam místa zde doposud připomínal kámen zdobený lyrou, který sem v roce 1863 slavnostně umístil litomyšlský zpěvácký spolek Vlastimil. Počátkem 20. století, v roce 1903 byl založen *Spolek pro získání Růžového paloučku veřejnosti*, který palouček roku 1906 odkoupil a pak předal veřejnosti, aby se na něm konaly v památných dnech tábory lidu.

¹⁷¹ Literárně byla ztvárněna ve Starých pověstech českých.

¹⁷² Jiří Mašín, *Jan Štursa 1880–1925 : geneze díla*, Praha 1981, s. 47.

¹⁷³ Ještě před válkou vytvořil Štursa pomník dělníka Lukáše Pakosty v nedalekém Dolním Újezdě.

¹⁷⁴ Původně se pomník nacházel ve čtvrti *Bernardka* na severozápadním kraji města. Na dnešní místo (před průčelí sokolovny) byl přemístěn až v roce 1959 v souvislosti s úpravami komunikací.

Pohnutý osud pomníku připomíná Oldřich Pakosta ve svých článkách v litomyšlských novinách *Lilie* v číslech 6–8 z roku 1993 a Petr Kočí – viz Petr Kočí, *Antonín Ausobský*, nepublikovaná diplomová práce, Katedra dějin umění FF UP, Olomouc 1997, s. 71–72.

¹⁷⁵ PP [Pavel Panoch], Litomyšl, Pomník obětem 1. světové války, in: Zdeněk Lukeš – Pavel Panoch, *Kaleidoskop tvarů: Století moderní architektury v Pardubickém kraji*, s. 108.

-
- ¹⁷⁶ SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Kronika města Litomyšle 1928–1932, KR-22, s. 163.
- ¹⁷⁷ Petr Kočí, *Antonín Ausobský*, nepublikovaná diplomová práce, Katedra dějin umění FF UP, Olomouc 1997, s. 70.
- ¹⁷⁸ Archiv Stavebního odboru MěÚ Litomyšl, čp. 112.
- ¹⁷⁹ Emanuel Poche (ed.), *Umělecké památky Čech 2*, K-0, Praha 1978, s. 295.
- ¹⁸⁰ Camillo Sitte, *Stavba měst podle uměleckých zásad*, Praha 2012.
- ¹⁸¹ Prohlášena kulturní památkou roku 1958.
- ¹⁸² Škola do té doby sídlila ve stísněných původních prostorách měšťanské školy dívčí na Touloucově náměstí. První snahy o zbudování nové školní budovy vyvinuli v letech 1920–1921 ředitel Karel Preis a Alois Metelák – více viz pozn. 167. Zda-li byl plán skutečně vypracován se autorce bohužel nepodařilo zjistit (v SOKA ani v archivu NG ve fondu Alois Metelák dochován není).
- ¹⁸³ Petr Kočí, *Architektura dvacátých let v Litomyšli*, nepublikovaná postupová práce, Katedra dějin umění FF UP, Olomouc 1992, s. 32.
- ¹⁸⁴ Petr Kočí, *Architektura dvacátých let v Litomyšli*, nepublikovaná postupová práce, Katedra dějin umění FF UP, Olomouc 1992, s. 26.
- ¹⁸⁵ Rostislav Švácha, Jiří Kroha a Mladá Boleslav, 1922–1927, in: Marcela Macharáčková (ed.), *Jiří Kroha v proměnách umění 20. století, 1893–1974: architekt, malíř, designér, teoretik*, Brno 2007, s. 132.
- ¹⁸⁶ *Ibidem*.
- ¹⁸⁷ Zdeněk Nejedlý, *Litomyšl: Tisíc let života českého města*, Litomyšl 1934, s. 227.
- ¹⁸⁸ Litomyšl, *Stráž českého východu* III, č. 25, s. 5
- ¹⁸⁹ V rubrice „Litomyšl“ se průběžné zprávy o restaurátorských pracích objevovaly ve II. a III. ročníku *Stráže českého východu*.
- ¹⁹⁰ Pavel Waisser, Vývoj péče o sgrafitové fasády litomyšlského zámku, in: Pavel Waisser (ed.), *Sgrafita zámku v Litomyšli*, Pardubice 2011, s. 22.
- ¹⁹¹ Litomyšl, *Stráž českého východu* II, č. 18, s. 5.
- ¹⁹² *Ibidem*.
- ¹⁹³ Litomyšl, *Stráž českého východu* II, č. 20, s. 5.
- ¹⁹⁴ Oba návrhy jsou uloženy v archivu stavebního odboru MěÚ Litomyšl, čp. 637 a 428.
- ¹⁹⁵ Archiv Stavebního odboru MěÚ Litomyšl, čp. 84.
- ¹⁹⁶ Archiv Stavebního odboru MěÚ Litomyšl, čp. 77.

-
- ¹⁹⁷ Původní novobarokní fasádu domu čp. 91, jehož tehdy vlastnil Alois Tobka, vytvořil na konci 19. století Josef Drahoš.
- ¹⁹⁸ Archiv Stavebního odboru MěÚ Litomyšl, čp. 736.
- ¹⁹⁹ Archiv Stavebního odboru MěÚ Litomyšl, fond Koupaliště.
- ²⁰⁰ Oslovení stavitelů: František Vlach, Karel Krix, Jan Maizl, František Jireš, Bohuslav Drahoš, J. Lom, Č. Mužík. SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond AML III, Kt. 368.
- ²⁰¹ SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond AML III, Kt. 368.
- ²⁰² Jan Biskup, Litomyšl – zásobování vodou, koupaliště a čištění města, *Plyn. Voda a zdravotní technika XXI*, č. 7, s. 90.
- ²⁰³ MST [Martin Strakoš], heslo Městské lázně v Opavě, In: Rostislav Švácha (ed.), *Naprej! Česká sportovní architektura. 1567–2012*, Praha 2012, s. 146.
- ²⁰⁴ Známy slogan z plakátu na rekreační areál *Terasy Barrandov* od Vladimíra Alexandra Hrsky.
- ²⁰⁵ Archiv RML, fond č. 199 – Sběrka stavební dokumentace.
- ²⁰⁶ Mezi léty 1919–1945 projektoval údajně na 1028 vilových a domácích zahrad, 72 zámeckých zahrad, 123 veřejných sadů a 21 hřbitovů. PV [Pavel Vlček], heslo Kumpán, Josef, In: Pavel Vlček (ed.), *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004, s. 352.
- ²⁰⁷ V roce 1928 se účastnil soutěže na úpravu náměstí Míru na Královských Vinohradech, kde získal první cenu; jako spoluautor se dělil zároveň i o cenu druhou a třetí. *Ibidem*.
- ²⁰⁸ Rozsáhlou rekonstrukci koupaliště podstoupilo v letech 1993–1995. Podle citlivého projektu obnovy od brněnských architektů Petra Hruší a Petra Pelčáka byl areál doplněn o novou provozní budovu a tobogán. Rekonstrukce plně respektuje původní Kolátorův koncept i poklidnou atmosféru prvorepublikového koupaliště.
- ²⁰⁹ Rostislav Švácha, *Architektura čtyřicátých let*, in: Rostislav Švácha – Marie Platovská (eds.), *Dějiny českého výtvarného umění 1939–1958 V*, Praha 2005, s. 73.
- ²¹⁰ Martin Boštík, *Spasitel všednosti Quido Šimek*, Praha–Litomyšl 2007, s. 98.
- ²¹¹ František Lašek, *Litomyšl v dějinách výtvarného umění*, Litomyšl 1945.
- ²¹² Václav Wagner, *Umělecké dílo minulosti a jeho ochrana*, Praha 1946.
- ²¹³ Plán je uložen v archivu RML.
- ²¹⁴ Uložen tamtéž.
- ²¹⁵ Po válce byl proboštský úřad zároveň sídlem vikariátu a zahrnoval devět far v českých a deset far v bývalých německých obcích.

-
- ²¹⁶ Milan Skřivánek, *Zmizelé Čechy: Litomyšl*, Praha–Litomyšl 2006, s. 16.
- ²¹⁷ Soutěž vypsaná roku 1940 si kladla za cíl vybudovat pomník k roku 1951 k příležitosti 100. výročí Jiráskova narození. SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Kronika městská IX, 1946–1949, KR–29, s. 227.
- ²¹⁸ Machoňův plán se autorce nepodařilo dohledat. V archivu RML jsou ve fondu Kartografie uchovány čtyři rozborové plány (hustota obyvatel a dopravy, stav a výška budov), které pro potřeby nového plánu Machoň vypracoval. Další zmínky nacházíme v městské kronice (SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Kronika městská IX, 1946–1949, KR–29), fondu MNV (SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond MNV Litomyšl 1946–1950, Kt. 134/6) a *Stráži českého východu* (roč. X, XI). Podklady k plánu uchovává také NTM – za sdělení děkuji Martině Flekačové (NTM, Fond 26, Ladislav Machoň, 20070809/08).
- ²¹⁹ SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Kronika městská IX, 1946–1949, KR–29, s. 10.
- ²²⁰ Ibidem.
- ²²¹ CIAM = Congrès International d'Architecture Moderne.
- ²²² Augusta Müllerová–Machoňová se také podílela na výstavách *Výstava proletářského bydlení* (1931), *Výstava sovětské architektury* (1932). Kladla důraz na sociální poslání architektury – vytvořila několik demonstrativních projektů kolektivních domů vyvozených ze sovětských teorií o novém typu bydlení a věnovala se problematice řešení bytů pro existenční minimum. DD [Dita Robová–Dvořáková], heslo Müllerová–Machoňová, Augusta, In: Anděla Horová (ed.), *Nová encyklopedie českého výtvarného umění: Dodatky*, Praha 2006, s. 525.
- ²²³ Zpětně si dokonce vyžádal zaslání několika pohlednic a fotografií Litomyšle. Ibidem.
- ²²⁴ *Stráž českého východu* X, č. 34, s. 3.
- ²²⁵ *Stráž českého východu* XI, č. 4, s. 1.
- ²²⁶ Zápis o schůzi regulační komise MNV ze dne 12. ledna 1950. SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond MNV Litomyšl 1946–1950, Kt. 134/6.
- ²²⁷ Zápis o schůzi regulační komise MNV ze dne 12. listopadu 1948. SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond MNV Litomyšl 1946–1950, Kt. 134/6.
- ²²⁸ Zápis o schůzi regulační komise MNV ze dne 12. ledna 1950. SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond MNV Litomyšl 1946–1950, Kt. 134/6.
- ²²⁹ SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Kronika městská IX, 1946–1949, KR–29.
- ²³⁰ SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond AML III, Kt. 232.
- ²³¹ Areál litomyšlské nemocnice do té doby zahrnoval pavilon chirurgicko-gynekologický a porodnici z roku 1874–1874,

---

infekční pavilon a správní budovu z roku 1916, hospodářskou budovu z roku 1937 a internu z roku 1936. SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond ONV Litomyšl, Kt. 24/5.

²³² První jesle v Litomyšli byly otevřeny roku 1938 odborem Spolku paní a dívek *Ochrana matek a dětí*. Úpravu domu, v němž sídlily, provedl místní stavitel František Trešl. Roku 1950 se uvažovalo o novostavbě jeslí v zahradě proboštství (dnes Klášterní zahrady)²³², jejíž návrh vypracovalo technické oddělení MNV. Proti tomuto záměru se však důrazně postavil Státní památkový úřad v Praze. Na tak umělecko-historicky cenném místě musí být stavbě věnována maximální pozornost, aby zde nevznikl „nežádoucí novotvar“, jenž by narušil souvislou zelenou plochu. V zájmu ochrany památek jako v zájmu veřejném a obecně kulturním Státní památkový úřad žádal, aby se od stavby jeslí na tomto pozemku zcela upustilo, což se nakonec naštěstí stalo. SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond ONV Litomyšl, Kt. 25/3.

²³³ Gillarovy návrhy jsou uloženy v SOKA Svitavy – SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond ONV Litomyšl, Kt. 25/3. Na návrzích sice není přímo doloženo, že jsou určeny pro jesle v nemocnici, lze to však velmi pravděpodobně předpokládat vzhledem k časové příbuznosti návrhů a plánů stavby nemocnice.

²³⁴ *Stráž českého východu* XI, č. 13, s. 1.

²³⁵ Čestným občanem byl Nejedlý jmenován na přelomu května a června 1945.

²³⁶ Martin Boštík, *Spasitel všednosti Quido Šimek*, Praha-Litomyšl 2007, s. 69.

²³⁷ Milan Skřivánek, *Litomyšl 1259-2009: město kultury a vzdělávání*, Litomyšl 2009.

²³⁸ Ivo Hlobil, Václav Wagner – strážce estetického působení památky, in: Marek Perůtka (ed.), *Ivo Hlobil, Na základech konzervativní teorie české památkové péče. Výbor z textů*, Praha 2008, s. 135.

²³⁹ SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, *Kronika městská IX, 1946-1949*, KR-29.

²⁴⁰ Zdeněk Nejedlý, *Litomyšl: Tisíc let života českého města*, Litomyšl 1934, s. 231.

X/ Literatura

- × *Almanach: 100 Let zemědělského a odborného školství v Litomyšli*, Litomyšl 1996.
- × František Autrata (ed.), *Výroční zpráva státního reformního reálného gymnázia v Litomyšli za školní rok 1923–1924*, Litomyšl, 1925.
- × Štěpán Bartoš – Zdeněk Lukeš – Pavel Panoch, *Kaleidoskop tvarů: Století moderní architektury v Pardubickém kraji*, Pardubice 2006.
- × Martin Boštík, *Hnízdo kosů litomyšlských 1889–1903: K dějinám spolkového života v Litomyšli na přelomu 19. a 20. století*, Litomyšl 2006.
- × Martin Boštík, *Spasitel všednosti Quido Šimek*, Praha-Litomyšl 2007.
- × *Studentská Litomyšl: Almanach vydaný na památku otevření nové gymnasijské budovy a na oslavu 50. výročí všestudentského spolku Smetana*, Litomyšl 1923.
- × Anděla Horová (ed.), *Nová encyklopedie českého výtvarného umění A–M*, Praha 1995.
- × Anděla Horová (ed.), *Nová encyklopedie českého výtvarného umění N–Ž*, Praha 1995.
- × Anděla Horová (ed.), *Nová encyklopedie českého výtvarného umění: Dodatky*, Praha 2006.
- × Tomáš Kopecký (ed.), *Dvacet let činnosti politické obce Litomyšle od června 1919 do června 1939*, Litomyšl 1939.
- × František Lašek, *Litomyšl v dějinách výtvarného umění*, Litomyšl 1945.
- × Jindřich Lněnička, *Smetanův dům 1905-2005*, Litomyšl 2005.
- × Marcela Macharáčková (ed.), *Jiří Kroha v proměnách umění 20. století: 1893–1974: architekt, malíř, designér, teoretik*, Brno 2007.
- × Jiří Mašín, *Jan Štursa 1880–1925: geneze díla*, Praha 1981.
- × Alena Malá (ed.), *Slovník českých a slovenských výtvarných umělců 1950–2009*, Ostrava 2009.
- × Antonín Matějček, *Jan Štursa*, Praha 1950.

- × Václav Nájemník, Zdeněk Nejedlý a Václav Drbohlav: Příspěvek k dějinám Litomyšle 1918-1938, in: *Pomezí Čech, Moravy a Slezska*, Litomyšl 2010, s. 72-125.
- × Zdeněk Nejedlý, *Litomyšl: Tisíc let života českého města*, Litomyšl 1934.
- × Martina Pachmanová – Markéta Pražanová (edd.), *Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Praze 1885-2005*, Praha 2005.
- × Oldřich Pakosta, *Sborník k 125. výročí založení Sokola*, Litomyšl 1995.
- × Arno Pařík, *Symboly emancipace: Synagogy 19. století v českých zemích*, Praha 2013.
- × František Páta, *Litomyšl: Průvodce památkami města*, Litomyšl 1921.
- × Marek Perůtka (ed.), Ivo Hlobil, *Na základech konzervativní teorie české památkové péče. Výbor z textů*, Praha 2008.
- × Emanuel Poche (ed.), *Umělecké památky Čech 2*, K-0, Praha 1978, s. 290-300.
- × Karel Polesný – Zdeněk Wirth, *Pelhřimov*, Pelhřimov 1911.
- × Květa Reichertová, *Litomyšl*, Praha 1977.
- × Jindřich Růžička (ed.), *Litomyšl 981-1981: Sborník statí o dějinách a současnosti českého města k 1000. výročí první zmínky*, Litomyšl 1981.
- × Camillo Sitte, *Stavba měst podle uměleckých zásad*, Praha 2012.
- × Milan Skřivánek - Pavel Vopálka, *Litomyšl: Starobylé město*, Praha 1997.
- × Milan Skřivánek, *Zmizelé Čechy: Litomyšl*, Praha-Litomyšl 2006.
- × Milan Skřivánek, *Litomyšl 1259-2009: město kultury a vzdělávání*, Litomyšl 2009.
- × Rostislav Švácha – Dita Robová – Mirko Baum (et al.), *Forma sleduje vědu : Teige, Gillar a evropský vědecký funkcionalismus 1922-1948*, Praha 2000.
- × Rostislav Švácha, *Litomyšlský zázrak*, in: Aleš Burian, Petr Pelčák, Ivan Wahla (eds.), *Litomyšl a soudobá architektura*, Brno 2001, s. 8-15.

- × Rostislav Švácha – David Junek, *Polička: Moderní architektura 1900–1950*, Polička 2007.
- × Rostislav Švácha (ed.), *Naprej! Česká sportovní architektura. 1567–2012*, Praha 2012.
- × Rostislav Švácha – Marie Platovská (edd.), *Dějiny českého výtvarného umění 1939–1958 V*, Praha 2005.
- × Kristina Uhlíková, *Zdeněk Wirth. První dvě životní etapy (1878–1939)*, Praha 2010.
- × Stanislav Vosyka ml., K životu a dílu litomyšlského purkmistra MUDr. Františka Laška (1872–1947), in: Milan Skřivánek (ed.), *Pomezí Čech a Moravy*, sv. 1, Litomyšl 1997, s. 69–98.
- × Václav Wagner, *Umělecké dílo minulosti a jeho ochrana*, Praha 1946.
- × Pavel Waisser (ed.), *Sgrafita zámku v Litomyšli*, Pardubice 2011.
- × Zdeněk Wirth, Litomyšl, in: Bohumil Matějka (ed.), *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu litomyšlském*, Praha 1908, s. 15–127.
- × Petr Wittlich, *Jan Štursa*, Praha 2008.
- × Vladimír Zákrejs, *Methodické řešení plánů upravovacích*, Praha 1925.

X/ Prameny

- × SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond AML III, Kt. 214.
- × SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond AML III, Kt. 215.
- × SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond AML III, Kt. 227.
- × SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond AML III, Kt. 232.
- × SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond AML III, Kt. 247.
- × SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond AML III, Kt. 333.
- × SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond AML III, Kn. 1025.
- × SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Kronika městská I 1918–1923, KR–20.
- × SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Kronika městská II, 1924–1928, KR–21.
- × SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Kronika městská III, 1928–1932, KR–22.
- × SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Kronika městská IV, 1932–1935, KR–23.
- × SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Kronika městská V, 1935–1938, KR–24.
- × SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Kronika městská, 1938–1942, KR–26.
- × SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Kronika městská IX, 1946–1949, KR–29.
- × SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond MNV Litomyšl 1946–1950, Kt. 134/6.
- × SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond MNV Litomyšl 1946–1950, Kt. 46/1.
- × SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond ONV Litomyšl, Kt. 24/5.
- × SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond ONV, kt. 115/4.
- × SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Stavebna Litomyšl, Kt. 1/1.
- × SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Stavebna Litomyšl, Kt. 8/32.

- × SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Stavebna Litomyšl, Kt. 3.
- × SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Stavebna Litomyšl, Kt. 2/4.
- × SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Stavební družstvo Smetanova domu, Kt. 1.
- × SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Stavební družstvo Smetanova domu, Kt. 2.
- × SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Tělocvičná jednota Sokol Litomyšl (1870-1951), Kt. 41.
- × SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Tělocvičná jednota Sokol Litomyšl (1870-1951), Spisy, Kt. 58/2.
- × SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Tělocvičná jednota Sokol Litomyšl (1870-1951), Kn. 7.
- × SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Tělocvičná jednota Sokol Litomyšl (1870-1951), Kn. 37.
- × SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Tělocvičná jednota Sokol Litomyšl (1870-1951), Kn. 116.
- × SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Tělocvičná jednota Sokol Litomyšl (1870-1951), Kn. 117.
- × Archiv NG Praha, fond Alois Metelák.
- × Archiv NTM Praha, fond č. 323, Vladimír Zákrejs, X/40.
- × Archiv NTM Praha, fond č. 26, Ladislav Machoň, 20070809/08
- × Archiv Stavebního odboru MěÚ Litomyšl, čp. 77, 81, 84, 91, 92, 112, 404, 428, 590, 591, 610, 637, 639, 643, 644, 649, 652, 653, 655–656, 660, 715, 736, 739, 750, 752, 783, 788–791.
- × Archiv RML, fond č. 45 Alois Jirásek, nesignováno.
- × Archiv RML, fond č. 131 Smetanův dům, nesignováno.
- × Archiv RML, fond č. 189 Střední školy, nesignováno.
- × Archiv RML, fond č. 199 Stavební dokumentace, nesignováno.
- × Archiv Židovského muzea Praha, fond ŽNO Litomyšl, stavební plány a rozpočet na stavbu synagogy, sign. 13423.

- × Michaela Flídrová, *Život a zánik židovské menšiny v Litomyšli v 1. polovině 20. století*, FHS UK, Praha 2005 (uloženo v SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli).
- × Klára Hlaváčová, *Architektura školních budov v Brně ve 20. letech 20. století*, nepublikovaná bakalářská práce, Sdružená uměnovědná studia – Ústav hudební vědy, FF MUNI, Brno 2008.
- × Martina Mertová (Horáčková), *Architektura střední Moravy, 1918–1945: Přerov, Kroměříž, Bystřice pod Hostýnem, Holešov, Kojetín*, nepublikovaná diplomová práce, FF UP, Olomouc 2004.
- × Dana Christianová, *Synagoga v Litomyšli*, nepublikovaná seminární práce, Institut restaurování a konzervačních technik Litomyšl, 1994–1995 (uloženo v SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli).
- × Petr Kočí, *Antonín Ausobský*, nepublikovaná diplomová práce, FF UP, Olomouc 1997 (uloženo na KDU UP Olomouc).
- × Petr Kočí, *Architektura dvacátých let v Litomyšli*, nepublikovaná postupová práce, FF UP, Olomouc 1992 (uloženo v SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli).
- × Tereza Kovaříková, *Obchodní domy firmy Baťa*, nepublikovaná diplomová práce, FF UP, Olomouc 2013.
- × Miroslava Ludvíková, *Židé v Litomyšli*, nepublikovaná seminární práce, FF UP Olomouc, 2003 (uloženo v SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli).
- × Andrea Turjanicová, *Koupaliště jako architektonický úkol. Venkovní koupaliště v české architektuře dvacátých až čtyřicátých let 20. století*, nepublikovaná diplomová práce, FF UK, Praha 2009 (přístupné online).

- × *Kosí zobák. Orgán kosů zdejších a litomyšlských I.*
- × *Kosí zobák. Orgán všech kosů litomyšlských II.*
- × *Kosí zobák. Orgán kosů litomyšlských – a pro každého – kdo si jej koupí*, roč. III.–XIV., 1892–1903.

- × *Litomyšl. Ročenka Klubu přátel a rodáků Litomyšle,* roč. I-II.
- × *Litomyšl. Věstník Klubu přátel a rodáků Litomyšle,* roč. III-VIII.
- × *Obzor litomyšlský. Týdenník věnovaný zájmům města, okresu a nejvýchodnějších Čech,* roč. I-IX.
- × *Osvěta lidu* XVII.
- × *Plyn. Voda a zdravotní technika* XXI.
- × *Samostatnost* II.
- × *Stráž východu. Svobodomyšlný pokrokový týdenník pro města Litomyšl, Vysoké Mýto, Choceň, Brandýs nad Labem, Ústí nad Orlicí, Českou Třebovou a Poličku* IX-X.
- × *Stráž českého východu* IX-XI.
- × *Styl* IX.
- × *Technický přehled samosprávný,* roč. I-III.
- × *Věstník Klubu Za starou Prahu,* roč. I-XXIV.
- × *Zpravodaj vlastivědného kroužku v Litomyšli* IV.
- × *Zprávy památkové péče* II.

- × <http://www.pshzd.cz/litomysl/>
- × <http://www.ruzovypaloucek.cz/>
- × <http://www.theatre-architecture.eu/>

XI/ Seznam zkratek

AML – Archiv města Litomyšle
CIAM – Congrès International d'Architecture Moderne
FF MUNI – Filozofická fakulta Masarykovy univerzity
FHS UK – Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy
FF UK – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
FF UP – Filozofická fakulta Univerzity Palackého
KSČ – Komunistická strana Československa
KZSP – Klub Za starou Prahu
MěÚ – Městský úřad
NG – Národní galerie
NTM – Národní technické muzeum
MNV – Místní národní výbor
MNV (fond) – Městský národní výbor
ONV – Okresní národní výbor
RML – Regionální muzeum Litomyšl
SOKA – Státní okresní archiv
ŽNO – Židovská náboženská obec

XII/ Seznam vyobrazení

1. Jan Šula – Viktorin Šulc – Josef Velfík, návrh na stavbu Smetanova domu (přední průčelí), 1902. Foto: Josef Velfík, 0 stavbě a jejím provedení, *Obzor litomyšlský* I (speciální vydání druhého čísla), č. 2, s. 33.
2. Jan Šula – Viktorin Šulc – Josef Velfík, návrh na stavbu Smetanova domu (zadní průčelí), 1902. Foto: Josef Velfík, 0 stavbě a jejím provedení, *Obzor litomyšlský* I (speciální vydání druhého čísla), č. 2, s. 33.
3. František Schmoranz, st., návrh na stavbu Smetanova domu na dnešním Komenského náměstí, 1860. Foto: Regionální muzeum Litomyšl, fond č. 131 – Smetanův dům, nesignováno.
4. František Schmoranz, st., návrh na stavbu Smetanova domu na Olivetské Hoře, 1860. Foto: Regionální muzeum Litomyšl, fond č. 131 – Smetanův dům, nesignováno.
5. Neznámý autor, „1x1=1“, návrh z anonymní architektonické soutěže na stavbu Smetanova domu v městském sadu, 1895. Foto: SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Stavební družstvo Smetanova domu, Kt. 1 (plány).
6. Neznámý autor, „Klicpera“, návrh z anonymní architektonické soutěže na stavbu Smetanova domu v městském sadu, 1895. Foto: SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Stavební družstvo Smetanova domu, Kt. 1 (plány).
7. Neznámý autor, „H“, návrh z anonymní architektonické soutěže na stavbu Smetanova domu v městském sadu, 1895. Foto: SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Stavební družstvo Smetanova domu, Kt. 1 (plány).
8. František Podhajský, návrh na stavbu Smetanova domu na dnešním Komenského náměstí, 1895. Foto: SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Stavební družstvo Smetanova domu, Kt. 1 (plány).
9. Antonín Beba, „Rodák“, návrh na Smetanův dům, 1895 (?). Foto: Regionální muzeum Litomyšl, fond č. 131 – Smetanův dům, nesignováno.
10. Dobroslav Hnídek, Obecné a měšťanské školy dívčí (dnešní stav), 1905–1906. Foto: Richard Ševčík (2013).
11. Dobroslav Hnídek, návrh na stavbu Obecné a měšťanské školy dívčí (1. cena), 1903. Foto: SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond AML III, Kt 227.
12. František a Václav Kavalírové, „Bojem k vítězství“ (2. cena), návrh na stavbu Obecné a měšťanské školy dívčí, 1903. Foto: Regionální muzeum Litomyšl, fond č. 189 – Střední školy, nesignováno.
13. Otakar Nyppl, „Majáles“ (3. cena), návrh na stavbu Obecné a měšťanské školy dívčí, 1903. Foto: Regionální muzeum Litomyšl, fond č. 189 – Střední školy, nesignováno.

14. František Podhajský (?), návrh na stavbu Obecné a měšťanské školy dívčí, 1903. Foto: Regionální muzeum Litomyšl, fond č. 189 – Střední školy, nesignováno.
15. Pohled na nepoměrně „monumentální“ dívčí školu a další novou zástavbu, po roce 1910. Foto: SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Sběrka pohlednic Františka Páty.
16. Pohled dívčí školu – „pendant zámku“, po roce 1921. Foto: SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Sběrka pohlednic Františka Páty.
17. Antonín Beba, návrh na synagogu v Litomyšli, 1902. Foto: Archiv Židovského muzea Praha, fond ŽNO Litomyšl.
18. Antonín Beba, návrh na synagogu v Litomyšli, 1907. Foto: Archiv Židovského muzea Praha, fond ŽNO Litomyšl.
19. Václav Šilhavý, návrh na synagogu v Litomyšli, 1908. Foto: Archiv Židovského muzea Praha, fond ŽNO Litomyšl.
20. Čeněk O. Staněk, návrh na synagogu v Litomyšli, 1909. Foto: Archiv Židovského muzea Praha, fond ŽNO Litomyšl.
21. Čeněk O. Staněk, synagoga v Litomyšli, po 1910. Foto: Dana Christianová, *Synagoga v Litomyšli*, nepublikovaná seminární práce, Institut restaurování a konzervačních technik, Litomyšl 1994–1995.
22. Čeněk O. Staněk, návrh na synagogu v Litomyšli, 1909. Foto: Archiv Židovského muzea, fond ŽNO Litomyšl.
23. František Novotný – František Zvěřina, Návrh na úpravu nové čtvrti města Litomyšl, 1903. Foto: Regionální muzeum Litomyšl.
24. Jaroslav Pantoflíček – Vladimír Zákrejs, žulové schodiště k Nové čtvrti, 1913. Foto: *Technický přehled samospráv*, roč. III, květen 1914.
25. Neznámý autor, „K“, soutěžní návrh na sokolovnu, 1913. Foto: SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Tělocvičná jednota Sokol Litomyšl (1870-1951), Spisy, Kt. 58/2.
26. Neznámý autor, „Naše svatyně“ (varianta A), soutěžní návrh na sokolovnu, 1913. Foto: SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Tělocvičná jednota Sokol Litomyšl (1870-1951), Spisy, Kt. 58/2.
27. Neznámý autor, „Naše svatyně“ (varianta A), soutěžní návrh na sokolovnu, 1913. Foto: SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Tělocvičná jednota Sokol Litomyšl (1870-1951), Spisy, Kt. 58/2.
28. Neznámý autor, „Naše svatyně“ (varianta A), soutěžní návrh na sokolovnu, 1913. Foto: SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Tělocvičná jednota Sokol Litomyšl (1870-1951), Spisy, Kt. 58/2.

29. Neznámý autor, „*Naše svatyně*“ (varianta B), soutěžní návrh na sokolovnu, 1913. Foto: SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Tělocvičná jednota Sokol Litomyšl (1870-1951), Spisy, Kt. 58/2.
30. Neznámý autor, „1915“, soutěžní návrh na sokolovnu, 1913. Foto: SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Tělocvičná jednota Sokol Litomyšl (1870-1951), Spisy, Kt. 58/2.
31. Bohumil Hübschmann, „xxx“, soutěžní návrh na sokolovnu, 1913. Foto: SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Tělocvičná jednota Sokol Litomyšl (1870-1951), Spisy, Kt. 58/2.
32. Bohumil Hübschmann, přepracovaný návrh na sokolovnu, 1913. Foto: SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Tělocvičná jednota Sokol Litomyšl (1870-1951), Spisy, Kt. 58/2.
33. Antonín Beba, Návrh na stavbu kina Sokol, 1920. Foto: SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond AML III, Kt. 215.
34. Václav Šilhavý, Lidový dům - západní průčelí, 1923. Foto: SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Sběrka pohlednic Františka Páty.
35. Antonín Ausobský, Gymnázium, 1921–1923. Foto: SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Sběrka pohlednic Františka Páty.
36. Antonín Ausobský, Gymnázium - vstupní průčelí, 1921–1923. Foto: Anna Šubrtová (2014).
37. František Krásný, sokolovna, 1924–1925. Foto: SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Sběrka pohlednic Františka Páty.
38. Antonín Ausobský, Státní úřední budova, 1925–1928. Foto: SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Sběrka pohlednic Františka Páty.
39. Bohumil Hübschmann, Obecní činžovní dům, 1921. Foto: Anna Šubrtová (2014).
40. Bohumil Hübschmann, Obecní činžovní dům, 1921. Foto: Anna Šubrtová (2014).
41. Petr Kropáček, dům pro státní zaměstnance, 1925. Foto: Archiv Stavebního odboru MěÚ Litomyšl, čp. 648.
42. Petr Kropáček, dům pro státní zaměstnance, 1925. Foto: Anna Šubrtová (2014).
43. Vlach a Trešl, Hošpesova vila - původní dekorativnější návrh stavby, 1926. Foto: Archiv Stavebního odboru MěÚ Litomyšl, čp. 653.
44. Vlach a Trešl, Hošpesova vila - původní dekorativnější návrh stavby, 1926. Foto: Archiv Stavebního odboru MěÚ Litomyšl, čp. 653.

45. Pohled na novou zástavbu na Masarykově čtvrti, po 1926 (vlevo Hošpesův obytný dům, vpravo budova Okresní nemocenské pojišťovny). Foto: SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Sběrka pohlednic Františka Páty.
46. Pohled na novou zástavbu na Masarykově čtvrti, po 1926 (zleva v pozadí gymnázium a obecní činžovní dům, vpředu budova Okresní nemocenské pojišťovny, Hošpesův obytný dům). Foto: SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Sběrka pohlednic Františka Páty.
47. Pohled z prvního patra budovy Okresní nemocenské pojišťovny na panorama Olivetské hory. Foto: SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Sběrka pohlednic Františka Páty.
48. František Vlach, dům Otokara Karlíka, 1927. Foto: Archiv Stavebního odboru MěÚ Litomyšl, čp. 654.
49. František Vlach, vlastní rodinný dům Františka Vlacha, 1927. Foto: Archiv Stavebního odboru MěÚ Litomyšl, čp. 655–656.
50. Karel Bíbr, dům pro státní zaměstnance, 1927. Foto: Archiv Stavebního odboru MěÚ Litomyšl, čp. 649.
51. Pohled na zástavbu rodinných domů na Masarykově čtvrti, po 1929. Foto: SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Sběrka pohlednic Františka Páty.
52. Václav Šilhavý, vila Bedřicha a Amalie Dudychových, 1923. Foto: Anna Šubrtová (2014).
53. Luděk Vocelka (?), štuková výzdoba vily Dudychových podle reliéfu *Poklad* od Stanislava Suchardy, 1923. Foto: Anna Šubrtová (2014).
54. Alois Metelák, návrh na památník Jana Ámose Komenského v Litomyšli, 1921. Foto: Archiv NG Praha, fond Alois Metelák.
55. Alois Metelák, návrh na památník Jana Ámose Komenského v Litomyšli – rozvrh prostranství, 1921. Foto: Archiv NG Praha, fond Alois Metelák.
56. Alois Metelák, návrh na památník českých bratří na Růžovém paloučku u Litomyšle, 1921. Foto: Archiv NG Praha, fond Alois Metelák.
- 57–59. Alois Metelák, památník českých bratří na Růžovém paloučku u Litomyšle, 1921. Foto: Anna Šubrtová.
60. Alois Metelák, návrh interiéru v Litomyšli (?), 1926. Foto: Archiv NG Praha, fond Alois Metelák.
61. Jan Štursa – Pavel Janák, pomník Bedřicha Smetany, 1924. Foto: SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Sběrka pohlednic Františka Páty.
62. Antonín Ausobský, Pomník padlým, 1930. Foto: SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Sběrka pohlednic Františka Páty.

63. Antonín Ausobský, úprava průčelí Občanské záložny, 1927. Foto: Zdeněk Nejedlý, *Litomyšl: Tisíc let života českého města*, Litomyšl 1934.
64. Josef Mařík, úprava průčelí Městské spořitelny, 1926. Foto: Zdeněk Nejedlý, *Litomyšl: Tisíc let života českého města*, Litomyšl 1934.
65. Josef Mařík, návrh nájemního domu čp. 715 na Husově čtvrti, 1929. Foto: Archiv Stavebního odboru MěÚ Litomyšl, čp. 715.
66. Pohled na Husovu čtvrt' na severozápadním okraji Litomyšle, po 1929. Foto: SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Sběrka pohlednic Františka Páty.
67. Antonín Ausobský, zastavovací plán Husovy čtvrti, po 1927. Foto: Petr Kočí, *Antonín Ausobský*, nepublikovaná diplomová práce (obrazová příloha), FF UP, Olomouc 1999, s. 12.
68. Otto Popler, Plán rozmístění expozic Krajiné výstavy východních Čech v Litomyšli, 1929. Foto: Milan Skřivánek, *Litomyšl 1259–2009: Město vzdělávání a kultury, Litomyšl 2009*, s. 323.
69. Karel Tymich, Zemská odborná škola, 1926–1929. Foto: SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Sběrka pohlednic Františka Páty.
70. Karel Tymich, Zemská odborná škola – průčelí s bytem ředitele v přízemí, 1926–1929. Foto: SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Sběrka pohlednic Františka Páty.
- 71–72. Karel Tymich, Zemská odborná škola – vestibul bytu ředitele, 1926–1929. Foto: Anna Šubrtová (2013).
73. Karel Tymich (?), Hlavní průmyslový pavilon na Krajiné výstavě, 1929. Foto: SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Sběrka pohlednic Františka Páty.
74. Karel Tymich (?), Výstavní restaurace, 1929. Foto: SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Sběrka pohlednic Františka Páty.
75. Jan Maizl, návrh na dům Františka Sotony, 1930. Foto: Archiv Stavebního odboru MěÚ Litomyšl, čp. 637.
76. Jan Maizl, návrh na družstevní řadové domy (varianta III), 1930. Foto: SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Stavebna, nesignováno.
- 77–78. František Vlach, návrh Freyovy vily, 1931. Foto: Archiv Stavebního odboru MěÚ Litomyšl, čp. 428.
79. Krč–Novotný–Tomka, úprava průčelí Hospodářské záložny s hotelem Hvězda, 1931–1932. Foto: Zdeněk Nejedlý, *Litomyšl: Tisíc let života českého města*, Litomyšl 1934.
80. Jan Lustyk, návrh na přestavbu hotelu Slezák, 1934. Foto: Archiv Stavebního odboru MěÚ Litomyšl, čp. 77.

- 81.** František Vlach, návrh na přestavbu domu A. Jandery, 1932. Foto: Archiv Stavebního odboru MěÚ Litomyšl, čp. 92.
- 82.** František Vlach, návrh na přestavbu domu J. Emanovského, 1932. Foto: Archiv Stavebního odboru MěÚ Litomyšl, čp. 91.
- 83.** Jan Lyer, návrh domu Karla Krixe, 1933. Foto: Archiv Stavebního odboru MěÚ Litomyšl, čp. 736.
- 84.** Jan Lyer, návrh domu Karla Krixe, 1933. Foto: Archiv Stavebního odboru MěÚ Litomyšl, čp. 736.
- 85.** Václav Kolátor – Karel Krix, plán Městského koupaliště, 1938. Foto: Archiv Stavebního odboru MěÚ Litomyšl, fond Koupaliště.
- 86.** Václav Kolátor – Karel Krix, plán Městského koupaliště, 1938. Foto: Archiv Stavebního odboru MěÚ Litomyšl, fond Koupaliště.
- 87.** Josef Kumpán, sadová úprava koupaliště v Litomyšli, 1948. Foto: Archiv RML, fond č. 199 – Sběrka stavební dokumentace.
- 88.** František Dvořák, barokizace proboštského kostela, 1944. Foto: Archiv RML.
- 89.** Antonín Engel, puristická úprava proboštského kostela, 1946. Foto: Archiv RML.
- 90.** Vincenc Makovský, pomník Aloise Jiráska, 1940 (návrh). Foto: Anna Šubrtová.
- 91.** Bohuslav Fuchs, návrh na umístění pomníku Aloise Jiráska, 1940. Foto: Archiv RML.
- 92.** Ferdinand Junek – Vladimír Nevšímal, návrh obecních nájemných domů, 1947–1948. Foto: Archiv Stavebního odboru MěÚ Litomyšl, čp. 788–791.
- 93.** František Čermák – Gustav Paul, Plán Okresní nemocnice v Litomyšli, 1947. Foto: SOKA Svítavy se sídlem v Litomyšli, fond ONV Litomyšl, Kt. 24/5.
- 94.** František Čermák – Gustav Paul, Plán Okresní nemocnice v Litomyšli, 1947. Foto: SOKA Svítavy se sídlem v Litomyšli, fond ONV Litomyšl, Kt. 24/5.
- 95.** František Čermák – Gustav Paul, Plán Okresní nemocnice v Litomyšli, 1947. Foto: SOKA Svítavy se sídlem v Litomyšli, fond ONV Litomyšl, Kt. 24/5.
- 96.** Jan Lustyk, návrh Aukční haly v Litomyšli, 1947. Foto: Archiv Stavebního odboru MěÚ Litomyšl, čp. 450.
- 97.** Jan Lustyk, návrh Aukční haly v Litomyšli – detail průčelí, 1947. Foto: Archiv Stavebního odboru MěÚ Litomyšl, čp. 450.

XIII/ Summary

Presented thesis is focused on architecture, urbanism and monument care in the small, but very important east bohemian historical town of Litomyšl in the first half of the 20th century. The author interpretes architecture of new buildings and provides information about regulatory plans and local monument care in the context of the surrounding towns and villages. Particular attention is paid to activities of local associations and clubs and to the public reactions in local press related to the newly built or planned buildings.

In spite of its rich past and numerous important historical monuments, Litomyšl in the first half of the 20th century did not experience a significant architectural boom. In the context of czech lands, new buildings did not excel in formal quality. Private clients as well as municipality used to prefer projects of local builders following old architectural tradition of the town and didn't long for ostentative self-presentation if accepting modern forms of architecture. That is why we can characterize local architecture as traditional, inconspicuous, modern but not radical.

On the other hand, sculptural works – statues and memorials –, as well as activities within the heritage preservation, aimed to the top of the contemporary development. Cultural and social life in the town was enriched by experience of great personalities born in Litomyšl (Zdeněk Nejedlý, Zdeněk Wirth, František Páta), actually living or working in Prague, who maintained contacts with their born town and thus facilitated modern thoughts and ideas to spread in the country. Due to these facts, Litomyšl was and remains very important regional cultural and artistic centre.

XIV/ Obrazová příloha

XV/ Anotace

Jméno a příjmení	Anna Šubrtová
Katedra	Katedra dějin umění
Vedoucí práce	Prof. PhDr. Rostislav Švácha, CSc.
Rok obhajoby	2014
Název práce	Architektura a urbanismus v Litomyšli v první polovině 20. století
Název práce (AJ)	Architecture and Urbanism in Litomyšl in the First Half of the 20th Century
Anotace	Předkládaná diplomová práce se zabývá architekturou, urbanismem a památkovou péčí v Litomyšli v první polovině 20. století. V kontextu přilehlých obcí autorka interpretuje architekturu nových staveb, pojednává o význačných regulačních plánech, ale i o pomníkové tvorbě a aktivitách v oblasti památkové péče. Zvláštní zřetel je brán na činnost místních spolků a na polemiku a mediální ohlas vztahující se k nově realizovaným i plánovaným stavbám.
Klíčová slova	Litomyšl, architektura, urbanismus, památková péče, 20. století, Jaroslav Pantoflíček, Otakar Novotný, Vladimír Zákrejs, Antonín Ausobský, Karel Tymich, Ladislav Machoň, Alois Metelák, Jan Štursa, Vincenc Makovský
Anotace (AJ)	Presented thesis is focused on architecture, urbanism and monument care in the small east bohemian town of Litomyšl in the first half of the 20th century. The author interpretes architecture of new buildings and provides information about regulatory plans and local monument care in the context of the surrounding villages. Particular attention is paid to the activities of local associations and clubs and to the public reactions in local press related to the newly built or planned buildings.
Klíčová slova (AJ)	Litomyšl, architecture, urbanism, monument care, 20th century, Jaroslav Pantoflíček, Otakar Novotný, Vladimír Zákrejs, Antonín Ausobský, Karel Tymich, Ladislav Machoň, Alois Metelák, Jan Štursa, Vincenc Makovský
Přílohy vázané	Obrazová příloha 39 s., 1 CD
Rozsah	170 s. (text 88 s., 173 646 znaků)
Jazyk práce	Čeština

